

Міністерство освіти і науки України

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО»

Національна академія правових наук України

Круглий стіл

присвячений пам'яті проф. Ю.О. Вовка

«Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права»

24 травня 2013 року

м. Харків

Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права [текст]:
Збірник матеріалів круглого столу (24 травня 2013 року) / за ред. Шульги М.В.,
Саннікова Д.В. – 2013. – Національний університет «Юридична академія України імені
Ярослава Мудрого», Національна академія правових наук України. - 157 с.

За зміст та якість матеріалів відповідальність несуть автори публікацій.

Круглий стіл присвячено пам'яті видатного вченого-юриста Юліана Олександровича Вовка. Збірник матеріалів круглого столу містить тези доповідей учасників, які розділені за такими напрямками, як правові проблеми цільового, раціонального та ефективного землекористування; правові проблеми сільськогосподарського виробництва, правові проблеми забезпечення екологічної безпеки та правової охорони довкілля. Збірник розрахований на учасників конференції, науковців, фахівців у галузі права, студентів юридичних вищих навчальних закладів та всіх, кого цікавлять проблеми сучасних наук земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права

**Вовк Юліан Олександрович
(1923-2000)**

ЮЛІАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ ВОВК – ВЧЕНИЙ, ВЧИТЕЛЬ, КЕРІВНИК

6 травня 1923 року у невеличкому містечку Калачі, що на Воронежчині, у простій робітничій родині народився хлопчик, якого батьки назвали Юліаном. Але тоді ані батьки, ані хтось інший навіть й уявити не могли, що згодом він стане не тільки військовим офіцером, юристом, керівником, а основоположником сучасних вітчизняних науки земельного, аграрного та екологічного права.

Дитинство Юліана Олександровича було звичайним для тих часів – не завжди було легко, не все ставалося так, як хотілося, але яку б мету він перед собою не ставив, докладав усіх зусиль, щоб її досягти.

У 18-річному віці, який припав на доленосний 1941 рік, Юліан Олександрович пішов добровольцем до лав Червоної армії з другого курсу інституту машинобудування у м. Москві. Втім, недовго він був простим солдатом, та вже на початку Великої Вітчизняної війни Ю.О. Вовка було прийнято курсантом до Московського артилерійського училища. Навчаючись там, майбутній професор не тільки отримав необхідні для офіцера знання, а й був учасником славнозвісного Параду 7 листопада 1941 року, вносив і свою частинку у велику справу – оборону Москви. Із 1942 по 1947 роки Юліан Олександрович служить у збройних силах.

Велика Вітчизняна Війна – це, мабуть, одна з найскравіших та найскладніших із сторінок життя Ю.А. Вовка, яку він розпочав у званні лейтенанта на Волховському фронті, жорстокість буднів якого легендарна. Героїчна служба продовжилась на Ленінградському фронті, де Юліан Олександрович загартувався у боях, отримав жагу до життя, та той досвід, який наділив його чеснотами не лише взірцевого офіцера, а й вірного товариша, друга, побратима.

У 1947 році Ю.А. Вовк пішов зі служби у збройних силах у званні капітана, командира артилерійської мінометної батареї. За ратну службу під час війни отримав велику кількість нагород, але головними з них стали життя тих його підлеглих, що повернулися додому. Вступивши до Харківського юридичного інституту у 1947 р., він закінчив його у 1949 році екстерном. Після закінчення інституту Юліан Олександрович розпочав свою трудову, викладацьку та наукову діяльність. Після захисту дисертації кандидата юридичних наук у 1953 році, вже через 10 років він очолив кафедру. Наукові доробки Ю.О. Вовка завжди були результатом копіткої і наполегливої роботи, виважених і ґрунтовних осмислень, практична значущість та наукова актуальність і новизна – от їх головні характеристики. Не був байдужим Юліан Олександрович й до долі рідної держави, тому коли йому було запропоновано очолити колгосп у зв'язку із нестачею кваліфікованих керівних кадрів на селі та занепадом сільського господарства, відмовлятися він не став. Вже через рік господарство під керівництвом вольового талановитого вченого та керівника стало не просто найкращим, а взірцевим.

У 1972 році Ю.О. Вовк став доктором юридичних наук, згодом – професором. Кількість високоякісних фахівців – студентів юридичного інституту, а потім й академії – не підлягає підрахункам. Науковців, які стали такими під його керівництвом також багато: це доктори і кандидати юридичних наук, які зробили земельне, аграрне та екологічне право не тільки своєю професією, а й сенсом власного життя, зробили так як показав своїм прикладом їх вчитель – Юліан Олександрович Вовк.

1 липня 2000 року юриста, вченого, керівника і вчителя не стало. Але пам'ять про нього, його здобутки, ідеї, традиції завжди залишаються у серцях його послідовників.

Андрейцев В.І.

*доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного та господарського права
юридичного факультету НГУ, професор, академік НАПрН України,
заслужений юрист України, Державний радник юстиції III класу*

ВИТОКИ, СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРИРОДНОРЕСУРСОВОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ КОНСОЛІДАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Аксіоматично, що сучасні досягнення науки земельного та екологічного права базуються на наукових підходах і розробках наших попередників, гідне місце у погляді яких обіймає постать доктора юридичних наук, професора Ю.О. Вовка.

Аналіз творчих здобутків проф. Ю.О. Вовка свідчить, що він не був активним прибічником наукової концепції «Правової охорони природи», тож без особливих вагань підтримав наукову доктрину запровадження нової комплексної навчальної дисципліни «Радянське природноресурсове право і правова охорона навколишнього середовища», сприяв розробці, підготовки відповідної навчальної програми та виданню в середині 80-х років минулого століття фундаментального посібника у двох частинах [1], в якому гідно представлені авторські розділи загальної та особливої частини.

Він чудово орієнтувався у захарашеному, на той час, вказаному законодавстві, але як науковець-прагматик сповідував ті його правові інститути, які були пов'язані із правом користування природними об'єктами, що забезпечувало інтереси і права різноманітних суб'єктів природноресурсових правовідносин.

Для його стилю науковця і педагога характерними були *чіткість викладення досліджувального матеріалу*, автентичного до нормативно-правового регулювання, критичність наявних наукових позицій з існуючих правових проблем, відверта наукова власна точка зору щодо предмету викладення, науковість обґрунтування власного наукового підходу.

Право природокористування, по праву вважався центральним правовим інститутом природноресурсового права і похідного від права власності держави на основні природні ресурси міжгалузевого спрямування і досі залишається найбільш досконалим і дієвим протягом новітньої історії УРСР та незалежної України і нормативно-правовою базою для формування сучасного екологічного права.

Законодавчу прописку право природокористування, як центральний інститут природноресурсового права отримало в Законі України «Про охорону навколишнього середовища» від 25 червня 1991 року [2] (статті 38-40), хоча вказана термінологія «щодо використання природних ресурсів» була чи не вперше застосована в постанові Верховної Ради СРСР «Про заходи щодо подальшого покращення охорони природи і раціональному використанню природних ресурсів» від 20 вересня 1972 року [3] якою однією із важливіших державних завдань визнано постійне піклування по охороні природи і раціональному використанню природних ресурсів, суворе дотримання законодавства про охорону земель та її надр, лісів і вод, тваринного і рослинного світу, атмосферного повітря, маючи на увазі, що науково-технічний прогрес має поєднуватися із бережливим відношенням до природи та її ресурсів, сприяти створенню найбільш сприятливих умов для життя і здоров'я в цілому життєдіяльності людей.

В подальшому Конституція України закріпила правовий режим природних ресурсів, які знаходяться в межах території України, природних ресурсів її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони на титулі об'єктів права власності Українського народу та визнала за необхідне права власника здійснювати органом державної влади та органам місцевого самоврядування у межах, визначених цією Конституцією (ст. 13 Конституції України).

Так, на нових конституційно-правових засадах був легалізований основний міжгалузевий суперінститут права власності на природні ресурси у системі природноресурсового права.

Треба вказати й на те, що Конституція України розширила форми юридичних титулів, інших можливих власників на землю – громадянам, юридичним особам, територіальним громадам та державі, яка може набуватися і реалізуватися лише відповідно до закону тобто ЗК України, інших актів земельного та природноресурсового законодавства, дослідження яких дало підставу вченим для обґрунтування структури та змісту формування сучасного природноресурсового права.

Сучасні наукові концепції розвинули наукові підходи і тенденції побудови системи природноресурсового права за ознакою полівидового і диференційованого правового регулювання по окремим природних ресурсах – земельних, водних, лісових, надрових, фауністичних, рослинного світу та охорони атмосферного повітря, яким притаманний свій особливий правовий режим, виходячи із його особливого використання, відтворення та охорони відповідним ресурсовим законодавством.

Такий простий арифметичний підхід можливо був правильним на шляху діалектичного пізнання об'єктного складу відповідних природних ресурсів, але не витримує критики в сучасних ускладнених екологічних умовах і суттєвого розширення видового складу природних ресурсів поруч із наведеними.

Виділення нових природних ресурсів, - лікувальних, оздоровчих, рекреаційних, генетичних, біологічних, ландшафтних тощо обумовлює прийняття відповідних законів про конкретний природний ресурс, а відтак відкривається резерв для кодифікації природноресурсного законодавства на необмежену перспективу.

За таких умов, на мій погляд, доцільно змінити перш за все науковий підхід щодо розуміння природного ресурсу та його різновидів як об'єктів права, використавши інтегрований підхід щодо його розуміння і можливостей правового регулювання з метою універсалізації їх правового режиму за полівидовими характеристиками з веденням пріоритетних ознак щодо їх розташування на відповідній категорії землі.

Адже сьогодні, здебільшого правові режими природних ресурсів і категорій землі, на які вони розташовані можуть перебувати на різних юридичних титулах, що ускладнює процес набуття права на них та відповідної реєстрації суб'єктивних прав особи. Це обумовлює уніфікацію і досі громіздку систему органів, особливо державного управління в цій сфері і марними залишаються попередні пропозиції щодо створення єдиного інтеграційного екологічного управління, які лише переписуються з концепцій у державні програми і в результаті не приймається радикальних кроків щодо їх удосконалення.

Такий стан правового регулювання залишився нам у спадщину від бувшого Союзу РСР і мало що модернізовано у більшості країн СНД в цій частині, хоча приклади екологічно розвинутих країн давно відійшли від таких успадкованих тенденцій, маючи єдине міністерство або державну агенцію з питань екології та охорони навколишнього природного середовища.

Реформації в Україні в цій частині не бракує, але система органів державного управління в цій сфері залишається доволі витратною і не завжди ефективною.

Вихід залишається єдиний і мабуть найбільш виправданий. Розуміння комплексних природних ресурсів, як ландшафтних ресурсів з відповідною економічною, соціальною і екологічною оцінкою їх використання у соціально-економічному процесі розвитку України, проведення раз і назавжди системи органів державного управління і контролю в цій сфері до потреб створення належних умов життєдіяльності людей відповідно до екологічних стандартів Європейського Союзу і розвинених країн світу.

Використана література:

1.Вовк Ю.А. Советское природноресурсовое право и правовая охрана окружающей среды. Общая часть. Харьков. Изд-во «Вища школа». – 1986. – 160с.; Советское природноресурсовое

право. Особенная часть. В.К. Попов, Ю.А. Вовк, В.В. Гречка та ін. Изд-во «Вища школа». – 1987. – 266с.

2. Відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 41. – Ст. 546.

3. Ведомости Верховного Совета СССР. – 1992. - № 39. – Ст. 346.

Гетьман А.П.

*д.ю.н., проф., проректор з наукової роботи
Національного університету «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

РОЗУМІННЯ ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ПРАВА В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ПРОФ. Ю.О. ВОВКА

Наукова спадщина проф. Ю.О. Вовка має неперевершене значення в сучасній доктрині не лише екологічного, але й земельного, аграрного, трудового та інших галузей права і законодавства України та країн СНД. Його перу належить ціла низка фундаментальних досліджень, які на декілька десятиліть визначили вектор наукових досліджень у відповідних галузях права та законодавства, стали орієнтиром для прийдешніх поколінь науковців та заклали фундамент концептуального розвитку теорії та методології зазначених вище галузей права і законодавства. Серед таких монументальних робіт слід назвати: Колхозное трудовое правоотношение: монографія – 1972; Договорные отношения колхозов с организациями и предприятиями: монографія – 1962; До проекту основ земельного законодательства: стаття – 1968; Вопросы охраны (защиты) права государственной собственности на землю в СССР: стаття – 1983; О предмете и системе природоресурсового права: тези – 1975.

Але я хочу зупинитися лише на одній проблемі, яка стала предметом дослідження, серед багатьох інших, до яких був причетний проф. Ю.О. Вовк, – розуміння природоресурсового права, його предмет, метод, система, принципи, методологічні засади права державної власності на природні ресурси, управління у відповідній сфері та право користування природними ресурсами. Цій науковій проблемі присвячена монументальна праця вченого-педагога, яка має назву «Радянське природоресурсне право і правова охорона навколишнього середовища: загальна частина». Вона була видана в 1986 р. в якості навчального посібника відповідного навчального курсу, що викладався в Харківському юридичному інституті для студентів юридичної спеціальності. Але за своєю суттю, змістом, архітектонікою викладеного матеріалу це є фундаментальне монографічне дослідження.

Досліджуючи концептуальні засади природоресурсного права та правової охорони навколишнього середовища, проф. Ю.О. Вовк зробив декілька наукових висновків, які стали орієнтиром для подальшого розвитку теорії екологічного права, його законодавчого забезпечення, попередження та усунення юридичних колізій в цій сфері суспільних відносин.

Перший висновок, до якого дійшов у своїй праці вчений – наявність єдиного предмета природоресурсного права. Таким предметом є своєрідні суспільні відносини, які існують з приводу раціонального використання і охорони природних ресурсів, об'єктів природи держави. Цей предмет єдиний у зв'язку із єдністю і взаємозв'язком всіх об'єктів природи, а також загальних принципів природокористування. В той же час він багатогранний, що віддзеркалюється у підвидовому різноманітті відповідних відносин, обумовлених різними видами природних об'єктів, з приводу яких існують суспільні відносини.

Взаємозв'язок природних об'єктів і, як наслідок, існуючі з їх приводу суспільні відносини наглядно проявляються відносно до землі, її надр, вод, лісів, іншої природної рослинності і дикого тваринного світу. В цьому випадку існує непорушний фізичний і екологічний зв'язок, який є настільки тісним, що суспільні відносини, які пов'язані з використанням окремих об'єктів природи неможливо розмежувати без спеціальних правових приписів.

За думкою проф. Ю.О. Вовка, об'єкт суспільних відносин єдиний – це земля в цілому з

її надрами, водами, лісами, рослинним і тваринним світом тощо. Це важлива особливість головної, визначальної частини природоресурсних відносин, яка свідчить про їх єдність і, в той же час, виключає можливість виділення окремих видів суспільних відносин, які могли б стати предметом таких самостійних галузей права, як земельне, водне, лісове ті ін.

За думкою проф. Ю.О. Вовка, сукупність природоресурсних відносин має необхідну предмету галузі права специфіку. Своєрідність суспільних відносин з приводу землі, її надр, вод, лісів і т.і. відображається не лише в їх нерозривному взаємозв'язку і органічній єдності, обумовленій природною фізичною взаємозалежністю об'єктів даних відносин. Всі зазначені відносини єдині за своїм соціально-економічним змістом, а також єдина мета цих відносин: найбільш ефективно використання природних ресурсів з максимальним піклуванням про їх охорону і відновлення та забезпечення в цілому безпечного середовища існування людини.

Окрім того, за думкою вченого, природоохоронне право, яке протиставляється в юридичній літературі природоресурсній галузі права, не має самостійного предмета правового регулювання, оскільки суспільні відносини, пов'язані з експлуатацією природних ресурсів, не можуть поділятися на відносини по їх експлуатації і охороні. В державі не можна користуватися багатствами природи без їх охорони. Порядок користування природою передбачає охорону, а якщо можливо – відновлення і покращення природних об'єктів, що експлуатуються.

Ще один науковий висновок, який було зроблено проф. Ю.О. Вовком, пов'язаний із необхідністю кодифікації природоресурсного законодавства, яке залишається вкрай актуальним і на сьогоднішній день. Вчений вважав, що предмет природоресурсного права (земельні, водні, лісові, гірничі відносини) регулюються системою однотипових гілок законодавства, яка включає до себе окрім різних нормативних актів, чотири вида Основ законодавства і кодексів. Близькими за змістом до цих Основ і кодексів є закони «Про охорону атмосферного повітря» і «Про охорону і використання тваринного світу». Відсутність Основ природоресурсного законодавства не свідчить, що не може існувати відповідної галузі права. Не в кожній галузі законодавства можливо або доцільно на даному етапі його розвитку мати Основи законодавства. Зокрема, в природоресурсному законодавстві відсутня практична потреба в єдиному законодавчому акті, який замінить собою всі існуючі Основи в цій сфері. Разом із тим, як вважав проф. Ю.О. Вовк, вдосконалення природоресурсного законодавства потребує послідовного проведення в сферу регулювання суспільних відносин цілої низки основних принципів, що характерні для нього. Ці принципіальні положення доцільно чітко сформулювати і закріпити в єдиному законодавчому акті – Основах раціонального використання і охорони природних ресурсів, які не припинять дію чинних Основ земельного, водного, лісового законодавства та законодавства про надра, а внесуть до них необхідні корективи.

За його думкою, з урахуванням реальних особливостей галузі права, необхідно посилити роботу по вдосконаленню природоресурсного законодавства, що регулює загальні положення і конкретні питання, – охорону державної власності на природні ресурси, управління ними та деякі ін.

Торкаючись доктринальних проблем загальної частини природо ресурсного права, проф. Ю.О. Вовк зробив також низку інших наукових висновків (метод та система права, право власності на природні ресурси, право природокористування, управління в сфері використання та охорони природних ресурсів тощо), які визначили подальший шлях розвитку природо ресурсного права і законодавства на теренах колишнього СРСР та стали підґрунтям для формування екологічного права незалежної України.

Юліан Олександрович Вовк був талановитим учнем та педагогом. В його особливості поєднувалися не тільки талант, плідна працездатність та добросовісність, але й рідкісні душевні якості – дбайливість, зваженість, поважне ставлення до людей, вміння вислухати і зрозуміти свого опонента. Максимою його життєвої поведінки були істина, щирість і чесність у стосунках з людьми.

ПРОФЕСОР ЮЛІАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ ВОВК ЯК ПРИХИЛЬНИК ПРИРОДНОРЕСУРСОВОГО ПРАВА

Вдячна пам'ять учнів і послідовників професора Ю.О. Вовка, які у даний час самі є докторами юридичних наук і професорами, член-кореспондентами та академіками Національної академії правових наук України, заслуговує найвищого схвалення. Вони пам'ятають свого вчителя і віддають йому своє шанування не тільки тому, що стали тими кім вони є сьогодні, а і заслужено шанують його за ту наукову школу, за батьківське піклування та наполегливе просування своїх учнів, за корисні поради і життєву мудрість, які були притаманні професору Юліану Олександровичу Вовку.

Нажаль, мені не довелося безпосередньо навчатися у професора Ю.О. Вовка, але ми навчалися за його чисельними науковими статтями та монографіями, посібниками та підручниками. А його яскраві й емоційні виступи з доповідями та повідомленнями на наукових конференціях і симпозиумах нікого не залишали байдужими. Крім цього, Юліан Олександрович був добрим другом мого вчителя – професора Івана Омеляновича Середи. Мені добре пам'ятні їх зустрічі в Харкові, Одесі, Львові Києві, Москві та інших містах і гострі дискусії із самих різних проблем правової науки. Тому я можу вважати себе не тільки учнем професора І.О. Середи, а і вихованцем професора Ю.О. Вовка.

Відомо, що професор Ю.О. Вовк був вченим широкого спектра знань в галузі правової: сільськогосподарського (аграрного) і земельного права, трудового і природоохоронного права тощо. Проте у даний час вже мало кому відома його прихильність до природноресурсового права. Після постановки питання професором М.Д. Казанцевим про формування природноресурсового права у якості інтегрованої правової галузі [1], професор Ю.О. Вовк першим в Союзі РСР одноосібно написав загальну частину навчального посібника «Советское природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды» [2]. А через рік вийшла із друку особлива частина навчального посібника «Советское природоресурсовое право» [3], у якому значний обсяг матеріалу поданий за авторством професора Ю.О. Вовка. Таким чином, саме професор Ю.О. Вовк є автором концепції та засновником комплексної галузі вітчизняного природноресурсового права.

Цікавими, на мій погляд є концептуальні засади природноресурсового права, закладені професором Ю.О. Вовком. За його думкою, в юридичному розумінні природноресурсової відносини не є виключенням із загальної структури врегульованих правом суспільних відносини. Проте зазначені відносини мають свій особистий зміст, який у законодавчому регулюванні має вигляд певних правомочностей та обтяжень для суб'єктів права у відносинах щодо об'єктів природного походження. Особливості природноресурсових відносин, на думку професора-першопрохідця, проявляються у тому, що об'єктами природноресурсового права визнаються не будь-які предмети, а лише об'єкти природного походження або штучно утворені об'єкти, що мають невід'ємний зв'язок з природним середовищем. Їх особливості спостерігаються і у тому, що не усі загальновизнані суб'єкти права можуть виступати суб'єктами природноресурсового права, а якщо вони визнаються такими, то з відповідними законодавчими обмеженнями.

Однак вже у той час професор Ю.О. Вовк визнавав, що коло законодавчо закріплених природноресурсових відносин, що складають предмет природноресурсового права, є проблематичним. На його думку, земельні, гірничі, водні та лісові відносини складають предмет відповідних галузей права і регулюються самостійними кодифікованими та прийнятою на їх основі системою законодавства. Тому при включенні земельних, гірничих, водних та лісові відносини до складу предмета вказаних галузей права залишається не

велике коло суспільних відносин, які охоплюються природноресурсовим правом і формують його зміст.

За концепцією професора Ю.О. Вовк, природноресурсові відносини носять комплексний характер, оскільки об'єднують близькі за своїм змістом земельні, гірничі, водні та лісові відносини, а також відносини щодо використання тваринного і рослинного світу та інших природних об'єктів та їх ресурсів, залишаючи специфіку правового регулювання їх використання у межах відповідних диференційованих галузей поресурсового законодавства. Такий комплекс утворюється на засадах інтеграції тільки спільних за своїм змістом земельних, гірничих, водних, лісових та інших природноресурсових відносин. При цьому Комплексний підхід до природноресурсових відносин, на думку засновника концепції, відкриває широкі можливості для врахування їх особливостей при правовому регулюванні використання природних об'єктів, їх ресурсів та природних комплексів.

Одночасно професор Ю.О. Вовк розглядав природноресурсові відносини у тісному зв'язку та безпосередній взаємодії з природоохоронними. Саме йому належить твердження про те, що охорону потребує те, що використовується, а те, що не використовується, охорони не потребує. У цьому він вбачав взаємозв'язок і взаємозалежність природноресурсових і природоохоронних відносин. Вони охоплюють відносини у галузі відтворення і відновлення природних об'єктів та їх ресурсів, що за своїм змістом поєднує економічні, організаційні, технічні, технологічні, правові та інші заходи, спрямовані на забезпечення охорони природи і захист природного середовища. Більш того, у раціональне природокористування у концептуальному плані вже у той період розглядалася як форма і засіб природоохоронної діяльності[3]. У наступному зазначена концепція стала підставою для об'єднання природноресурсового і природоохоронного права в єдину інтегровану галузь екологічного права.

Використані джерела

1. Казанцев Н.Д. Природноресурсовое право и его пределы как интегрированной отрасли права. // Вестник МГУ. Право, 1967, № 6.
2. Вовк Ю.О. Советское природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды. Общая часть. – Харьков, 1986.
3. Советское природоресурсовое право. Особенная часть. – Харьков, 1987.
4. Мунтян В.Л. Правовые проблемы рационального природопользования. Диссертация на соискание учёной степени доктора юридических наук. – Харьков, 1975.

Шульга М.В.

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
завідувач кафедри земельного та аграрного права
Національного Університету
«Юридична академія України
Імені Ярослава Мудрого»*

ТВОРЧА СПАДЩИНА Ю.О. ВОВКА У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ

Юліан Олександрович Вовк – талановитий науковець, який залишив після себе низку важливих та фундаментальних праць, присвячених різним напрямкам у галузі аграрного, земельного, природоресурсного та екологічного права. Практично він причетний до формування та розвитку доктрин земельного, аграрного та екологічного права у національній правовій системі України. Його новаторські ідеї покладені в основу зародження природоресурсного права, а також низки правових інститутів суміжних галузей права. Кожна його монографія, підручник або навчальний посібник чи навіть окрема стаття або тези характеризуються глибиною мислення, аргументованістю, спонукають до подальших наукових розвідок. Тематика наукових досліджень завжди вирізнялась актуальністю,

науковою новизною та практичною значимістю.

Аналізуючи творчу спадщину Ю.О. Вовка, слід звернути увагу передовсім на його дослідження у галузі земельно-правової науки. Одним із перших на теренах колишнього Радянського Союзу ним була захищена в 1953 р. кандидатська дисертація на тему: «Право вторинного польовання землями колхозов». Вона отримала схвальні відгуки з боку юридичної спільноти і в подальшому широко використовувалась при підготовці робіт на земельно-правову тематику.

Дисертація ґрунтується на вивченні практики вторинного користування землями колгоспів і нормативних актів, які його регулюють, та розглядає в основному питання, що передовсім вимагають свого практичного вирішення. В роботі автор підкреслює, що держава одночасно виступає і як власник землі, і як суверен, що здійснює господарсько-організаційну діяльність. При цьому держава управляє єдиним державним земельним фондом, тобто організує найбільш повне і доцільне використання землі. Характерну особливість такого управління автор вбачає в його нерозривному зв'язку з правом розпорядження землею. Управляючи єдиним державним земельним фондом, держава в особі уповноважених органів розпоряджається землею.

Автор приходять до обґрунтованого висновку, що права вторинних землекористувачів похідні і залежні не тільки від права державної власності на землю, а і від прав первинних землекористувачів. Аналізуючи питання щодо співвідношення права на користування присадибною ділянкою і права на будівлі, споруди, посіви та багаторічні насадження, нерозривно пов'язані із землею, автор слушно зазначає, що земельна ділянка, призначена для обслуговування житлового будинку та нерозривно пов'язаних з ним побутових будівель, повинна слідувати долі будинку. Це питання залишається актуальним і сьогодні. Відповідні положення сприйняті законодавцем і знайшли своє закріплення в чинному Земельному кодексі України (ст. 120).

Після прийняття постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 6 березня 1956 р. «Про Статут сільськогосподарської артілі і подальший розвиток ініціативи колгоспників в організації колгоспного виробництва та управління справами артілі» до статутів колгоспів були внесені суттєві зміни, що стосувалися землекористування колгоспних дворів. Це обумовило необхідність проведення роз'яснювальної роботи серед широких верств колгоспного селянства та керівництва колгоспами в межах СРСР. Як належна відповідь на запити земельно-правової практики Ю.О. Вовком у видавництві «Госюрриздат» в 1957 р. була опублікована робота «Право приусадебного землепольовання колхозного двора». В ній на основі діючого на той час законодавства та узагальнення практики колгоспного будівництва автор розглядає найбільш актуальні та практично значимі питання: порядок надання в постійне користування присадибної ділянки, права та обов'язки колгоспного двору як землекористувача, порядок зміни та припинення права користування присадибною ділянкою, а також охорону права колгоспних дворів на ці земельні ділянки.

Будучи кандидатом юридичних наук, він відгукнувся на заклик партії та пішов працювати у відстаючий колгосп Грунського району Сумської області його головою, реалізуючи свої наукові надбання. Досвід очолюваного ним колгоспу, який із відстаючих став передовим, був використаний Ю.О. Вовком у подальшому при підготовці та написанні низки фундаментальних монографій за тематикою, що на той час відповідала важливим та пріоритетним напрямом наукових досліджень у галузі колгоспного права («Договорные отношения колхозов с организациями и предприятиями». – М.: Госюрриздат. – 1962; «Правовое регулирование материально-технического снабжения сельского хозяйства». – М.: Юридическая литература. – 1965; «Колхозное трудовое правоотношение». – М.: Юрид. лит. – 1972 та ін.). Вони є вагомим внеском у науковий потенціал.

Низка обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення відповідних земельно-правових норм, висловлених у публікаціях Ю.О. Вовка, були сприйняті законодавцем та враховані при розробці Основ земельного законодавства СРСР (1968 р.).

З прийняттям у 1970 р. Земельного кодексу УРСР у складі авторського колективу він

взяв участь у підготовці Коментарю до цього кодексу. Ним, зокрема, прокоментовані статті ЗК щодо землекористування робітників, службовців та громадян, які проживають у сільській місцевості, та норми, присвячені землям державного водного фонду.

Після написання монографії «Колхозное трудовое правоотношение» (1972 р.) та успішного захисту докторської дисертації Ю.О. Вовк продовжив дослідження проблем земельно-правової тематики. Зокрема, він вніс значний доробок у дослідження теоретико-методологічних і практичних аспектів права землекористування та його охорони.

Автор вважає, що об'єктивне право землекористування, регулюючи порядок раціонального використання землі, визначає відповідні права і обов'язки суб'єктів землекористування. Але до змісту права землекористування як правовідношення обов'язки землекористувача не входять. У зв'язку з цим поняття охорони права землекористування, на думку автора, не може застосовуватись до об'єктивного права землекористування, тобто до певної сукупності правових норм. Норми права держава не охороняє, а забезпечує їх виконання своєю примусовою силою. Охороняються (захищаються) суб'єктивні права, правомочності. Не можна охорону права землекористування розглядати як забезпечення всього режиму землекористування, як іноді вважають в літературі.

В полі зору Ю.О. Вовка перебували питання охорони (захисту) права державної власності на землю в СРСР. Він наголошує на тому, що охорону права державної власності на землю не можна протиставляти охороні землі, яка розглядається лише в якості елемента навколишнього природного середовища, як іноді це зустрічається в літературі.

При цьому автор підкреслює, що виключний характер права державної власності на землю, специфіка його суб'єкта і об'єкта обумовлює положення, при якому охорона відповідних правомочностей держави зводиться головним чином до захисту права розпорядження землею і невіддільна від неї. Враховуючи нерозривний зв'язок охорони права державної власності на природні об'єкти з охороною навколишнього природного середовища, він приходять до висновку, що закон повинен одночасно охороняти землю і як природний об'єкт права державної власності.

Науковий інтерес становить дослідження проблем, пов'язаних з визначенням сутності та класифікацією порушень права власності на землю. Так, розглядаючи самовільне зайняття земельної ділянки як порушення закону про націоналізацію землі, тобто права розпорядження нею, Ю.О. Вовк виходить з того, що сутність цього правопорушення полягає у будь-якому незаконному, тобто за межами встановленого діючим законодавством порядку, заволодінні землею. Незаконне заволодіння можливе в будь-якій конкретній формі і може бути взагалі не пов'язане з експлуатацією (використанням) земельної ділянки.

Досліджуючи проблему відповідальності за заподіяння шкоди землі як об'єкта права державної власності, вчений обґрунтовано пропонує чітку класифікацію відповідних правопорушень пов'язаних із різними видами заподіяння шкоди землі) псування землі, її засмічення, забруднення та ін.).

Проведене Ю.О. Вовком дослідження названих земельно-правових проблем спрямоване на формування теоретичних засад розвитку правового регулювання використання та охорони земель і формулювання наукових висновків і пропозицій щодо вдосконалення законодавства у зазначеній сфері.

Низка висловлених Ю.О. Вовком фундаментальних теоретичних положень, які покладені в основу вітчизняної земельно-правової доктрини, використані ним при написанні авторського навчального посібника «Советское природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды. Общая часть» та відповідних розділів Особливої частини цього посібника, підготовленого ним у складі авторського колективу.

Ю.О. Вовк здійснював наукове керівництво аспірантами та здобувачами при написанні ними дисертацій на земельно-правову тематику: «Право пользования землями городской застройки» (Чуйков В.О.); «Право землепользования рабочих и служащих, проживающих в сельских населённых пунктах» (Ясинська Г.Ф.); «Виникнення та припинення права користування землями сільських населених пунктів» (Шульга М.В.) та ін.

Фундаментальна творча спадщина Ю.О. Вовка у сфері земельно-правової науки є основою для сучасних наукових досліджень у цій сфері.

*Уркевич В.Ю.,
Національний університет «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
професор кафедри земельного та аграрного права*

НАУКОВІ ІДЕЇ ПРОФЕСОРА Ю.О. ВОВКА ЩОДО ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ: РОЗВИТОК У СУЧАСНОМУ АГРАРНОМУ ПРАВІ

Одним з видів відносин, що виникають у сільськогосподарських підприємствах, є відносини трудові, адже земельні ділянки, майно сільськогосподарського призначення, інші засоби виробництва самі по собі, без прикладання до них праці, трудової активності фізичних осіб забезпечувати виробництво аграрної продукції не спроможні. Будучи врегульованими нормами права, розглядувані відносини існують як трудові правовідносини. Останні у сільськогосподарських підприємствах, залежно від їх суб'єктного складу, поділяються на 2 групи: (а) з членами названих підприємства і (б) з найманими працівниками. Оскільки перші є різновидом так званих внутрішніх аграрних правовідносин, то висвітлимо наукові ідеї професора Ю.О. Вовка щодо них, їх розвиток у сучасній теорії аграрного права та закріплення в аграрному законодавстві.

Одним з найважливіших є питання про передумови виникнення трудових правовідносин між сільськогосподарським підприємством та його членами. Відповідь на це питання знаходимо у роботі професора Ю.О. Вовка, що стала класичною, – монографії «Колхозное трудовое правоотношение» (1972 р.), де він вказував: «членське правовідношення виникає безпосередньо з самого факту вступу в колгосп. Для появи інших внутрішньокоспних правовідносин необхідною є наявність ще й додаткових юридичних актів або умов, визначених законом або Статутом колгоспу. Членське правовідношення породжує у колгоспника право претендувати на отримання роботи у суспільному господарстві й відповідний обов'язок колгоспу, у зв'язку з чим воно виступає як обов'язкова передумова виникнення колгоспного трудового правовідношення» [1, с. 15]. З огляду на сучасні організаційно-правові форми сільськогосподарського виробництва, висловлені думки є цілком вірними щодо таких суб'єктів аграрного господарювання, як сільськогосподарські кооперативи, фермерські господарства й колективні сільськогосподарські підприємства. Усім названим підприємствам притаманний інститут членства і саме факт виникнення членського зв'язку породжує у члена підприємства право претендувати на отримання роботи в підприємстві та виступає обов'язковою передумовою виникнення відповідного внутрішнього аграрного трудового правовідношення.

Якщо передумови складення трудових правовідносин з членами сільськогосподарських підприємств ми з'ясували, то наступним є питання щодо безпосередньої підстави їх виникнення. Зрозуміло, що нею не може бути трудовий договір у його класичному розумінні.

У зазначеній праці ще 40 років тому професор Ю.О. Вовк вже відповів на це питання: «трудовий договір відрізняється від розглядуваної угоди колгоспу з колгоспником тим, що його укладення не вимагає будь-яких обов'язкових передумов, а угода може мати місце лише за наявності відносин членства. Угода, що досягається між колгоспом та колгоспником, охоплює не лише власне трудову функцію останнього, тобто не лише вирішує питання про те, що колгоспник буде робити, якого роду трудові операції він буде виконувати, але охоплює й питання, пов'язані з визначенням місця роботи колгоспника, її конкретними умовами» [1, с. 30]. Іншими словами, вчений обґрунтовано відстоював ідею про те, що між сільськогосподарським підприємством та його членом укладається не трудовий договір, а

угода про визначення трудової функції, передумовою чого є існування членського правовідношення. Зазначені особливості регулювання внутрішніх аграрних трудових відносин відстоюються не лише в сучасній теорії аграрного права, але й закріплені законодавчо. Так, згідно ч. 2 ст. 3 Кодексу законів про працю України, особливості праці членів кооперативів та їх об'єднань, колективних сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств визначаються законодавством та їх статутами. Згідно з наведеним приписом, ч. 1 ст. 34 Закону України «Про кооперацію», ч. 2 ст. 27 Закону України «Про фермерське господарство» та ч. 1 ст. 19 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» встановлюють, що трудові відносини членів підприємства регулюються цими законами і статутами названих підприємств.

Як вказував професор Ю.О. Вовк, «членство у колгоспі – обов'язкова передумова існування колгоспного трудового правовідношення. Це призводить до того, що з припиненням першого завжди припиняється й друге» [1, с. 37]. Закладений методологічний підхід щодо співвідношення внутрішніх аграрних членських й трудових правовідносин використовується й нині. Адже одним з визначальних обов'язків членів виробничих сільськогосподарських підприємств є їх обов'язкова трудові участь у діяльності останніх. Без наявності членського правовідношення такий обов'язок не виникає, і, одночасно, в разі неможливості приймати участь у діяльності підприємства власною працею припиняється й членське правовідношення.

Викладене дозволяє підсумувати, що наукові ідеї професора Ю.О. Вовка щодо трудових правовідносин у сільськогосподарських підприємствах залишаються актуальними й донині, їх розвиток продовжується в сучасній аграрно-правовій доктрині, а окремі з них знайшли свого закріплення й на законодавчому рівні.

Використані джерела:

1. Вовк Ю.А. Колхозное трудовое правоотношение: монография / Ю.А. Вовк. – М.: Юрид. лит., 1972. – 248 с.

Кулинич П. Ф.

*Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України,
завідувач відділу*

ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЗЕМЕЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Основні конституційні положення про власність на землю містяться в статтях 13, 14 та 142 Основного Закону. У ст. 13 зазначено, що земля та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Їх аналіз дає підстави для висновку, що Конституція України закріпила належність усіх земель в межах території країни одному власнику - Українському народу. Іншими словами, наведене положення можна трактувати як встановлення правового режиму виключної власності Українського народу на всі земельні ресурси держави.

Слід відмітити, що саме наведене конституційне положення стало предметом досить жвавої наукової дискусії за участю вітчизняних вчених у галузі земельного права, які намагалися сформулювати єдине доктринальне розуміння концепції «Український народ - власник землі». Проте, вони поки-що не дійшли спільного погляду на проблему. За змістом висловлених вченими-правознавцями позицій їх можна розділити на три групи.

До першої групи належать автори, які вважають, що конституційне положення про те, що земля є власністю Українського народу, слід тлумачити як встановлення в Основному Законі країни виключної власності на землю (та, до речі, й інші природні ресурси, зазначені у ст. 13 Конституції України). До цієї групи вчених належать В.Л. Мунтян [4, с. 721] та О.М. Вівчаренко [2, с. 111]. Другу групу складають науковці, які вважають право власності

Українського народу окремим правовим інститутом, який функціонує поряд з інститутами права державної, комунальної та приватної власності на землю, але поширює свою дію на всі землі України. До числа цих авторів належить В.В. Носік. Нарешті до третьої групи слід віднести авторів, які розглядають право власності Українського народу як окремий правовий інститут, який функціонує поряд з інститутом права приватної власності на землю, а його дія поширюється лише на частину земель держави. До числа цих авторів належать Л.О. Бондар [1, с. 75-76] та А.М. Мірошніченко [3, с. 115-116].

Наявність істотних відмінностей у позиціях вчених щодо змісту права власності Українського народу на землю свідчить про те, що концепція «Український народ - власник землі» є принаймні незавершеною, несформованою, внутрішньо суперечливою і не може ефективно використовуватися як законодавча, а тим більше конституційна, конструкція.

Проведення в Україні економічної реформи, спрямованої на формування засад ринкової економіки, закономірно зумовило необхідність впровадження світового досвіду в систему відносин власності, в тому числі й на землю, і в нашій державі. Світовий досвід свідчить, що економічна і юридична інфраструктура країн з ринковою економікою базується на двох формах власності: публічній і приватній.

На нашу думку, саме такий підхід до структури форм земельної власності реалізовано у статтях 14 та 142 Конституції України. Аналіз зазначених статей Конституції дає підстави для висновку про те, що в Україні конституційно встановлено дві форми земельної власності: публічна власність, яка охоплює державну і комунальну власність, та приватна власність, яка охоплює власність фізичних осіб і власність недержавних юридичних осіб. Отже, з прийняттям нової Конституції України з'явилося цементуюче юридичне начало для формування нової системи земельного законодавства України, і насамперед для прийняття нового Земельного кодексу України. Таким цементуючим началом, повторимо, є закріплена Конституцією плюралістична система інституту права власності взагалі й на землю зокрема.

Слід зазначити, що у ст. 1 Земельного кодексу України, яка має назву «Земля - основне національне багатство», відображено інше конституційне положення – положення про те, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Це положення взяте зі ст. 14 Конституції, в якій прямо сказано, що «земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави».

Крім того, конституційний статус землі як основного національного багатства визначено і в останній частині ст. 41, в якій встановлено, що «використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі». Отже, на нашу думку, Конституція України проголошує природні ресурси країни, включаючи землю, національним надбанням, правові рамки володіння, користування та розпорядження яким з боку власників закріплені у природоохоронному законодавстві та Цивільному кодексі України.

З нашої точки зору, на основі правової концепції «землі як основного національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави (суспільства)» в Україні може бути запроваджений ефективний правовий механізм забезпечення певного балансу приватних і публічних інтересів у земельних відносинах. Вважаємо, що визнання землі основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, має стати для вітчизняного законодавця ключовим принципом правового регулювання земельних відносин у XXI столітті. Саме тому Конституційна асамблея повинна приділити увагу вдосконаленню змісту відповідних статей Основного Закону нашої держави.

Використані джерела:

1. Бондар О. Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. - К., 2005. - 222 с.
2. Вівчаренко О. А. Право власності на землю в Україні (актуальні проблеми) / - Івано-Франківськ : ЗАТ Надвірнянська друкарня, 1998. - 179 с.
3. Мірошніченко А. М. Земельне право України : [навч. посібник]. - К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2007. - 432 с.

4. Мунтян В. Л. Деякі проблеми права власності на землю в Україні // Антологія української юридичної думки : в 10 т. - К. : Видавничий Дім «Юридична книга», - Т. 10. [ред. Ю. С. Шемшученко і В. Ф. Погорілко]. - 2005. - С. 718-740.

Мірошниченко А.М.

*д.ю.н., проф., зав. кафедри земельного та аграрного права
юридичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка*

МЕЖІ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ПИТАННІ ПРО КОМПЕТЕНЦІЮ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ (НА ПРИКЛАДІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН)

Відповідно до ч.2 ст.19 Конституції України, «органи державної влади ..., їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». Часто це правило розуміється, зокрема, як необхідність законодавчого визначення повноважень кожного конкретного центрального органу виконавчої влади. У результаті сьогодні земельне законодавство містить величезну кількість статей, які визначають повноваження «центрального органів виконавчої влади, які формують/реалізують державну політику у сфері ...» (лише в Земельному кодексі це ст.ст. 14-15-2, 106, 136, 137, 139 та ін.), а іноді – навіть повноваження їх територіальних органів (ст.186-1 ЗКУ та ін.).

Втім, відповідно до Конституції України, Президент України утворює, реорганізовує та ліквідує за поданням Прем'єр-міністра України міністерства та інші центральні органи виконавчої влади (п.15 ч.1 ст.106). Такі повноваження з необхідністю передбачають можливість визначити структуру та повноваження зазначених органів (далі – ЦОВВ). Напевно, з цих мотивів законотворча практика поступово відійшла від називання ЦОВВ в законі «на ім'я», натомість, почали використовуватися формулювання на зразок «центрального орган виконавчої влади у сфері ...», а останнім часом – «центрального орган виконавчої влади, який формує/реалізує державну політику у сфері ...», причому орган, який «формує» політику, та орган, який «реалізує» політику, насправді можуть збігатися в одній особі. Втім, видається, що якщо Верховна Рада України не може визначити структуру ЦОВВ, вона не повинна робити цього навіть у такій завуальованій формі.

Зважаючи на виключність повноваження із визначення системи ЦОВВ та закріплення цього повноваження за Президентом України, визначення компетенції окремих ЦОВВ у законах може або дублювати відповідні Укази Президента (що погано), або суперечити їм (що ще гірше). Тому від подібної законодавчої практики необхідно відмовлятися. Правильним буде використання у законах формулювань на зразок «уповноважений орган центральної виконавчої влади» з тим, щоб Президент України, визначаючи структуру ЦОВВ, одночасно визначив, який саме орган уповноважений здійснювати відповідне повноваження.

Такий підхід виключить потребу постійного внесення змін до численних законодавчих актів при зміні у системі ЦОВВ. Останній раз такі зміни до земельного законодавства були внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства соціальної політики України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів» від 16.10.2012 № 5462-VI, при цьому через низьку якість підготовки законопроекту було породжено цілу низку проблем: зміни вносилися до частин статей, що до цього вже були виключені іншим законом, частина попередніх формулювань не були замінені новими тощо, що спричинило безпрецедентну невизначеність у правовому регулюванні. Певний час практика не могла навіть виробити єдину позицію щодо того, в якій саме редакції діють окремі положення ЗКУ (це стосується, наприклад, ч.4 ст.20). Відсутність прив'язки повноважень ЦОВВ до конкретних органів у законі виключить вірогідність подібних проблем в принципі.

Поки ж цього не слалося, слід застосовувати законодавство про визначення компетенції ЦОВВ з урахуванням положень Конституції України. Наприклад, «проблему» відсутності прив'язки окремих повноважень до конкретних ЦОВВ у законі слід розв'язувати з урахуванням того, що така прив'язка у законі, власне, і не є потрібною. Зокрема, чинна редакція ЗКУ не визначає спеціально органи, уповноважені представляти державу у відносинах набуття земельних ділянок у державну власність, зокрема, при добровільній відмові від права власності на земельну ділянку. Ст.142 ЗКУ веде мову про «власника» земельної ділянки. При цьому очевидно, що держава не може виступати у відносинах припинення права власності безпосередньо, вона має бути представлена відповідним (відповідними) органами державної влади.

Відповідно до п.1 Положення про Державне агентство земельних ресурсів України, затвердженого Указом Президента України від 08.04.2011 № 445, Держземагентство України «... забезпечує реалізацію державної політики у сфері земельних відносин ...». Враховуючи, що спеціальних (та і, взагалі, будь-яких інших) положень щодо представлення іншими органами держави як власника у відносинах із припинення права власності на земельну ділянку Президентом України не встановлено, слід вважати, що сьогодні саме Держземагентство уповноважене, зокрема, укладати угоду про передачу права власності на земельну ділянку відповідно до ч.2 ст.142 ЗКУ, оскільки такі дії, безумовно, є «реалізацією державної політики у сфері земельних відносин».

У даному випадку те, що повноваження у правовідносинах, передбачених ст.142 ЗКУ, не покладені на Держземагентство законом, не має ніякого значення.

Висновок: ЦОВВ, що здійснюють повноваження, встановлені законом, повинні бути визначені Указами Президента України, а не законами (у т.ч. у завуальованій формі). Положення щодо визначення таких органів, включені до законів, є зайвими та шкідливими і застосуванню не підлягають.

*Краснова М.В.,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, завідувач
кафедри екологічного права,
д.ю.н., професор*

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ЕКОЛОГО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Поступ викладання еколого-правових дисциплін започатковано у вищих навчальних закладах України із середини 70-их років минулого століття завдяки творчим та організаторським прагненням Н.І. Титової, В.Л. Мунтяна та, особливо, Ю.О. Вовка щодо читання у Львові, Києві та Харкові спершу правової охорони природи в Українській РСР, далі - радянського природноресурсного права та правової охорони навколишнього середовища. Із цим починається розвиток науки екологічного права, у якій досліджуються питання предмета, методів, принципів, системи галузі, її окремих правових інститутів. Об'єктивні передумови дозволили визначитись із сучасною її назвою та колом правовідносин, на правове регулювання яких спрямовані її норми (природноресурсні, природоохоронні та по забезпеченню екологічної безпеки території, населення і окремих громадян).

Водночас принципи, які закріплені в Стратегії державної екологічної політики [1] значно розширюють межі предмета екологічного права як галузі, особливо щодо орієнтування на пріоритети сталого розвитку з метою досягнення рівності трьох складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної). Відтак при викладанні власне навчальної дисципліни «Екологічне право України», а також окремих спецкурсів при підготовці

бакалаврів, спеціалістів та магістрів із спеціалізацій «Земельне і аграрне», «Екологічне та природоресурсне право», в науці екологічного права доцільно посилити дослідження таких правових інститутів як: 1) системи державного та виробничого екологічного управління (екологічного менеджменту) та контролю; 2) стратегічна екологічна оцінка, в межах якої має бути забезпечено врахування екологічних наслідків під час прийняття будь-яких управлінських рішень, при розробленні документів, які містять політичні та/або програмні засади державного, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку; 3) екологічне підприємництво, що відображає міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін до вирішення екологічних проблем, а також договорів в екологічному праві; 4) правові засади дозвільної системи у контексті запобігання надзвичайним ситуаціям природного і техногенного характеру, що передбачає спеціальні процедури видачі дозволів, аналіз і прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах стратегічної екологічної оцінки, державної екологічної експертизи, а також державного моніторингу навколишнього природного середовища; 5) правове забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, включаючи особливості забезпечення екологічної безпеки в окремих сферах (в радіаційній, енергетичній тощо); 6) проблеми еколого-правової відповідальності на засадах відповідальності нинішнього покоління за збереження довкілля на благо прийдешніх поколінь та невідворотності відповідальності за порушення екологічного законодавства; 7) проблеми реалізації та захисту екологічних прав громадян на засадах участі громадськості та суб'єктів господарювання у формуванні та реалізації екологічної політики, а також урахування їхніх пропозицій при вдосконаленні екологічного законодавства; 8) проблеми економіко-правового механізму в галузі екології на засадах пріоритетності вимоги "забруднювач навколишнього природного середовища та користувач природних ресурсів платять повну ціну", а також екологічного страхування; 9) правове забезпечення екологічного інформування на засадах відповідальності органів виконавчої влади за доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації, як власне й доступність, достовірність та своєчасність отримання екологічної інформації; 10) проблеми еколого-правового стимулювання на засадах державної підтримки та стимулювання вітчизняних суб'єктів господарювання, які здійснюють модернізацію виробництва, спрямовану на зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище. Деякі із названих спецкурсів уже читаються на юридичному факультеті КНУ імені Тараса Шевченка.

У контексті порушених питань вважається за доцільне розширити межі наукових досліджень об'єктного складу екологічних правовідносин, зважаючи на положення актів міжнародного та європейського екологічного права, де виділяються з поміж традиційних об'єктів такі як: біологічне різноманіття, генофонд живої та неживої природи, що дозволить розвиватися такому напрямку як біоправо; екомережа, що дозволить розвиватися ландшафтному праву; клімат та озоновий шар, що дозволить розвиватися кліматоохоронному праву та інше.

Викладання еколого-правових дисциплін дозволить реалізувати стратегічні цілі та завдання державної екологічної політики, передусім такої як підвищення рівня екологічної свідомості, екологічної освіти, екологічного виховання відповідальної особи за стан довкілля. Проблемними питаннями в цій сфері, які потребують спільного вирішення та їх постановки перед профільним міністерством, є збільшення годин викладання еколого-правових дисциплін згідно з навчальними планами вищих навчальних закладів, а також категорична відмова від читання «Екологічного права» на другому курсі навчання студентів юридичних вишів.

Використана література:

1. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» № 2818-VI від 21 грудня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2011. - № 26. - Ст. 218.

*В.М. Єрмоленко,
д.ю.н., професор, завідувач кафедри
аграрного, земельного та екологічного
права ім. академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

ПРОБЛЕМНІ НОВАЦІЇ СУЧАСНОГО АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Як на монографічному рівні та в юридичній періодиці, так і на наукових зібраннях вчених юристів-аграрників постійно підіймається питання необхідності удосконалення аграрного законодавства. Це об'єктивний процес, здійснення якого вимагає ціла низка чинників, визначальними серед яких є динамічність розвитку аграрних відносин, недосконалість нормотворчої техніки, парламентське лобіювання вузькокорпоративних інтересів тощо. Однак, незважаючи на рекомендації правової доктрини, суб'єктивні чинники нормотворчості досить часто превалюють над об'єктивними, внаслідок чого з'являються нормативно-правові акти, спрямовані, на перший погляд, на покращення режиму аграрно-правового регулювання. Проте, при детальнішому розгляді доцільність їх прийняття виглядає дещо сумнівною.

Йдеться, насамперед, про Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» (в редакції Закону № 5495-VI від 20 листопада 2012 р.). Обґрунтування такого висновку можна в узагальненому виразі сконцентрувати у нижченаведених тезах.

1. У преамбулі вказаного Закону вказано, що він визначає правові, організаційні, економічні та фінансові особливості утворення і діяльності сільськогосподарських кооперативів. Але аналіз змісту його положень (порівняно з попередньою редакцією) свідчить про протилежне. Адже саме попередній Закон виокремлював зазначені особливості. Наприклад, у новій редакції Закону з його структури зникло дев'ять розділів, серед яких можна назвати: розділ II «Створення кооперативу і порядок його реєстрації», розділ III «Членство в кооперативі», розділ IV «Органи управління кооперативу», розділ V «Майно, земля та фінанси кооперативу», розділ VI «Кооперативні об'єднання та підприємства», розділ VII «Господарська діяльність кооперативів (об'єднань)», розділ VIII «Міжнародні зв'язки і зовнішньоекономічна діяльність», розділ X «Трудові відносини в кооперативах», розділ XI «Реорганізація та ліквідація кооперативів (об'єднань)». Це означає, що зміст нового Закону «збіднів» на значний масив норм, які уособлювали саме особливості внутрішніх членських, майнових, трудових і організаційно-управлінських відносин.

2. Передусім, кидається у вічі відчутне зменшення обсягу загальних положень, тобто понятійно-категорійного апарату нормативно-правового опосередкування аграрних кооперативних відносин. Нестачу спеціальних термінів передбачається заповнити за рахунок застосування термінів загального законодавства, зокрема Закону України «Про кооперацію». Але загальновідомо, що жодне загальне поняття не може замінити значення і важливості окремих одиничних понять, які виокремлюють особливості певного процесу чи явища. У нашому випадку це означає, що положення загального законодавства не відбивають аграрної специфіки сільськогосподарської кооперації.

3. Відчувається також зміна концептуальних засад законодавства про сільськогосподарську кооперацію. Якщо у попередньому законодавстві спостерігається чітка спрямованість на товарне сільськогосподарське виробництво, що підтверджує зміст понять «сільськогосподарський виробничий кооператив» і «сільськогосподарський товаровиробник», то у новій редакції Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» у основу сільськогосподарського виробничого кооперативу покладається поняття «сільськогосподарський виробник». Це свідчить про зміну курсу сільськогосподарської кооперації з інтенсивного товарно-виробничого напрямку на шлях екстенсивного простого відтворувального виробництва.

4. Додатковим підтвердженням попереднього висновку є те, що відбулося фактичне перепрофілювання сільськогосподарської кооперації з безпосереднього виробництва сільськогосподарської продукції на обслуговування сільськогосподарської діяльності. У новій редакції Закону діяльності сільськогосподарських виробничих кооперативів присвячено всього три статті на фоні семи досить обсягових статей, присвячених особливостям діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Крім того, у статті 11 нового Закону вказано, що сільськогосподарський обслуговуючий кооператив може бути реорганізовано лише в інший сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, а кооперативне об'єднання – в інше кооперативне об'єднання. Попередньою редакцією Закону (ст. 37) дозволялося реорганізовувати сільськогосподарський кооператив в підприємства інших організаційно-правових форм. За зовнішньою турботою законодавця про сталість кооперативних форм господарювання все ж простежується неприпустиме обмеження волевиявлення членів сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та їх об'єднань. Адже свобода вибору форм і видів підприємницької діяльності є атрибутивним принципом не тільки аграрного, а й інших галузей приватного права.

Резюмуючи сказане, можна зробити узагальнювальний висновок про неприйнятність нового Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію». Крім підміни усталених, перевірених часом і світовою практикою кооперативного руху принципів організації сільськогосподарських кооперативів існує ще один суттєвий недолік, який впливає з досить поширеного нині методологічного нігілізму як авторів законопроектів, так і законодавця. Мова йде про нівелювання надбань законотворчої техніки та здобутків теорії права у нормотворчій діяльності. Якщо говорити конкретно про Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію», то в його новій редакції відбулося зміщення пріоритетів в бік загального законодавства за рахунок спеціального, тоді як юридична теорія і практика давно довели ефективність наряду деталізації загальних положень закону в нормах спеціального законодавства. Адже лише така модель нормотворчої техніки дає змогу охопити всю палітру особливостей окремих сфер суспільних відносин, які й покликане врегульовувати спеціальне законодавство. Натомість нова редакція Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» звузила межі механізму аграрно-правового регулювання, надавши пріоритет господарсько-правовому регулюванню.

Балюк Г. І.
*доктор юридичних наук,
професор кафедри екологічного права юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ЕКОЛОГО-ПРАВОВА НАУКА УКРАЇНИ: ЧИ ЗМІНИЛИСЯ ЇЇ ЗАВДАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ?

Еколого-правова наука своїми досягненнями зобов'язана тим доктринальним доробкам, які були напрацьовані відомими вченими-представниками цієї галузі науки, серед яких, безумовно, слід особливо відзначити праці професора Ю.О. Вовка, пам'яті якого присвячено круглий стіл на тему «Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права».

Незважаючи на очевидні труднощі як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру сучасна еколого-правова наука, на наше переконання, і сьогодні залишається на передовому краї за цілою низкою напрямків досліджень, завдячуючи цим відомим вченим - представникам цієї галузі знань, таким як академіки НАПрН України Андрейцев В.І., Гетьман А.П., Малишева Н.Р., Шемшученко Ю.С., члени кореспонденти НАПрН України Бобкова А.Г., Костицький В.В., Носік В.В., Шульга М.В. та інші. Саме в їх наукових працях останніх років знайшли відображення актуальні проблеми становлення екологічного, природоресурсного та природоохоронного права, земельного, аграрного права, пошуки

закономірностей, тенденцій, особливостей та перспектив розвитку еколого-правових досліджень тощо.

Однак, хотілося б зупинитися не стільки на сучасних досягненнях еколого-правової науки, як на її завданнях, вирішення яких вимагає динамічний розвиток суспільних відносин, зокрема екологічних відносин, який спостерігається протягом останніх двадцяти років в Україні.

1. На нашу думку, представниками еколого-правової науки залишилися майже непоміченими ті кардинальні зміни, які відбулися в соціально економічному, політичному устрої в Україні, а саме: перехід від загальнонародної форми власності, зокрема на природні ресурси, до панування «дикого капіталізму», який поглибив і породив нові елементи соціально-економічного механізму пограбування природних ресурсів та повне нехтування вимогами щодо їх раціонального використання, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки в масштабах всієї держави.

2. Незважаючи на те, що в Україні змінено характер і структуру виробничих сил, ми, представники еколого-правової науки, продовжуємо рухатися попередньою добре «наїждженою колією». Дати вичерпні відповіді на питання, яким має бути в нових умовах екологічне право та екологічне законодавство, які його завдання, принципи, функції, організаційно-функціональне забезпечення реалізації його регулятивних та захисних норм тощо – це, на нашу думку, найважливіші завдання сучасної еколого-правової науки. Саме вона має дати відповідь на запитання, яким має бути правовий механізм регулювання та реалізації екологічних відносин в якісно нових умовах.

3. Екологічні проблеми сьогодні торкаються інтересів кожної людини, кожної держави. Однак, на нашу думку, крім загального занепокоєння проблемами як глобальної екологічної кризи, так її прояву на національному, регіональному рівнях справа далі не просувається. Тобто спостерігається відверта байдужість, яка, на наше переконання, останнім часом межує з цинічним зневажанням вимог чинного екологічного законодавства як у сфері природокористування, охорони навколишнього природного середовища, так і щодо забезпечення належного рівня екологічної безпеки. Ми є свідками того, що всім владним структурам в державі в кращому разі притаманне просте спостереження за поглибленням кризових явищ в екологічній сфері. Постає логічне запитання: як змінити нинішню ситуацію?

4. Однак, гіршим є не просте споглядання, а те, що саме держава протягом останніх років робить все, щоб зруйнувати чинну систему законодавчого регулювання екологічних відносин, зокрема систему державного управління в сфері екології. Яскравим прикладом зазначеного вище є, на нашу думку, ухвалення 16 жовтня 2012 року Закону України № 10218, яким внесені суттєві зміни до базових природноресурсових та природоохоронних законів. Зокрема, новий закон не передбачає територіальних органів (обласних та районних управлінь) Міністерства екології та природних ресурсів України.

Проведена адміністративна реформа призвела до зміни тематичної орієнтації Мінприроди України, яке до адмінреформи «відповідало за охорону довкілля», а чим «завідує» зазначене міністерство тепер? Яка його роль у вирішенні екологічних проблем в Україні? Наведемо один приклад: як на практиці відносно нечисленний апарат чиновників Мінприроди України буде виконувати покладені на нього функції, скажімо брати участь хоча б у роботі земельпорядних комісій по всій країні – невідомо.

5. Господарська практика у сфері природокористування йде врозріз з чинними екологічними законами. На сьогодні в Україну мігрує «екологічно брудний» капітал з промислово розвинених країн (лише два приклади – це прийняті рішення по видобуванню сланцевого газу на території України (Донецька та Харківська області)), а також титанових руд (Житомирська область). Як правовими засобами забезпечити пріоритет національних екологічних інтересів?

6. Екологічні права людини в Україні виступали та продовжують виступати свого роду заручниками складних процесів державотворення, об'єктом системних політичних

спекуляцій з боку практично всіх політичних сил, що значною мірою нівелювало в суспільній свідомості й саму цінність екологічних прав людини.

Доводиться констатувати, що за більш ніж 20 років незалежності України принципи реалізації та значення екологічних прав людини, закладені в Конституції України, міжнародно-правових документах частіше за все залишаються вивіскою української держави, за якою приховано не зовсім привабливий фасад та «кухня» функціонування, перш за все, державного апарату.

7. Парламентські слухання з приводу гострих екологічних проблем перетворилися на спосіб випускання пару – поговорили і розійшлися без будь-яких наслідків для суспільства, без жодних змін у тій сфері, що була у центрі обговорення.

Лише незначна частина рекомендацій, в якій передбачено розробку нових законів або удосконалення чинних втілюється в життя, а всі інші пропозиції так і залишаються голосом волаючого у пустелі.

8. Зневажання аналізом сучасних суспільних відносин, зокрема екологічних суспільних відносин та необхідністю реформування їх правового регулювання, призводить до визнання неможливості вирішити практично жодну з гострих екологічних проблем в рамках чинної системи правового регулювання в Україні.

Жушман В.П.,
*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри земельного та аграрного права
Національного університету
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АПК

Інвестиційна діяльність – важливий важіль економічного впливу господарюючих суб'єктів і держави на розвиток соціально-економічних процесів у суспільстві. Термін «інвестиції» походить від німецького слова «investition», від латинського «investize». У радянську епоху вживався термін «капіталовкладення» у розвиток народного господарства в цілому й окремих його галузей.

Відповідно до абз. 1 ст. 1 Закону України від 18.09.1991 р. «Про інвестиційну діяльність» – «інвестиційними є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької діяльності та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) та/або досягається інший соціальний ефект».

Цим же Законом визначено й поняття інвестиційної діяльності: сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій. В юридичній літературі та законодавстві є й інші за змістом визначення поняття інвестицій та інвестиційної діяльності причому ці поняття нерідко вживаються як синоніми, що на нашу думку є помилковим.

Не вдаючись в детальний аналіз і полеміку щодо визначення понять інвестицій та інвестиційної діяльності, слід, на нашу думку, погодитись з О.М. Вінник, яка розглядає інвестиції як «майнові та інтелектуальні цінності, що мають грошову оцінку та вкладаються в об'єкти господарської діяльності та інших сфер суспільної діяльності (науку, культуру, охорону здоров'я та ін.) з метою досягнення певного соціально-економічного ефекту, в тому числі отримання прибутку».

Заслугує на увагу і сформульоване нею поняття інвестиційної діяльності як – систематичних дій організаційно-майнового характеру, спрямованих на вкладання інвестицій в певний об'єкт (об'єкти) на короткостроковій або середньостроковій основі з метою досягнення певного соціально-економічного ефекту, в тому числі отримання прибутку.

Інвестиції в галузі сільського господарства нерозривно зв'язані з сільськогосподарською діяльністю в цілях здійснення розширеного виробництва і одержання прибутку.

Залученню інвестицій в економіку в більшості держав приділяють посилену увагу. Пожвавлення інвестиційної діяльності набуває особливого значення в країнах, окремих галузях економіки чи підприємствах, для яких характерні спад виробництва, нестабільна економічна й соціально-політична ситуація.

Зазначене повністю стосується й агропромислового комплексу України, більшості його галузей, підгалузей, підприємств і організацій. Багаточисленними економіко-правовими дослідженнями встановлено, що в інвестиційному процесі агропромислового комплексу держави переважають деструктивні тенденції, посилення яких може призвести до катастрофічних наслідків.

За період економічних та соціальних реформ ставлення держави до вкладення інвестицій у розвиток виробництва в аграрному секторі і в соціальний розвиток села було непрогнозованим, виваженим, здебільшого за залишковим принципом. Незважаючи на те, що сільське господарство займає провідне місце в економіці України, в якій виробляється найвищий рівень валового виробничого продукту (ВВП), держава не забезпечувала достатнього фінансування сільськогосподарського виробництва, що й призводило до аграрної кризи, уповільнення розвитку аграрної економіки, погіршення життєвого рівня сільського населення.

Тенденцію складу інвестиційної активності зумовили головним чином фактори, що формуються за межами агропромислового комплексу:

- зменшення обсягів державних централізованих капіталовкладень, які не компенсуються, відповідними фінансовими надходженнями за рахунок інших важелів державного регулювання інвестиційної сфери сільського господарства;
- скорочення власних інвестицій товаровиробників внаслідок різкого погіршення їх фінансового стану, що, у свою чергу, зумовлено поглибленням нееквівалентності обліку, порушенням цінового паритету і скороченням амортизаційних фондів через несвоєчасну переоцінку основних фондів та основних засобів тощо;
- знецінення інвестиційних ресурсів товаровиробників, які внаслідок інфляції формуються неритмічно;
- різке погіршення умов отримання кредитів, відсоткові ставки на яких перевищують рівень беззбитковості інвестицій на об'єкти виробничого призначення;
- скорочення зовнішніх нецентралізованих інвестицій у сільське господарство внаслідок низької норми прибутку та високого ступеня ризиків.

Крім того, на інвестиційному процесі в свій час негативно позначились: криза фінансово-кредитної і банківської системи, зростання неплатежів, порушення господарських зв'язків, руйнування державної системи матеріально-технічного постачання тощо.

Подолання негативних тенденцій в інвестиційній діяльності потребує прийняття радикальних засобів, до яких, в першу чергу, слід віднести такі:

- підтримка виробництва, насамперед, найбільш важливих видів продукції, які нині не задовольняють ринкові потреби покупців, а також існуючих та нових форм господарювання;
  - розробка наукових технологій;
  - соціальний розвиток села;
  - збереження земельних ресурсів і навколишнього середовища;
  - реалізація державних програм соціально-економічного розвитку окремих регіонів.
- Регулювання інвестиційної діяльності слід здійснювати за такими принципами:
- послідовна децентралізація інвестиційного процесу;
  - збільшення частки власних коштів товаровиробників у фінансуванні інвестицій;
  - перенесення центра ваги з бюджетного фінансування у виробничій сфері на кредитування;

- розширення іпотечного кредитування та системи страхування інвестицій;
- більш широке залучення і використання іноземних інвестицій;
- здійснення державного контролю за цільовим використанням централізованих інвестицій;
- здійснення стимулюючої податкової політики;
- залучення у сферу виробництва матеріальних і фінансових ресурсів позабюджетних й інноваційних фондів, страхових компаній, комерційних банків та внутрішніх інвестиційних позик.

В умовах, що склалися в інвестиційній діяльності в Україні, необхідно розробити і запровадити блок законодавства, яке б передбачало, належним чином регулювало інвестиційні процеси в суспільних відносинах у різних сферах життя і в пріоритетному напрямі в аграрній сфері.

З метою всебічного і результативного вирішення питань організаційно-правового забезпечення інвестиційної діяльності в сільському господарстві України, раціонального та ефективного використання інвестицій доцільно в правотворчій діяльності вирішити питання інвестиційних правовідносин, організаційно-правової побудови інвестиційних відносин, зокрема, правового статусу їх суб'єктів, правового режиму об'єктів інвестування, гарантії прав інвесторів та інших суб'єктів інвестиційних відносин, відповідальності за порушення інвестиційного законодавства.

Носік В.В.

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри земельного
та аграрного права,
чл.кор. НАПрН України*

РОЗВИТОК ДОКТРИН ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА У НАЦІОНАЛЬНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Моніторинг і вивчення опублікованих за роки незалежності в Україні наукових джерел, а також постійний аналіз дисертаційних досліджень у галузі земельного і аграрного права дозволяє критично оцінити сучасний стан і функціональне призначення доктрин земельного, аграрного і екологічного права, а також виявити основні тенденції їх розвитку у національній правовій системі України.

Характерною ознакою сучасних наукових досліджень земельних, аграрних і екологічних суспільних явищ є правонаступність у використанні творчої спадщини вчених радянського земельного, колгоспного, сільськогосподарського, аграрного, природоресурсного, екологічного права, правової охорони природи, у якій особливо вирізняються наукові праці Ю.О. Вовка з питань права постійного користування землею, регулювання трудових правовідносин у колгоспах, договірних відносин у колгоспно-радгоспній економічній системі сільськогосподарського виробництва, використання природних ресурсів. Ці роботи залишаються актуальними й сьогодні щодо визначення форм, способів, напрямів, меж правового регулювання сучасних земельних, аграрних, екологічних відносин, удосконалення системи і структури аграрного, земельного, екологічного законодавства, визначення місця та ролі цих галузей права у національній правовій системі України з урахуванням сучасних інтеграційних процесів у сфері аграрного законодавства ЄС та вступу України до СОТ, адаптації національного земельного, екологічного законодавства до права ЄС.

Упродовж 21 року в Україні постійно ведуться наукові пошуки у галузі земельного, аграрного, екологічного права, що свідчить про формування і розвиток доктрин аграрного, земельного, екологічного права як самостійних соціальних і державно-правових явищ в

українському суспільстві. В системному виразі доктрини земельного, аграрного, екологічного права необхідно розглядати як фундамент, як «три кити», на яких мають вибудовуватись інші елементи національної правової системи та забезпечуватись її функціональне призначення у інституційно-правовому регулюванні суспільних земельних, аграрних, екологічних відносин. Найбільше досягнення у розвитку доктрин земельного, аграрного і екологічного права полягає у тому, що на основі проведених наукових досліджень і зроблених висновків та рекомендацій вчених у суспільній і правовій свідомості відбувається поступовий перегляд стереотипних уявлень, поглядів, наукових ідей вчених щодо методологічних основ використання землі та природних ресурсів у сільському та лісовому господарстві, забезпечення продовольчої безпеки та якісного навколишнього природного середовища на основі права власності Українського народу на землю та інші природні ресурси в умовах демократичної, правової і соціальної держави.

Водночас формування і розвиток доктрин земельного, аграрного і екологічного за кількісними показниками відбувається нерівномірно, а також за якісними показниками не повністю реалізується функціональне призначення цих наук у державно-правовій земельній, аграрній, екологічній політиці держави, у забезпеченні здійснення суб'єктивних прав і виконання обов'язків у сфері використання землі, природних ресурсів, екології, сільському господарстві. Зокрема, дослідники більше уваги приділяють теоретичним і практичним питанням земельного права, чого не можна сказати про наукові розробки правових питань і проблем у сфері сільського господарства, агропромислового комплексу, соціальної сфери села, продовольчої безпеки, проблем і питань екологічного права; у законотворчій діяльності органів державної влади, у правозастосуванні не враховуються науково обґрунтовані висновки і рекомендації з питань земельного, аграрного і екологічного права; сучасні науки земельного, аграрного, екологічного права поки що не забезпечують реалізації у суспільстві прогностичної, евристичної, прагматичної та інших функцій; теоретичні висновки і рекомендації дисертаційних робіт часто густо обмежуються тлумаченням і коментуванням норм чинного ЗК України, прийнятих законів відокремлено від Конституції України, від законів про приєднання України до СОТ, адаптації українського законодавства до права ЄС; наукові дослідження проводяться переважно без осмислення і використання методологічних основ використання землі, природних ресурсів, праці у сільському господарстві та інших галузях економіки.

У цьому зв'язку великий науковий інтерес становить підготовлене і опубліковане Академією правових наук України фундаментальне наукове видання у п'яти томах, у кожному з яких відомі вчені київської, харківської, одеської, львівської наукових правничих шкіл висвітлюють актуальні проблеми методології, теорії, практики, стану, тенденцій та перспектив розвитку правової системи України[3]. Зокрема, четвертий том цього видання за загальною редакцією академіка НАН України та НАПрН України Ю.С. Шемшученка присвячений методологічним засадам розвитку екологічного, аграрного, земельного, та господарського права[1]. Позитивно оцінюючи зроблений авторами цього видання творчий внесок у розвиток науки земельного, аграрного і екологічного права[2], не можна не сказати, що методологічні основи кожної з названих галузей правової системи не стали предметом окремого комплексного наукового дослідження у системному зв'язку «земля-людина-природа».

Важливість і необхідність дослідження методологічних основ правового регулювання земельних відносин зумовлена й тим, що у доктрині земельного, аграрного, екологічного права, зокрема у монографіях, докторських і кандидатських дисертаціях, інших наукових працях вчені часто-густо розкривають сутність методологічних засад крізь призму загальних і спеціальних наукових методів пізнання аграрно-земельно-еколого-правових явищ, з чим погодитися не можна, оскільки методологічні основи і методи наукових досліджень – поняття суть різні. Методологія того чи іншого суспільного явища – це не сукупність наукових методів пізнання, а дещо інше філософське поняття. Зокрема, методологічну основу формування, розвитку і функціонування земельного, аграрного, природоресурсного

права України мають становити вчення національної та зарубіжної філософської, економічної, екологічної, аграрної, біологічної, юридичної та інших доктрин про взаємозв'язок землі, людини, суспільства і природи, про дію об'єктивних законів природи, економіки, суспільства, а також про використання землі як основи економічного, соціального, державно-правового, демографічного, духовного, культурного розвитку народу та збереження землі і довкілля. У органічному взаємозв'язку земля – людина – природа виняткова роль належить землі, оскільки особливості землі як об'єкта правового регулювання суспільних відносин зумовлені її об'єктивними фізичними ознаками і функціями, які вона виконує в природі, економіці, суспільстві, а також суб'єктивними юридичними властивостями, які визначають її як об'єкт земельного права.

Використані джерела:

1. Методологічні засади розвитку екологічного, земельного, аграрного та господарського права / за ред. Ю.С. Шемшученка.-Т. 4. // Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. – Х.: Право, 2008 – 480 с.

2. Мунтян В.Л., Носік В.В., Беяневич О.А. Земельне, аграрне, екологічне, господарське право у правовій системі України // Право України. – 2010. - №2 – С. 287-292.

3. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. – Х.: Право, 2008

Статівка А.М.

доктор юридичних наук,

професор кафедри земельного та аграрного права

Національний університет

«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКИ АГРАРНОГО ПРАВА

В науці аграрного права проблемам державної підтримки (протекціонізму) сільського господарства присвячена значна кількість робіт. Разом з тим, серед методів державного регулювання аграрних відносин, зобов'язання державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, на відміну від податкових, страхових, договірних зобов'язань, в правовому сенсі є невизначеними. Внаслідок цього відсутнє і не отримало легального визначення поняття «державна підтримка сільського господарства» у тексті Закону України від 24 червня 2004 р. «Про державну підтримку сільського господарства» [1]. Тому державна підтримка сільського господарства як система заходів (механізмів) представниками науки аграрного права визначається індивідуально [2, 3, 4, 5] та ін.

Аналіз висловлених думок, існуючих поглядів щодо вищезазначеного в аграрно-правовій науці заводить як до «широкого» розуміння державної підтримки сільського господарства, що не дозволяє вирішити проблеми належного правового забезпечення, так і до «вузького» розуміння, яке пов'язує тільки з економічними заходами державної підтримки сільського господарства. Усунення невизначеності в поглядах на методи, як зобов'язання державної підтримки, може бути здійснено шляхом розгляду механізму правового впливу на відносини державної підтримки (протекціонізму) суб'єктів аграрного виробництва, оскільки «впливають не самі правові норми, а механізм тієї або іншої природи, яка використовує ці норми»[5, с.10].

Звертає увагу те, що більшість вчених механізм державної підтримки характеризують надмірною складністю, наявністю багатьох суб'єктів, необхідністю узгодження ними складних відносин.

При всій різноманітності методів (як зобов'язань) державного регулювання аграрних відносин, доцільно виділити податкові, договірні, зобов'язання державної підтримки, які в сукупності є складними. В даному випадку «зобов'язання державної підтримки» доцільно розглядати: по-перше, як правове забезпечення економічного способу, в основі якого

знаходиться безоплатна передача державних коштів суб'єктам аграрного виробництва; по-друге, як складний економіко-правовий механізм регулювання економічних відносин за участю держави, найбільш вигідних для суб'єктів аграрного виробництва у порівнянні з тими, які пропонуються ринком.

Значною визначеністю з позиції правової регламентації зобов'язань державної підтримки суб'єктів аграрного виробництва наділений Закон України від 21 червня 2004р. «Про державну підтримку сільського господарства України», який із систем зобов'язань державної підтримки закріпив тимчасову бюджетну дотацію (ст.8), бюджетну тваринницьку дотацію (ст.15), товарні інтервенції (ст.6), фінансову інтервенцію (ст.7), страхування сільськогосподарської продукції (капітальних активів) (ст.10), державні заставні закупівлі зерна (ст.12), кредитну субсидію (ст.13). Наведене свідчить про наявність складних зобов'язань. Разом з тим, правову регламентацію такої моделі відносин законодавець тільки намітив. Такий підхід також вбачається в розділі III Закону України від 19 червня 2003 р. «Про фермерське господарство» [6], в Законі України від 15 грудня 1993 р. «Про племінну справу у тваринництві» (в редакції від 21.12.1999р.), в Законі України від 26 грудня 2002 р. «Про насіння і садивний матеріал» та ін.

Оскільки зобов'язання державної підтримки сільського господарства не мають належної правової регламентації, що не дозволяє закріпити нормами аграрного права оптимального поєднання інтересів держави, суспільства, сільськогосподарських товаровиробників, то складні зобов'язання, які включають методи державної підтримки в якості зобов'язання – компонента, не можуть ефективно використовуватися через відсутність правового закріплення оптимального інтересу суб'єктів аграрного виробництва і інших учасників аграрних відносин.

Викладене вимагає від представників аграрно-правової науки, виходячи із побудови інститутів цивільно-правових, податкових, страхових, запропонувати власну ієрархію інститутів зобов'язань державної підтримки суб'єктів сільського господарства, що є предметом дослідження аграрно-правової науки.

Перелік використаних джерел:

1. Про державну підтримку сільського господарства України [Текст]: Закон України від 27.06.2004р. № 1877-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2004. - №49. – Ст.527.
2. Быстров, Г.Е. Правовые проблемы земельной и аграрной реформ в зарубежных странах: теория, практика, итоги, перспективы / Г.Е. Быстров. – Мн.: БГЭУ, 2001. – 211 с.
3. Козырь М.И. Государственная поддержка сельского хозяйства. Специфика государственной поддержки крестьянских (фермерских) хозяйств // Предпринимательская деятельность в сельском хозяйстве России. Правовые вопросы. – М.: ИГП РАН. 1998. – С. 77-92.
4. Сафонов І.П. Правові проблеми державної підтримки сільськогосподарських виробників [Текст] / І.П. Сафонов // Право України. – 2005. - №6. – с.55.
5. Львов Д.С. Предисловие [Текст] Д.С. Львов // Круглова Н.Ю. Хозяйственное право. – М.: Рус. Деловая лит., 1998. - С. 8-10.
6. Про фермерське господарство [Текст]: Закон України від 19.06.2003р. № 973-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. - №45. – Ст.363.

СЕКЦІЯ 1. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЦІЛЬОВОГО, РАЦІОНАЛЬНОГО ТА ЕФЕКТИВНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Барабаш Н. П.

*Львівський національний університет імені Івана Франка, асистент кафедри
трудового, аграрного та екологічного права*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ НАДРОКОРИСТУВАННЯ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Об'єктивна невіддільність надр від землі проявляється не лише в їх природному зв'язку, але й в особливостях правового регулювання земельних відносин, пов'язаних із користуванням надрами. Правовий режим земель, наданих для користування надрами, визначається земельним законодавством, на рівні кодифікованого акту в цій галузі – Земельним кодексом України (далі – ЗКУ), та нормативно-правовими актами про надра, які не повинні суперечити вказаному Кодексу (ст. 3 ЗКУ).

З урахуванням наведеного, дослідження правового регулювання земельних відносин у досліджуваній сфері необхідно проводити шляхом комплексного аналізу земельного законодавства та законодавства про надра.

Аналіз законодавства, що визначає правовий режим земель, наданих для користування надрами, свідчить про наявність значної кількості прогалин, суперечностей та інших недоліків правового регулювання земельних відносин у зазначеній сфері, що можуть застосовуватися для вчинення різних видів порушень щодо використання цих земель. У юридичній літературі стан законодавчого забезпечення правового режиму земель для потреб надрокористування характеризується також непослідовністю, неузгодженістю та певною нечіткістю.

До числа найсуттєвіших недоліків діючого законодавства про правовий режим земель, наданих для користування надрами, можна віднести наступні:

1. Відсутність визначення поняття земель із функціональним призначенням – для потреб, пов'язаних з користуванням надрами. Враховуючи положення чинного ЗКУ, ці землі не виділені ні в самостійну категорію земель, ні навіть в окремих вид земель у складі категорії земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення, а є підвидом земель промисловості. До земель, які надаються для потреб, пов'язаних з користуванням надрами, законодавець відносить лише землі гірничодобувної промисловості. Однак цільове призначення їх є ширшим. Тому такий законодавчий підхід до розуміння зазначених земель, вочевидь, є не зовсім вдалим та потребує наукових досліджень у цій сфері.

2. Відсутність нормативного визначення складу земель для користування надрами. Потреба у земельних ділянках виникає не лише при видобуванні корисних копалин, але й для реалізації інших видів користування надрами (геологічного вивчення надр; будівництва та експлуатації підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин; створення геологічних територій і об'єктів, що мають важливе наукове, культурне, санітарно-оздоровче значення тощо). Вирішення даної проблеми можливе шляхом внесення відповідних змін до ЗКУ.

3. Відсутність законодавчого регулювання суспільних відносин щодо використання земель, наданих для цілей, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин. Це породжує ряд перешкод для розвитку та всебічного використання надр у зазначених цілях. Без створення відповідної правової основи неможливе ефективне землекористування у цій сфері. Потрібно зазначити, що чинниками такої проблеми є не тільки недосконалість законодавчого регулювання, але й недостатність її дослідження у науці земельного права.

Вказані прогалини у правовому регулюванні негативно впливають на ефективне землекористування у сфері надрокористування. Тому виникає необхідність вдосконалення механізму правового забезпечення відносин у досліджуваній сфері.

Для створення певного механізму, який би передбачав особливості землекористування, пов'язаного з користуванням надрами, О. М. Пашенко та І. І. Сіряченко пропонують виділити землі надрокористування в окрему категорію, а також доповнити чинне земельне законодавство нормами, які б визначали: поняття та склад земель надрокористування; перелік суб'єктів, які займатимуться певними видами діяльності щодо використання надр та на підставі чого вони здійснюватимуть таку діяльність; чіткий перелік прав та обов'язків землекористувачів (зміст правового режиму земель надрокористування); державне управління цими землями (контроль та охорона за наданням та використанням земель надрокористування); порядок припинення прав на такі землі; відповідальність за порушення правових норм, що регулюють використання земель надрокористування.

Однак, видається, що для розвитку та вдосконалення законодавчого забезпечення правового режиму земель, наданих для користування надрами, можна запропонувати й інші шляхи: 1) полягає у розробленні спеціального закону про землі промисловості „Про правовий режим земель промисловості”, у якому окремих розділ буде присвячений особливостям правового режиму земель для користування надрами; 2) полягає у внесенні відповідних змін до ЗКУ шляхом виділення земель, наданих для користування надрами, в самостійний вид земель у складі категорії земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення та доповнення ст. 66² „Землі надрокористування”, яка б визначала поняття та склад зазначених земель, умови надання й правові засади використання цих земель. Найдоцільнішим є останній, оскільки специфіка правового режиму земель, наданих для користування надрами, разом із притаманними йому загальними ознаками, характерними для всіх видів земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення, дозволяє визнати зазначені землі не самостійною категорією, а самостійним видом земель у складі категорії земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

З огляду на викладене вище, можна зробити висновок, що наукове дослідження проблем правового режиму земель, наданих для користування надрами, розробка пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання земельних відносин у сфері використання й охорони надр та визначення перспективних напрямків розвитку відповідного законодавства сприятиме створенню дієвого правового механізму та досягненню ефективного землекористування у цій сфері.

Бевз О.В.

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, асистент*

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Протягом багатьох років питання управління залишаються актуальними для різних наук, в тому числі юридичної. Досить активно проблеми управління обговорюються і представниками науки земельного та екологічного права, починаючи ще з радянських часів. Зокрема, Ю.О. Вовк визначав управління в галузі використання та охорони об'єктів природи як організаційну діяльність, спрямовану на забезпечення найбільш раціонального використання природних ресурсів та всебічну охорону навколишнього середовища [1, с. 81].

Повною мірою наведені доктринальні положення стосуються й управління в галузі використання та охорони земель, яке у доктрині земельного права традиційно розглядається як один з найважливіших інститутів земельного права України. Водночас управління виступає важливою складовою правового режиму земель, а управління в галузі використання та

охорони земель історико-культурного призначення – одним із важливих елементів правового режиму цієї категорії земель. Вирішення проблем раціонального використання та охорони земель неможливе без створення виваженої системи органів управління, визначення їх повноважень та засад розподілу цих повноважень між різними органами державної влади, місцевого самоврядування, законодавчого закріплення цих повноважень.

Для управління в галузі використання та охорони земель, в тому числі і земель історико-культурного призначення, як складової державного управління в цілому, характерні проблеми, пов'язані із постійними пошуками на шляху його так званої «оптимізації». На жаль, останні зміни до законодавства, зокрема земельного, а також у сфері охорони культурної спадщини, ніяким чином не покращили відносини щодо управління у сфері використання та охорони земель історико-культурного призначення.

В умовах сучасної нормотворчості у законодавчому органі закріпилася практика дуже частого внесення змін до чинного законодавства, до того ж такі зміни носять безсистемний характер. Зазначимо, що ситуація, коли протягом двох тижнів приймаються закони, що суперечать один одному (а саме – Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури відведення земельних ділянок та зміни їх цільового призначення” від 2.10.2012 р. [2] та “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства юстиції України, Міністерства культури України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, а також Державного космічного агентства України” від 16.10.2012 р. [3]), свідчить про надзвичайно низьку ефективність роботи законодавчого органу.

На підтвердження наведемо наступний приклад. Згідно ч. 3 ст. 37 Закону України “Про охорону культурної спадщини” (в редакції від 2.10.2012 р.) з метою захисту об'єктів археології, у тому числі тих, що можуть бути виявлені, проекти землеустрою щодо відведення земельних ділянок у випадках, передбачених ЗК України, погоджуються органами охорони культурної спадщини. Відповідно до ч. 3 ст. 186-1 ЗК України (в редакції від 2.10.2012 р.) проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки *історико-культурного призначення, земельної ділянки, розташованої на території історичних ареалів населених місць, земельної ділянки, на якій розміщені об'єкти культурної спадщини*, підлягає погодженню з органом охорони культурної спадщини.

Підкреслимо, що Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури відведення земельних ділянок та зміни їх цільового призначення” від 2 жовтня 2012 р. були обмежені повноваження органів охорони культурної спадщини. Раніше відведення земельних ділянок здійснювалося за погодженням відповідних органів охорони культурної спадщини *всіх категорій земель*.

Відповідно до п. 22 ч. 2 ст. 5 Закону України “Про охорону культурної спадщини” (в редакції від 16.10.2012 р.) до повноважень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, знову віднесено погодження проектів відведення земельних ділянок, у тому числі тих, що призначаються для сільськогосподарських потреб, погодження зміни землевласника, землекористувача на території пам'яток та в їх охоронних зонах, на охоронюваних археологічних територіях, в історичних ареалах населених місць. Таким чином, сьогодні існує колізія між ст. 186-1 ЗК України (в редакції від 2.10.2012 р.), де передбачено погодження проектів відведення земельних ділянок органами охорони культурної спадщини *тільки щодо земель історико-культурного призначення та земельних ділянок, розташованих в межах історичних ареалів населених місць*, та ст. 5 Закону України “Про охорону культурної спадщини” (в редакції від 16.10.2012 р.), яка вказує на необхідність погодження проектів відведення земельних ділянок органами охорони культурної спадщини *незалежно від їх цільового призначення*.

Вважаємо, що з метою вирішення питання про можливість передачі земельних ділянок у власність та надання в користування, законодавство повинно містити також норми щодо правової охорони “потенційних” земель історико-культурного призначення. Отже, ще до виявлення об'єктів культурної спадщини, знаходження яких в межах земельної ділянки може

тягати необхідність віднесення її до земель історико-культурного призначення, повинні вживатися заходи щодо її охорони, спрямовані на охорону об'єктів археології, які можуть бути виявлені на такій земельній ділянці. Особливо це стосується земельних ділянок, які знаходяться в межах історичних ареалів населених місць, оскільки вірогідність знаходження там об'єктів археології є досить великою.

На підставі викладеного вище, доводиться констатувати, що, на жаль, здійснені останнім часом заходи щодо адміністративної реформи не тільки не покращили систему управління, але навпаки певним чином ускладнили, заплутали, дезорганізували її.

Список використаних джерел:

1. Вовк Ю.А. Советское природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды. Общая часть / Вовк Ю.А. – Х.: Вища школа. Изд-во при Харьк.ун-те, 1986. – 160 с.
2. Урядовий кур'єр. – 7.11.2012. – № 204.
3. Урядовий кур'єр. – 18.12.2012. – № 233.

Ващишин М. Я.

*доцент кафедри трудового, аграрного та екологічного права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ЮРИДИЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ СУПЕРФІЦІЮ

Суперфіцій – це право користування чужою земельною ділянкою для будівництва промислових, побутових, соціально-культурних, житлових та інших споруд і будівель, що характеризується довгостроковістю, платністю, відчужуваністю та успадкованістю. Законодавством України встановлено спеціальні вимоги щодо юридичного оформлення відносин суперфіцію. Особлива цінність землі, як об'єкта прав на нерухомість, зумовлює специфіку документів, які підтверджують виникнення та існування права власності та інших речових прав на неї.

Виключно цільовий характер суперфіцію вимагає врахування цільового призначення земельної ділянки в залежності від категорії земель при встановленні суперфіцію і заборону зміни цільового призначення після надання її у використання. Мета використання земельної ділянки повинна узгоджуватися із передбаченими у державному земельному кадастрі відомостями про цільове призначення земельної ділянки.

Проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки для надання її під забудову (суперфіцій) виконується в тому ж порядку, який передбачений для оренди земельної ділянки. У випадку укладання договорів про встановлення суперфіцію в межах населених пунктів між органами місцевого самоврядування та забудовниками, земельні ділянки мають надаватися виключно під забудову відповідно до генеральних планів населених пунктів та іншої містобудівної документації.

Відповідно до ст.413 ЦК України право суперфіцію виникає на підставі договору або заповіту. У більшості європейських країн підставою встановлення суперфіцію є домовленість (угода) сторін, значно рідше він встановлюється на підставі судового рішення [1, с.211].

Земельним законодавством України не визначено, у якій саме формі повинен бути укладено договір про встановлення суперфіцію. Натомість, за загальними вимогами ЦК України для такого типу договорів є обов'язкова письмова форма, а нотаріальне посвідчення – за бажанням сторін [3]. Цивілісти зазначають, що істотними умовами договору про встановлення суперфіцію є відомості про земельну ділянку, мету її надання, вид та обсяги будівництва, що має розпочатися, умови платного користування ділянкою (розмір плати, її форма, порядок та строки її виплати).

Заповіт може бути підставою встановлення суперфіцію вчиненням у ньому заповідального відказу, яким заповідач зобов'язує спадкоємця встановити обмежене речове право на користь відказоодержувача та надати йому право користування земельною ділянкою, що входить до складу спадщини [4, с.545].

У ст.395 ЦК України право забудови земельної ділянки (суперфіції) віднесено до речових прав на чуже майно. Суперфіції є речовим правом на нерухоме майно, похідним від права власності на це майно (ст.4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»). Суперфіції підлягає обов'язковій державній реєстрації у Державному реєстрі прав лише після державної реєстрації права власності на цю земельну ділянку.

У європейських країнах виникнення права забудови пов'язують з його реєстрацією в Реєстрі прав на нерухоме майно, а у ФРН, Австрії та Естонії суперфіції підлягає державній реєстрації у спеціальній Поземельній книзі у вигляді обмеження земельної ділянки [1, с.210].

В Україні орган державної реєстрації прав одночасно з державною реєстрацією речового права на земельну ділянку надає органу, що здійснює ведення Державного земельного кадастру, інформацію про: суб'єкта права власності на земельну ділянку, суб'єкта речового права на земельну ділянку, державну реєстрацію права власності на земельну ділянку і державну реєстрацію права забудови земельної ділянки (суперфіції). До Державного земельного кадастру включаються не тільки відомості про земельні ділянки, але й інформація про їх власників (користувачів) і зареєстровані речові права на ці земельні ділянки. Таким чином, суперфіції підлягає подвійній державній реєстрації – у Державному реєстрі прав і у Державному земельному кадастрі.

Землекористувач має право власності на будівлі (споруди), споруджені на земельній ділянці, переданій йому для забудови. Особа, до якої перейшло право власності на будівлі (споруди), набуває право користування земельною ділянкою на тих же умовах і в тому ж обсязі, що й попередній власник будівлі (споруди) відповідно до ст.120 ЗК України. Однак, незважаючи на те, що в даному випадку законодавством передбачено «автоматичний» перехід права користування земельною ділянкою, проте з метою юридичного закріплення відповідних прав доцільним є внесення відповідних змін у договір про встановлення суперфіцію в частині зміни особи- землекористувача [2] і до Державного реєстру прав та Державного земельного кадастру.

Література:

1.Емелькина И.А. Система ограниченных вещных прав на земельный участок / И.А. Емелькина. – М. : Инфотропик Медиа, 2013. – 416 с.

2.Методичні рекомендації стосовно державної реєстрації права користування чужим майном (сервітуту), права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзису), права користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцію). / Рішення колегії Державної реєстраційної служби України від 11.12.2012.

3.Методичні рекомендації щодо документів, які посвідчують речові права на земельну ділянку відповідно до законодавства. / Рішення колегії Державної реєстраційної служби України від 28.11.2012.

4.Цивільний кодекс України. Постатейний коментар у двох частинах. Частина 1. / Керівники авторського колективу та відповідальні редактори проф. А.С.Довгерт, проф. Н.С.Кузнецова. – К.: Юстініан, 2005. – 680 с.

Гордєєв В.І.

*к.ю.н., доцент кафедри земельного та аграрного права
Національного університету «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ТА ОХОРОНОЮ ЗЕМЕЛЬ

Згідно з ч. 1 ст. 5 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», органами, які здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель, усіх категорій та форм власності, є центральний орган виконавчої влади,

що забезпечує реалізацію державної політики у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі. В теперішній час таким органом є Державна інспекція сільського господарства України, яка створена згідно з Указом Президента України № 459/2011 від 13 квітня 2011 року. Крім того відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2011 року «Про утворення територіальних органів Державної інспекції сільського господарства» створені територіальні органи Держсільгоспінспекції, які є самостійними юридичними особами.

На територіальні органи Держсільгоспінспекції покладається організація та здійснення державного нагляду (контролю) у частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій та форм власності, в тому числі за дотриманням органами державної влади, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами вимог земельного законодавства та встановленого порядку набуття і реалізації права на землю.

З 2012 року вказані органи активно почали здійснювати контрольні функції щодо дотримання юридичними та фізичними особами вимог земельного законодавства в частині виявлення фактів самовільного використання земельних ділянок та використання землі не за цільовим призначенням. В зв'язку з чим виникла дуже велика кількість судових справ відносно оскарження дій державних інспекторів сільського господарства при здійсненні перевірок суб'єктів господарювання та приписів і постанов територіальних органів Держсільгоспінспекції, які виносились на підставі актів перевірок. Спори між суб'єктами господарювання та територіальними органами Держсільгоспінспекції щодо оскарження дій інспекторів та правових актів індивідуальної дії розглядаються в порядку адміністративного судочинства, оскільки в цих випадках виникають публічно-правові відносини. Аналіз судових рішень адміністративних судів першої та другої інстанції Харківської області надає змогу стверджувати, що є певні проблеми застосування окремих норм законодавства України, які регулюють планування та проведення перевірок з питань здійснення державного контролю за використанням на охороною земель.

Перша проблема полягає у тому, чи зобов'язані були територіальні органи Держсільгоспінспекції при здійсненні перевірок до 2 квітня 2013 року застосовувати «Порядок планування та проведення перевірок з питань здійснення державного контролю за використанням та охороною земель», який затверджений Наказом Держкомзему України від 12.12.2003 року №312 та зареєстрований в Міністерстві юстиції України 25.02.2003 року. Тому Порядок №312, як нормативно-правовий акт, був діючим до 2 квітня 2013 року та скасований Міністерством аграрної політики та продовольства України шляхом прийняття нового порядку проведення перевірок. Вказаний факт ще раз підтверджує обов'язковість застосування Порядку №312 до 2 квітня 2013 року.

В судовій практиці виникла і інша проблема: чи зобов'язані органи Держсільгоспінспекції при здійсненні перевірок керуватися Законом України

«Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»? В судовій практиці також немає єдності. Наприклад, в рішеннях Харківського окружного адміністративного суду від 6 грудня 2012 року [4], від 3 жовтня 2012 року [5] зазначається, що Закон не може бути застосований, оскільки його дія не поширюється на відносини, пов'язані зі здійсненням державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, оскільки відповідно до ст. 4 Господарського кодексу України, земельні відносини не є предметом регулювання цього кодексу.

Інша правова позиція обґрунтовується в постанові Харківського окружного адміністративного від 27 листопада 2012 року [6], а також в рішеннях Харківського апеляційного адміністративного суду від 14 березня 2013 року [7], від 18 березня 2013 року [8]. Суди вказують, що норми Закону є обов'язковими для органів Держсільгоспінспекції, оскільки відповідно до ст.2 його дія поширюється на відносини, пов'язані зі здійсненням державного нагляду у сфері господарської діяльності. Закон містить вичерпний перелік відносин, на які не поширюється його дія (ч.2.ст.2 Закону.) Серед зазначених у переліку

правовідносин, відсутні відносини, що виникають під час здійснення державного контролю за використанням та охороною земель. Тому, слід погодитись, що остання правова позиція є більш обґрунтованою. Таким чином, до спірних правовідносин суди зобов'язані застосовувати норми Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності».

Перелік використаних джерел:

1.Постанова Харківського апеляційного адміністративного суду від 15 січня 2013 року по справі № 2а-5470/12/2070 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http // reyeestr. court. gov.ua/ Review/ 29432080](http://reyestr.court.gov.ua/Review/29432080)

2.Ухвала Харківського апеляційного адміністративного суду від 19 березня 2013 року по справі № 2а-11047/12/2070 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http // reyeestr. court. gov.ua/ Review/ 30067393](http://reyestr.court.gov.ua/Review/30067393)

3.Постанова Харківського апеляційного адміністративного суду від 07 лютого 2013 року по справі № 2а-11431/12/2070 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http // reyeestr. court. gov.ua/ Review/ 29270252](http://reyestr.court.gov.ua/Review/29270252)

4.Постанова Харківського окружного адміністративного суду від 06 грудня 2012 року по справі № 2а-10352/12/2070 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http // reyeestr. court. gov.ua/ Review/ 228004085](http://reyestr.court.gov.ua/Review/228004085)

5.Постанова Харківського окружного адміністративного суду від 03 жовтня 2012 року по справі № 2а-10035/12/2070 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http // reyeestr. court. gov.ua/ Review/ 27318003](http://reyestr.court.gov.ua/Review/27318003)

6.Постанова Харківського окружного адміністративного суду від 27 листопада 2012 року по справі № 2а-10054/12/2070 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http // reyeestr. court. gov.ua/ Review/ 28044626](http://reyestr.court.gov.ua/Review/28044626)

7.Постанова Харківського апеляційного адміністративного суду від 14 березня 2013 року по справі № 2а-7488/12/2070 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http // reyeestr. court. gov.ua/ Review/ 30106690](http://reyestr.court.gov.ua/Review/30106690)

8.Постанова Харківського апеляційного адміністративного суду від 18 березня 2013 року по справі № 2а-1870/8486/2070 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http // reyeestr. court. gov.ua/ Review/ 30584809](http://reyestr.court.gov.ua/Review/30584809)

Єлькін С.В.

*Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського
заступник декана з навчальної роботи юридичного факультету, к.ю.н.*

МЕЖІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ АГРОЛАНДШАФТІВ

Юридична сутність категорії «меж здійснення прав на землю» отримала поглиблене дослідження в численних докторських і кандидатських дисертаціях та монографіях [1].

Водночас, питання юридичного закріплення та інтерпретації цих меж в умовах агроландшафтного використання та охорони земель потребують окремого наукового аналізу категорії агрохімічної паспортизації земель.

Відповідно до Указу Президента України «Про суцільну агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення» з метою визначення показників якісного стану ґрунту, їх зміни внаслідок господарської діяльності, в Україні ще з 1995 року проводилася агрохімічна паспортизація земель.

Із прийняттям Законів України «Про пестициди та агрохімікати» щодо урахування попереднього агрохімічного обстеження ґрунтів, даних агрохімічного паспорта земельної ділянки (поля) при застосуванні пестицидів і агрохімікатів, Закону України «Про охорону земель» щодо включення агрохімічної паспортизації земельних ділянок та агрохімічного обстеження ґрунтів до інституту моніторингу ґрунтів, Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» щодо визначення агрохімічної

паспортизації земель сільськогосподарського призначення як «обов'язкове агрохімічне обстеження ґрунтів з видачею агрохімічного паспорта поля, земельної ділянки, в якому фіксуються початкові та поточні рівні забезпечення поживними речовинами ґрунтів, рівні їх забруднення токсичними речовинами та радіонуклідами» відносини із агрохімічної паспортизації отримали і певне законодавче регулювання. Відповідно до ст.54 Закону України «Про охорону земель»: агрохімічна паспортизація орних земель здійснюється через кожні 5 років, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень - через кожні 5-10 років; суцільне ґрунтове обстеження проводиться через кожні 20 років; моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення здійснюється уповноваженим органом виконавчої влади з питань аграрної політики; порядок проведення моніторингу земель встановлює Кабінет Міністрів України. Разом з тим Законом України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» стаття щодо видатків на агрохімічну паспортизацію взагалі виключена.

Форма агрохімічного паспорта поля, земельної ділянки, порядок проведення робіт з агрохімічної паспортизації, процедура виготовлення, видачі та застосування агрохімічного паспорта поля, земельної ділянки затверджена наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України. Відповідно до норм якої, агрохімічна паспортизація орних земель здійснюється через кожні 5 років, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень – через кожні 5-10 років і є обов'язковою для всіх землевласників та землекористувачів. Відомості агрохімічного паспорта поля, земельної ділянки використовуються в процесі регулювання земельних відносин при передачі у власність або надання в користування, в тому числі в оренду, земельної ділянки, зміни власника або землекористувача, проведенні грошової оцінки земель, визначені розмірів плати за землю, здійсненні контролю за станом родючості ґрунтів. Наявність агрохімічного паспорта поля, земельної ділянки є обов'язковою при передачі земельної ділянки у власність та користування.

В той же час, слід прийняти до уваги наступні положення щодо: ст. 37 Закону України «Про охорону земель» з метою здійснення контролю за динамікою родючості ґрунтів систематично проводиться їх агрохімічне обстеження, видаються агрохімічні паспорти, в яких фіксуються початкові та поточні рівні забезпечення поживними речовинами ґрунтів і рівні їх забруднення. Дані агрохімічної паспортизації земель використовуються в процесі регулювання земельних відносин при: передачі у власність або наданні в користування, в тому числі в оренду, земельної ділянки; зміні власника земельної ділянки або землекористувача; проведенні грошової оцінки земель; визначенні розмірів плати за землю; здійсненні контролю за станом родючості ґрунтів; п.6 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь»: «Для розроблення проекту землеустрою замовник укладає з виконавцем відповідний договір...До договору замовник додає копії... агрохімічного паспорта поля, земельної ділянки» .

Разом із тим, вказані положення наказу слід, на наш погляд, вважати юридично нівельованими нормами діючого Земельного кодексу України, закону України «Про землеустрій».

Підсумовуючи викладене, межі здійснення прав на землю агроландшафтів за змістом і характером мають лише декларативний характер юридичного закріплення. Зазначене положення має бути враховане в земельному законодавстві України – визначити агрохімічний паспорт земельної ділянки складовою частиною документації із землеустрою при відведенні земельної ділянки як основи агроландшафту, або до діючого земельного кодексу України необхідно внести відповідні зміни щодо обов'язкової наявності при передачі земельної ділянки у власність та користування, в тому числі на правах оренди (в тому числі при зміні власника або землекористувача) агрохімічного паспорта земельної ділянки. Водночас, на наш погляд, доцільно виділити агрохімічний паспорт зі складу моніторингу ґрунтів та віднести його саме до складу земельного кадастру.

1. Див.: Носік В.В. Проблеми здійснення права власності на землю Українського народу : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 - земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. - Київ, 2006; Єлькін С.В. Правове регулювання ландшафтного використання та охорони земель в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Єлькін Сергій Володимирович; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2012. – 247 с.; та ін.

*Заєць О. І.,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка
доцент*

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ, ЩО Є ВИКОНАВЦЯМИ РОБІТ ІЗ ЗЕМЛЕУСТРОЮ

Забезпечення раціонального та ефективного використання земель в Україні пов'язується вченими із землевпорядною складовою сучасного етапу земельної реформи [1, с. 103]. Остання в свою чергу може бути належно реалізована в тому числі завдяки результативній роботі суб'єктів господарювання, що відповідно до Закону України від 22 травня 2003 р. «Про землеустрій» є виконавцями робіт із землеустрою.

Відповідно до Закону України від 2 жовтня 2012 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дерегуляції господарської діяльності з проведення робіт із землеустрою та землеоціночних робіт» ліцензування землевпорядних організацій щодо здійснення робіт із землеустрою замінено сертифікацією інженерів-землевпорядників. Тепер роботи із землеустрою можуть здійснюватись не тільки юридичними особами, що володіють необхідним технічним і технологічним забезпеченням та у складі яких працює не менше двох сертифікованих інженерів-землевпорядників (тобто колишніми землевпорядними організаціями), а й фізичними особами - підприємцями, які володіють необхідним технічним і технологічним забезпеченням та є сертифікованими інженерами-землевпорядниками (ст. 26 Закону України «Про землеустрій»).

Ознайомлення із роботою суб'єктів господарювання, що є виконавцями робіт із землеустрою, дає можливість окреслити наступні правові особливості їх діяльності на сучасному етапі.

1. Відповідно до ч. 3 ст.13 Закону України від 13 січня 2011 р. «Про доступ до публічної інформації» на адресу землевпорядних організацій направляються або перенаправляються (як правило, від органів місцевого самоврядування або органів місцевої державної виконавчої влади, уповноважених розпоряджатися земельними ділянками) інформаційні запити з проханням надати інформацію технічного та правового характеру, пов'язану із розподілом і перерозподілом земель державної та комунальної власності (тобто в решті-решт хто, як і коли отримав ту чи іншу земельну ділянку на одному із дозволених юридичних титулів).

Запитувачі відповідно до ч. 2 ст. 19 Закону України «Про доступ до публічної інформації» не зобов'язані пояснювати, для чого їм потрібна така інформація. В той же час, особи, яких стосується ця інформація, не завжди цим задоволені і оскаржують дії землевпорядних організацій як діяння, що порушують їх право на збереження обмеженої у доступі (конфіденційної або для службового користування) інформації.

Відповідно до Наказу Держземагентства України від 15 серпня 2011 р. № 77, яким затверджено перелік відомостей, які містять службову інформацію і яким надається гриф обмеження доступу «Для службового користування», до цього переліку не входить інформація технічного та правового характеру, пов'язана із розподілом і перерозподілом земель державної та комунальної власності.

Положення про конфіденційну інформацію і в ч. 2 ст. 11, ч. 2 ст. 21 Закону України від 2 жовтня 1992 р. «Про інформацію», і в ст. 7 Закону України «Про доступ до публічної інформації», на нашу думку, є доволі нечіткими. Складається враження, що набувач землі має повідомити відповідні органи і організації (в тому числі землевпорядні), що він проти оприлюднення інформації про себе, зокрема, стосовно своїх прав на землю. Якщо цього не відбулося, інформація не може вважатись конфіденційною. Але така практика у землевпорядній сфері нам не відома.

Незважаючи на те, що ст. 3 Закону України від 7 липня 2011 р. «Про Державний земельний кадастр» проголошує принцип відкритості та доступності відомостей Державного земельного кадастру, ряд норм цього Закону (ст. 38 та інші) значно обмежує можливості отримувати відомості про власників землі і землекористувачів стороннім особам. Тому отримати таку інформацію через органи місцевого самоврядування, державної виконавчої влади або землевпорядні організації значно простіше.

Отже, питання про те, чи належать відомості про власників землі та землекористувачів до категорії обмеженої у доступі інформації, чи повинна така інформація бути обмежена у доступі, потребує всебічного аналізу та нормативно-правового уточнення.

2. На сьогоднішній день окремі суб'єкти господарювання, що є виконавцями робіт із землеустрою, здійснюють судові експертизи земельних ділянок. Щоправда, останні в різних видах судових проваджень мають різну назву: експертизи, яка стосується земельних ділянок (в кримінально-процесуальному провадженні), будівельно-технічні експертизи, судові експертизи земельних ділянок, судові землевпорядні експертизи (в господарсько-процесуальному провадженні), судові технічні експертизи (в цивільно-процесуальному провадженні).

Науково-дослідні інститути судових експертиз залишають без виконання ухвали відповідних судових інстанцій про призначення судових експертиз земельних ділянок, оскільки до їх компетенції начебто не входить визначення фактичних площ земельних ділянок, конфігурації меж та їх розмірів, їх відповідності правовстановлюючим документам тощо, а також у них відсутні сертифіковані і стандартизовані геодезичні вимірювальні прилади та обладнання.

Питання проведення суб'єктами господарювання, що є виконавцями робіт із землеустрою, таких експертиз є дуже цікавим як з точки зору самої правової можливості їх здійснення саме цією групою суб'єктів, так і з точки зору процесуального забезпечення в різних видах проваджень, і потребує окремого дослідження.

Література:

1. Мірошніченко А.М. Земельне право України: Підручник. – К.: Алерта; 2011. – 678 с.

*Заріцька І.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ М.М. ГЕРШОНОВА

На сучасному етапі розвитку науки земельного права досить вагомого значення набуває дослідження проблематики зародження та становлення цієї суспільно-гуманітарної науки, яка має глибокі історичні корені. Чільне місце у цій сфері займає науковий доробок професора М.М. Гершонова, який був одним з перших вчених юристів-земельників (якщо взагалі не першим), праці якого супроводжували виникнення вітчизняного земельного права.

Біографічні відомості про вченого ми дізнаємося із доповіді професора Усенка І.Б. «Проблеми земельного права у дослідженнях учених Всеукраїнської Академії наук» проголошеної на XX Міжнародній історико-правовій конференції (м. Судак, 2008 р.)

присвяченій земельним відносинам в історії права, держави і юридичної думки. Цілком слушно доповідач відмітив, що ім'я Мойсея Марковича Гершонова безпідставно забуто, яке не згадується на відміну від інших провідних науковців ВУАН навіть у фундаментальних енциклопедичних виданнях. Зважаючи на обмежений обсяг викладення матеріалу більше приділимо уваги саме науковій спадщині М.М. Гершонова, яка включає в себе більше тридцяти наукових розвідок присвячених земельному праву. Науковець займався дослідженням структури земельних органів та судових земельних комісій результатом чого стала праця «Что такое земельные судебные комиссии: судебные учреждения или придаток к землеустроительному аппарату земорганов» опублікована у Віснику радянської юстиції (1923 р.). Наукова стаття вченого не залишилася поза увагою його опонентів. Так, на сторінках вказаного вісника у березні 1924 р. виходить праця А. Усика (член окружної судової земельної комісії) «По поводу ст. М. Гершонова «Что такое земельные судебные комиссии», де автор категорично не погоджується з поглядами останнього на недоцільність розгляду земельних спорів Нарсудами, називаючи їх непереконливими та наполягає у висновках, що земельні спори мають розглядати земельні сесії Нарсуду і Губернського суду, мотивуючи ефективність їх діяльності значним досвідом ведення судових справ.

У праці «Устойчивость землепользования, как фактор развития сельского хозяйства» (1925 р.) науковець зосередив свою увагу на вивченні питань впливу чорних переділів на розвиток сільського господарства, порівняльному аналізі історії земельних відносин у Росії і на території України. У ході здійснення цього дослідження професор доходить висновку щодо неефективності застосування практики частих переділів земель на розвиток сільського господарства, наводячи приклади неналежного ставлення селян до обробітку землі (сівозміни не дотримувалися, добрива не вносилися) при відсутності впевненості у закріпленні її за селянським двором на тривалий час. Тому він наголошував на потребі введення і законодавчого закріплення стійкого землекористування для формування сприятливих умов розвитку селянського господарства, яке було основою ведення ефективного сільського господарства.

Окрему працю «Селянський двір з погляду радянського земельного права і місцевих звичаїв» (1928 р.) він присвятив інституту селянського двору, називаючи його «старим інститутом звичаєвого передреволюційного права». У цій статті М. М. Гершовов досить широко і всебічно аналізує вказаний інститут, починаючи від тлумачення самого поняття, характеризує права і обов'язки господаря, торкається інституту опіки в земельному праві, вказуючи на різницю із «загальною опікою», а також пояснює відмінність між поділом двору і спадкоємством, роз'яснює позбавлення права на поділ двору, злиття дворів, правила розподілу двору, закінчуючи доведенням про економічну неефективність «безмірного дроблення двору».

Окремий інтерес для вченого становив Земельний кодекс УСРР 1922 року. Про це свідчить ряд його коментарів: «Комментарий к Земельному кодексу УССР» (Х., 1924, 1925), «Земельный кодекс УСРР. Текст та поартикульний коментарій» (Х., 1924, 1928, 1929), «Земельный кодекс УСРР. Порадник для селян» (Х., 1926, 1927). Важливе наукове і практичне значення мало видання його підручника для юридичних курсів та самоосвіти «Земельный суд» (Х., 1925, 1928), а також науково-практичного коментаря «Селянський земельний порадник у запитаннях та відповідях» (Х., 1927, 1929). Професор брав активну участь у рецензуванні літератури із земельного права, зокрема відома його рецензія, опублікована у Віснику радянської юстиції (1926) на наукову розвідку професора Б.С. Мартинова «Земельный строй и земельные отношения РСФСР» (Ленинград, 1925).

Якщо виникнення земельного права, як самостійної галузі права, традиційно відраховують з моменту проголошення «Декрету про землю» (1917), то активне становлення української науки земельного права можна впевнено пов'язати з прийняттям Земельного кодексу УСРР (1922), яскравим свідченням чому є саме праці М.М. Гершонова. Творча спадщина цього вченого вивчена недостатньо, що висуває перед вітчизняними вченими, які активно цікавляться ретроспективними аспектами науки земельного права, нові рубежі й горизонти досліджень.

ВПЛИВ ЮРИДИЧНИХ ДЕФЕКТІВ ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

Недосконалість системи земельного законодавства та права створює загрозу національній безпеці України, адже зростання кількості юридичних дефектів здатне суттєво ускладнити правове регулювання земельних відносин, а в певних випадках взагалі зробити його неможливим, що негативно впливає на реалізацію конституційних прав на землю людини та громадянина, охорону землі та інших природних ресурсів, забезпечення продовольчої безпеки України та її народу, інвестиційну привабливість нашої держави. Відповідно до Закону України "Про основи національної безпеки України" від 19 червня 2003 р. національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам, зокрема у сферах захисту права власності, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, використання надр, земельних і водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам.

Аналіз стану законодавчого забезпечення правового регулювання земельних відносин, дефектів правових норм, принципів, методів земельного права та їх впливу на задоволення інтересів та потреб людини, держави, територіальних громад, Українського народу в земельній сфері свідчить, що на сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві є:

а) у сфері державної безпеки – поширення корупції та хабарництва при вирішенні питань приватизації земельних ділянок громадянами, відчуження земель державної та комунальної власності чи наданні їх у користування, оформленні та засвідченні земельних прав тощо;

б) у сфері безпеки державного кордону України – незавершеність договірно-правового оформлення і недостатнє облаштування державного кордону України, що свідчить про незавершеність формування території України, в межах якої Український народ здійснює права власника на землю;

в) у внутрішньополітичній сфері – порушення з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування Конституції України, Земельного кодексу України та інших законодавчих актів, земельних прав людини і громадянина при вирішенні питань щодо надання та припинення прав на земельні ділянки та земельні частки (паї), оформленні та переоформленні зазначених прав, здійсненні фізичними та юридичними особами їх прав на землю, захисті вказаних прав, недостатня ефективність контролю за дотриманням вимог Конституції України та виконання земельних законів;

г) в економічній сфері – істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу внаслідок відсутності в земельному законодавстві ефективних механізмів набуття національними та іноземними інвесторами прав на земельні ділянки промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики для будівництва нових промислових об'єктів на території нашої держави; нестабільність та безсистемність у правовому регулюванні земельних відносин, неможливість прогнозування тенденцій розвитку вітчизняного земельного, аграрного, екологічного, цивільного, господарського, фінансового законодавства; критичний стан із продовольчим забезпеченням населення, що зумовлено руйнуванням великотоварних сільськогосподарських підприємств під час реформування відносин у сфері АПК, передача у

власність членам сільгоспідприємств, значна частина яких є пенсіонерами, земельних ділянок сільськогосподарського призначення через механізм розпаювання без створення ефективних механізмів доступу до інших засобів виробництва в сільському господарстві;

г) у соціальній сфері – невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам, зокрема постійне продовження мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва практично нівелювало основну мету реформування земельних відносин у сільському господарстві щодо передачі землі у власність тим, хто на ній працює, оскільки власники протягом більш ніж 10 років позбавлені однієї із правомочностей права власності на землю;

д) в екологічній сфері – дефекти правового забезпечення охорони земель призводять до катастрофічного зниження родючості ґрунтів, зростання кількості техногенно забруднених земель, неефективності заходів юридичної відповідальності за правопорушення в земельній сфері тощо.

Зменшення вірогідності прояву реальних і потенційних загроз національній безпеці України у сфері державної безпеки, безпеки державного кордону, внутрішньополітичній, економічній, соціальній, екологічній сферах залежить від обґрунтування в юридичній науці ефективних механізмів запобігання та мінімізації негативного впливу юридичних дефектів на правове регулювання земельних відносин та їх використання при реалізації норм, принципів, методів земельного права, розробці та прийнятті нормативно-правових актів земельного законодавства з метою підвищення ефективності земельно-правового регулювання, гарантованості задоволення земельних потреб та реалізації суб'єктивних земельних прав людини та громадянина, оптимального співвідношення публічних і приватних інтересів у земельній сфері, охорони та раціонального використання землі як основного національного багатства.

Ковтун О. М.

*Академія адвокатури України, доцент
кафедри кримінального та адміністративного права*

ПЛАНУВАННЯ ОХОРОНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ, ЩО ВХОДЯТЬ ДО СКЛАДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ

Планування використання та охорони земель є важливим напрямом державної земельної політики, однією з найважливіших функцій державного управління у галузі земельних відносин, що визначає перспективи раціонального землекористування.

У Генеральній схемі планування території України (далі – Генеральній схемі) зазначається, що використання території України характеризується значними диспропорціями, зокрема: малою часткою територій природоохоронного, рекреаційного, оздоровчого, історико-культурного призначення. Для створення повноцінного життєвого середовища та сприятливих умов розвитку економіки, забезпечення ефективного використання потенціалу територій із збереженням їх природної та історичної самобутності на підставі результатів оцінки природних і антропогенних чинників (вид та щільність забудови, екологічний стан тощо) Генеральною схемою визначено за видами та режимами переважного використання певні види територій, серед яких виділено території та об'єкти природно-заповідного фонду, ліси, водно-болотні угіддя, землі водного фонду, рекреаційного та оздоровчого призначення, інші природні території, важливі для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (зона національної екологічної мережі) [3].

Одним із завдань державної екологічної політики проголошено доведення до 2015 року площі національної екологічної мережі до рівня (41 % території країни), необхідного для забезпечення екологічної безпеки країни, запровадження системи природоохоронних заходів збереження біо- та ландшафтного різноманіття і розширення площі природно-

заповідного фонду до 10 відсотків у 2015 році та до 15 відсотків загальної території країни у 2020 році [5].

Отже, помітною є зміна пріоритетів правової охорони природи: поступово відбувається перехід від охорони конкретних природних об'єктів до охорони та збереження біологічного та ландшафтного різноманіття шляхом формування екологічної мережі України як складової Всеєвропейської екологічної мережі.

Вважаємо неприпустимим відсутність у базовому екологічному законі – Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» (далі – Закон) - поняття «національна екологічна мережа». У контексті реформування та уніфікації природоохоронного законодавства вважаємо за доцільне включити складові екологічної мережі до об'єктів правової охорони навколишнього природного середовища, виклавши ч. 2 ст. 5 Закону у наступній редакції: “Особливій державній охороні підлягають території та об'єкти природно-заповідного фонду України й інші складові екологічної мережі, а також інші території та об'єкти, визначені відповідно до законодавства України”.

Закон не дає вичерпного переліку категорій територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні, оскільки не оперує поняттям “екомережа”. А щоб мати уявлення про систему, треба чітко уявляти її елементи, їх класифікацію, співвідношення, взаємодію і т.д. Тому вважаємо за необхідне внести зміни до ч. 2 ст. 60 цього Закону, виклавши її в наступній редакції: “Природні території, території та об'єкти, що підлягають особливій охороні, утворюють екологічну мережу”.

Ст. 60 Закону слід доповнити чч. 3, 4, виклавши їх у наступній редакції:

“Екологічна мережа – єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біорізноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, та об'єктів, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів та міжнародних зобов'язань України підлягають особливій охороні.

Відносини, пов'язані з формуванням, збереженням та раціональним, невиснажливим використанням екологічної мережі, регулюються законодавством”.

Однак, мусимо констатувати, що формування екологічної мережі України відбувається надзвичайно повільно, Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки [1] не виконується, законодавство про екомережу (зокрема, Закон України «Про екологічну мережу України» [4]) містить велику кількість декларативних норм, а основна, базова складова національної екологічної мережі – території та об'єкти природно-заповідного фонду – ні кількісно, ні якісно не відповідає європейським природоохоронним стандартам [2].

Література:

1. Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки. Затверджено Законом України від 21 вересня 2000 р. №1989-III // Офіційний вісник України. – 2000. - №43. – Ст. 1817.

2. Ковтун О.М. Правова охорона територій та об'єктів природно-заповідного фонду України: Навчальний посібник. – К.: Прецедент, 2010. – 229 с.

3. Про Генеральну схему планування території України. Закон України від 7 лютого 2002 р. № 3059-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №30. – Ст. 204.

4. Про екологічну мережу України. Закон України від 24 червня 2004 р. №1864-IV // Урядовий кур'єр. – 2004 р. – 14 вересня. – №172.

5. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року. Закон України від 21 грудня 2010 року // Голос України. – 14 січня 2010 року. – №6.

Лєдєхова Я.О.
кандидат юридичних наук, викладач кафедри цивільно - правових дисциплін
юридичного факультета "Російського наукового Університета"
(м. Москва, Російська Федерація)

ДЕРЖАВНИЙ КАДАСТРОВИЙ ОБЛІК ЗЕМЕЛЬ ПРИРОДНИХ ТЕРИТОРІЙ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ОСОБЛИВІЙ ОХОРОНІ, ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Зважаючи на те, що проблеми кадастрового обліку земель надзвичайно актуальні в сучасних умовах розвитку України, запропонована стаття переслідує мету обліку досвідом врегулювання зазначених відносин в Російській Федерації та, можливо, запозичення кращого досвіду.

З введенням в дію в Росії Федерального закону від 24 липня 2007 р. № 221-ФЗ «Про державний кадастр нерухомості» вперше на законодавчому рівні було позначено намір уніфікувати норми обліку земельних ділянок та об'єктів нерухомості, розташованих на них. Однією з основних ідей цього закону є залучення максимальної кількості земельних ділянок в цивільний обіг, в зв'язку з чим була спрощена процедура обліку, зокрема йдеться про відміну робіт по встановленню меж земельних ділянок на місцевості. Разом з тим, виявляється тенденція відмови від екологічних вимог при кадастровому обліку, що може привести до викладених нижче негативних наслідків.

Державний кадастр нерухомості, як федеральний державний інформаційний ресурс, за задумом російського законодавця, повинен містити відомості не тільки про облік нерухомого майна, а й про проходження Державного кордону Російської Федерації, межі між суб'єктами Російської Федерації, межі муніципальних утворень, населених пунктів, а також про територіальні зони та зони з особливими умовами використання територій. Однак, на практиці, через відсутність належного правового регулювання, внесення в державний кадастр нерухомості цих додаткових відомостей викликає певні складнощі. Російський законодавець не звернув належної уваги на процедуру їх обліку, оскільки форма карти (плану) об'єкта землеустрою (а територіальні зони і зони з особливими умовами використання територій є об'єктами землеустрою) була затверджена лише через два роки після прийняття Федерального закону «Про державний кадастр нерухомості» [9].

Враховуючи значення землі як основи життєдіяльності народів, що проживають на відповідній території, розглянемо проблеми державного кадастрового обліку земель природних територій, що підлягають особливій охороні на прикладі Російської Федерації.

Відповідно до Федерального закону Російської Федерації від 14 березня 1995 р. № 33-ФЗ «Про особливо охоронні природні території» під особливо охоронними природними територіями розуміються ділянки землі, водної поверхні і повітряного простору над ними, де розташовуються природні комплекси та об'єкти, які мають особливе природоохоронне, наукове, культурне, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення, які вилучені рішеннями органів державної влади повністю або частково з господарського використання і для яких встановлено режим особливої охорони. Особливо охоронні природні території – це об'єкти з особливим правовим режимом, які становлять виняткову цінність для підтримання сприятливих умов життя на землі.

Захисту особливо охоронних природних територій приділяється значна увага у міжнародному праві (Конвенція про біологічне різноманіття, Ріо-де-Жанейро, 5 червня 1992 р.) Зміст Конвенції свідчить, що створення нових і збереження наявних особливо охоронних природних територій – найважливіший шлях для збереження середовища проживання людини. Применшення значення особливо охоронних природних територій неприпустимо для правової держави.

Відповідно до Земельного кодексу Російської Федерації особливо охоронні природні території поряд з іншими землями, що мають особливе природоохоронне, наукове, історико-

культурне, естетичне, рекреаційне, оздоровче та інше цінне значення виділені в самостійну категорію земель, чим підкреслюється їх особливий статус. Слід погодитися з науковцями, що забезпечення охорони таких територій є найважливішим обов'язком держави, в межах якої вони розташовуються [4].

На нашу думку, не лише нормативні акти в сфері охорони навколишнього середовища, а й законодавство в цілому, повинно забезпечувати максимальний правовий захист особливо охоронних природних територій і не допускати прийняття положень, здатних негативно вплинути на стан природи. Правовий режим даних територій в кінцевому підсумку повинен забезпечувати захист екологічних інтересів усього суспільства.

На правовий режим земель природних територій, що підлягають особливій охороні звертають свою увагу в наукових дослідженнях Г.І. Балюк [1], С.А. Боголюбов [2], Є.А. Галиновська [5], М.В. Краснова [6], А.В. Кузнецова [7], Н.Р. Малишева [8], А.Ю. Сем'янова [10] та ін. Незважаючи на наукові дискусії, як в українському, так і в російському законодавстві комплексний правовий підхід до регулювання захисту земель особливо охоронних природних територій відсутній, що зумовлює недостатню ефективність правового регулювання відносин у зазначеній сфері. Само по собі законодавче закріплення в спеціальному законі особливого правового статусу таких територій ще не означає реалізації охоронних ідей на практиці. Для вирішення цього складного завдання потрібні конкретні заходи охорони та екологічна спрямованість не тільки спеціального природоохоронного законодавства, а й законодавства суміжних галузей.

Аналізуючи російське законодавство, можна зробити висновок, що у федеральних законах, які регулюють суміжні правовідносини, є положення, які викликають стурбованість за збереження земель особливо охоронних природних територій. Так, Федеральний закон Російської Федерації «Про державний кадастр нерухомості» передбачає внесення в державний кадастр нерухомості відомостей про територіальні зони та зони з особливими умовами використання територій, але не містить: норм, які зобов'язують державні органи, відповідальні за встановлення, спостереження і збереження особливо охоронних природних територій вносити дані про їх межі в державний кадастр нерухомості; норм, які передбачають можливість відображення в державному кадастрі нерухомості охоронних зон природних територій, що підлягають особливій охороні або округів зі встановленим режимом господарської діяльності. Крім того, зазначений закон не містить норм, що зобов'язують орган державного кадастрового обліку при видачі кадастрових відомостей на певну земельну ділянку відображати інформацію про її повне або часткове розташування в особливо охоронній природній території або її охоронній зоні. В той же час роль державного кадастру нерухомості полягає в тому, щоб служити надійним джерелом інформації про враховані об'єкти і дозволяти ефективно і раціонально здійснювати управління земельними ресурсами, адже без відомостей про об'єкт управління складно прийняти юридично правильне рішення.

На даний час завдання кадастру, як бачиться, полягає не тільки в досягненні цілей оподаткування, а й в забезпеченні органів державного управління інформацією про якісний стан земель, про межі зон з обмеженнями у використанні земельних ділянок, про межі муніципальних утворень, про межі між категоріями земель, що дозволить підібрати найкращі способи використання земельних ділянок та ефективно здійснювати контрольні функції.

Згідно п. 6 ст. 15 Федерального закону Російської Федерації «Про державний кадастр нерухомості» орган державної влади або орган місцевого самоврядування у строк не більше 10 робочих днів з дня набрання чинності правовим актом, який прийнятий таким органом в межах його компетенції і яким встановлюється або змінюється територіальна зона або зона з особливими умовами використання територій або скасовується встановлення такої зони, представляє в орган кадастрового обліку документ, що містить необхідні відомості для внесення у державний кадастр нерухомості.

Отже, суб'єктом, наділений повноваженнями щодо ініціювання державного кадастрового обліку зони з особливими умовами використання території є орган, який прийняв рішення про встановлення такої зони. Це означає, що зацікавлені особи, в тому числі громадські організації, не можуть визнаватися належними заявниками і виступати ініціаторами по внесенню відомостей щодо особливо охоронної природної території в державний кадастр нерухомості.

Прогалиною є те, що законодавчо не визначений документ, наявність якого вважалася б достатньою для внесення відомостей про зону з особливими умовами використання території. Не ясно, чи необхідна підготовка межового плану для внесення відомостей про межі в державний кадастр нерухомості або достатньо надання карти (плану) об'єкта землеустрою. Відсутні також вимоги щодо необхідності точності опису місця розташування меж, вважаємо, що словесного опису місця розташування меж, яке міститься, наприклад, в паспорті пам'ятки природи, недостатньо – необхідні їх координати.

Все це дозволяє зробити висновок про те, що, визнаючи особливо охоронні природні території національним надбанням, російське законодавство не забезпечує їх належний правовий захист.

Відсутність правового механізму по внесенню в державний кадастр нерухомості відомостей про межі особливо охоронних природних територій та межі їх охоронних зон, відсутність можливості у громадських організацій та зацікавлених осіб ініціювати внесення таких відомостей, відсутність чітко визначених вимог до документа, достатнього для внесення відомостей про особливо охоронні природні території в державний кадастр нерухомості, а також відповідальних за їх підготовку осіб призводить до негативних наслідків, зокрема:

по-перше, органи державної влади та місцевого самоврядування мають можливість безперешкодно надавати в межах особливо охоронних природних територій земельні ділянки зацікавленим особам;

по-друге, орган державного кадастрового обліку не вправі відмовити в проведенні обліку земельної ділянки, розташованої частково або повністю в межах особливо охоронної природної території;

по-третє, якщо раніше надані земельні ділянки розташовані в межах особливо охоронної природної території, то, виходячи з документів державного кадастру нерухомості, в тому числі з кадастрових виписок і кадастрових паспортів, не можна судити про особливий правовий режим цих ділянок.

Таким чином, з одного боку, землі особливо охоронних природних територій законодавець вилучає з обігу або обмежує їх обіг, визнаючи їх соціально значущими для всього суспільства, а з іншого боку, створює для такого обігу сприятливі умови. Подібна полярність норм негативно позначається на захисті земель особливо охоронних природних територій.

Подібні прогалини російського законодавства дають змогу зробити висновок, що земельне, екологічне, цивільне, адміністративне законодавство не в повній мірі використовує потенціал, який може бути спрямований на захист охорони навколишнього середовища в Росії. Як і раніше, залишаються не до кінця розробленими і затвердженими на законодавчому рівні єдина концепція та єдиний системний підхід до організації та управління особливо охоронних природних територій [3, С. 28 – 34], відповідні унікальні ділянки природи щодня наражаються на небезпеку. Фінансування кадастрових робіт на землях особливо охоронних природних територій не передбачено, відповідні федеральні цільові програми відсутні.

Слід звернути увагу правотворчих і правозастосовчих органів на зазначені проблеми та знайти шляхи їх оптимального вирішення. Як бачиться, у правовій площині питання захисту особливо охоронних природних територій може бути вирішене шляхом доповнення положень Федерального закону Російської Федерації «Про державний кадастр нерухомості», зокрема нормами щодо: переліку документів, необхідних і достатніх для обліку особливо

охоронних природних територій в державному кадастрі нерухомості; надання права громадським організаціям та іншим зацікавленим особам вносити в державний кадастр нерухомості відомості про особливо охоронні природні території; вказівки на документ, за допомогою якого зацікавлені особи зможуть отримати інформацію про особливо охоронні природні території. Доцільно також прийняти постанову Уряду Російської Федерації, яка б регламентувала строки проведення обов'язкових робіт з опису меж особливо охоронних природних територій та внесення відомостей про них до державного кадастру нерухомості. Основою для фінансування зазначених робіт можуть бути відповідні цільові програми.

Список використаних джерел:

- 1.Балюк Г.І. Екологічне право України: Конспект лекцій у схемах (Загальна і Особлива частини): навчальний посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 192 с.; Балюк Г.І. Право екологічної безпеки // Екологічне право України: Академічний курс: підручник. – Друге видання / За ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 720 с.
- 2.Боголюбов С.А. Земельное право: учебник. – М.: Юрайт, 2011. – 402 с.
- 3.Галиновская Е.А. О правовых основах образования системы особо охраняемых природных территорий в России // Журнал российского права. – 2010. – № 5. – С. 28-34.
- 4.Галиновская Е.А. Под особой охраной // ЭЖ-Юрист. – 2004. – № 41.
- 5.Галиновская Е.А. Спор об изъятии земель особо охраняемых природных территорий // Комментарий судебной практики. – Вып. 10 / Под ред. К.Б. Ярошенко. – М., 2004.
- 6.Краснова М.В. Правовий режим використання та охорони природно-заповідного фонду // Екологічне право України. Повний академічний курс. Особлива частина / за ред. В.І. Андрейцева. – К.: Істина, 2001.
- 7.Кузнецова А.В. Особенности правового режима особо охраняемых природных территорий города Москвы // Экологическое право. – 2008. – № 4.
- 8.Малишева Н.Р. Правовий режим земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення // Земельне право: підручник. – К., 2001.
- 9.Постановление Правительства Российской Федерации от 30 июля 2009 г. № 621 «Об утверждении формы карты (плана) объекта землеустройства и требований к ее составлению»
- 10.Семьянова А.Ю. Оборот земельних участків, находящихся в государственной или муниципальной собственности в пределах особо охраняемых природных территорий // Право и экономика. – 2005. – № 1.

Лисанець О. С.

*Національний університет «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

к.ю.н., асистент кафедри земельного та аграрного права

ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ТА КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Розмежування земель державної і комунальної власності з метою розподілу земельного фонду в межах адміністративних формувань є одним з пріоритетних напрямків реформування земельних відносин. Пріоритетність виконання робіт з розмежування земель державної і комунальної власності визначається необхідністю створення умов для реалізації органами державної влади та органами місцевого самоврядування конституційних прав на землю, для розвитку матеріально-фінансової бази місцевого самоврядування, а також вжиття дієвих заходів для викорінення проявів корупції та зловживань владних структур при розпорядженні земельними ділянками.

1 січня 2013 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування земель державної та комунальної власності».

Важливо зазначити, що Закон імплементує ідею: розмежування має відбуватися безпосередньо в силу закону, а межі мають в подальшому уточнюватись за необхідності.

Існуючий підхід, який передбачає одномоментний розподіл величезних площ земель в натурі (на місцевості) між державою та територіальними громадами за відповідними проектами землеустрою, є нежиттєздатним та надзвичайно складним з технічної та фінансової точки зору. Приміром, за останні 7 років розмежовано 165, 91 тис. га з 29, 12 млн. га (0,57%). Такими темпами для розмежування необхідно 120 років.

Хоча прийнятий Закон в цілому відповідає зазначеному підходу, він має низку недоліків та неузгодженостей, здатних ускладнити його застосування. Наприклад, в деяких випадках замість одночасного переходу права власності на землю та будівлі, що на ній розташовані, передбачено прийняття рішення про передачу будівлі, а лише на його підставі – про передачу землі.

Проаналізувавши законодавство з даного питання можна зробити певні висновки:

1. Роботи з розмежування земель в країні практично не виконуються.

Станом на 01 січня 2011 року всього затверджено 71 проект землеустрою щодо розмежування земель державної та комунальної власності, розмежовано 163,41 тис. га земель. Загальна площа земель державної власності, що підлягає розмежуванню становить 29181,62 тис. га. Тобто з часу прийняття Закону України «Про розмежування земель державної та комунальної власності» (лютий 2004 року) всього розмежовано 0,6% від загальної площі земель, що підлягає розмежуванню.

2. Вартість робіт із розмежування земель є досить суттєвою.

Роботи із розмежування земель державної та комунальної власності вимагають встановлення в натурі (на місцевості) меж земельних ділянок державної та комунальної власності. Це є найбільш технічно складний та вартісний етап робіт із землеустрою. За попередніми розрахунками потреба у фінансуванні робіт із розмежування земель становить 730 млн. грн.. (із розрахунку 25грн. за 1 га). В середньому вартість проекту розмежування земель становить від 60-70 тис. грн. для сільської ради, та 10 млн. грн.. для міських рад. Враховуючи, що частка видатків місцевих бюджетів, спрямованих на захищені статті (заробітну плату працівників бюджетних установ, енергоносії, харчування, медикаменти), становить від 80% до 90% стає зрозумілим, що фінансування робіт із землеустрою за рахунок місцевих бюджетів практично не можливе.

3. Роботи із розмежування земель із державного бюджету не фінансуються.

Протягом останніх трьох років коштів із державного бюджету на розмежування земель не виділялося. В цілому на земельну реформу державою було виділено в 2009 році – 4,8 млн. грн., в 2010 році – 2,7 млн. грн., в 2011 році заплановано 12 млн. грн., з них на проведення робіт із розмежування земель – 0. Хоча статтю 15 Закону України «Про розмежування земель державної та комунальної власності» передбачено, що витрати, пов'язані з розмежуванням земель державної та комунальної власності, здійснюються за рахунок коштів відповідних бюджетів пропорційно.

4. Законодавчо визначена процедура розмежування земель державної та комунальної власності є не досконалою.

Незважаючи на кількість затверджених проектів розмежування земель (всього 71 проект), до цього часу жодного гектара землі не передано до комунальної власності. Основною проблемою в цьому процесі є вимога про необхідність посвідчення права комунальної власності державним актом, форма якого до цього часу не встановлена. Це є перешкодою в державній реєстрації свого права на землю органами місцевого самоврядування.

Отже, для отримання якісного результату, розмежуванню земель мають передувати роботи щодо встановлення меж населених пунктів та проведення суцільної інвентаризації земель. Встановлення меж населених пунктів потрібно виконувати для визначення територій, на які розповсюджується повноваження органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Проведення суцільної інвентаризації земель потрібно для аналізу

фактичного використання земельних ресурсів, визначення земель приватної та публічної власності. Такі роботи потребують додаткового фінансування та досить тривалими у часі.

Лісова Т.В.

*Національний університет “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”,
доцент кафедри земельного та аграрного права*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

Ситуація, що склалась з охороною земель, потребувала і потребує дієвих заходів впливу, зокрема, правового характеру. Слід підтримати висловлену позицію окремих науковців, що інтенсифікація процесу землекористування при здійсненні господарської діяльності активізує потребу раціонального використання та охорони земель [1, с. 469]. Підтвердженням цього є той факт, що стан земельних ресурсів України близький до критичного. Зокрема, за період проведення земельної реформи значна кількість проблем у сфері земельних відносин не лише не розв’язана, а й загострилася. Так, відповідно до Закону України “Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 р.” від 21 грудня 2010 р. на всій території поширені процеси деградації земель, серед яких найбільш масштабними є ерозія (близько 57,5 відсотка території), забруднення (близько 20 відсотків території), підтоплення (близько 12 відсотків території). Зменшується вміст поживних речовин у ґрунтах, а щорічні втрати гумусу становлять 0,65 тонни на 1 гектар.

Наголосимо, що проблеми у сфері охорони земель значною мірою зумовлені недосконалістю землевпорядної документації та недостатністю нормативно-правового забезпечення, низькою інституціональною спроможністю відповідних органів виконавчої влади. Крім того, одними з найгостріших проблем залишаються: досить повільне проведення робіт із запровадження раціонального землекористування; відсутність перспективного прогнозування розвитку земельних відносин, дієвого контролю; невизначеність оптимальної моделі сільськогосподарського землекористування; незавершеність введення у повному обсязі в економічний обіг земельних ділянок та прав на них.

Особливе занепокоєння в сучасних умовах викликає проблема погіршення стану сільськогосподарських земель. За висновками фахівців, винні у цьому, насамперед, землевласники та землекористувачі, які після закінчення збирання врожаю не дбають про поновлення поживних речовин у ґрунті, ігнорують випробувані ефективні заходи із захисту сільськогосподарських угідь від ерозії, засолення тощо [2, с. 13]. На сьогодні з 30 млн. га ріллі – третина є еродованою, половина переущільнена.

Надзвичайно загострюються ці проблеми в період, коли на основі науково-технічного прогресу зростає інтенсивність використання земель і стають відчутнішими негативні екологічні наслідки техногенного впливу, що, в свою чергу, завдає шкоди земельним ресурсам, а також може негативно вплинути на життя та здоров’я людей.

Отже, охорона навколишнього природного середовища охоплює і охорону землі як основного природного ресурсу, а проблеми охорони земель мають багато спільного з вирішенням проблем охорони довкілля в цілому. Охорона якісного стану земної поверхні полягає у всебічній охороні землі, і як елементу довкілля, і як засобу виробництва, і як загальної умови життя людей, і як об’єкту власності і користування. Однак охорону земель не можна ототожнювати із загальною проблемою охорони довкілля, оскільки охорона земель має свої специфічні особливості. Значення охорони земель на загальнонаціональному рівні підкреслює ст. 14 Конституції України, відповідно до якої земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Аналіз положень Закону України “Про охорону земель” від 19 червня 2003 р. дозволяє зробити висновок, що охорона земель має здійснюватися, по-перше, від самих власників і землекористувачів (у тому числі орендарів) в процесі здійснення ними

господарської діяльності. Водночас охорона земель має здійснюватися й від негативного впливу, пов'язаного зі здійсненням господарської діяльності, на земельні ділянки (як правило, суміжні) сторонніх осіб, які не мають на праві власності або користування (оренди) земельних ділянок, але ведуть господарську діяльність (зокрема йдеться про встановлення охоронних зон, зон санітарної охорони тощо).

Крім обов'язків, що покладаються на носіїв земельних прав щодо охорони земель, не можна забувати і про заборони, що передбачені законом, та певні обмеження при використанні земель. Охорона землі має здійснюватися і від негативного впливу на суміжні земельні ділянки власниками і землекористувачами земельних ділянок при здійсненні ними відповідної діяльності.

Отже, на власників, землекористувачів (у тому числі орендарів) чинним законодавством мають бути покладені додаткові обов'язки щодо здійснення господарської діяльності на землях будь-яких категорій. Однак, перш за все, це має стосуватися земель сільськогосподарського призначення, оскільки вони є засобом виробництва у сільському господарстві, їх експлуатація має бути тісно пов'язана з їх охороною. На першому місці має бути охорона їх родючості.

Найближчим часом необхідно негайно розробити проект загальнодержавної програми використання та охорони земель як одного із заходів землеустрою на загальнодержавному рівні з повним і конкретним переліком заходів, яка б передбачала оптимальне поєднання та ефективне використання організаційних, технічних, технологічних, екологічних та економічних чинників і важелів регулювання та удосконалення землекористування, надання йому характеру екологічно орієнтованого впливу на власників і землекористувачів з метою заохочення і спонукання їх до радикального поліпшення охорони земель.

Список використаних джерел: **1.** Земельне право України: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / [Беженар Г.М., Бондар Л.О., Гавриш Н.С. та ін.]; під ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаша. – [2-е вид.]. – К.: Істина, 2009. – 600 с. **2.** Шарий Г. Державне управління землями сільськогосподарського призначення: що заважає високоефективно використовувати та надійно охороняти їх? / Г. Шарий // Землевпоряд. вісн. – 2010. – № 5. – С. 12 – 19.

Мороз Г.В.
*доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права
Юридичного інституту Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника, доцент*

ПРИВАТИЗАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОЦЕДУРНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Починаючи з 1992 року, приватизація стала найпоширенішим способом набуття громадянами права власності на землю. Поки чинним законодавством гарантовано право на землю та регламентовано процедуру безоплатної приватизації та поки в Україні залишаються вільні землі, кожен громадянин може скористатися своїм правом на безоплатну приватизацію землі. Нині спостерігається перманентна тенденція до зростання кількості громадян, що реалізують своє гарантоване ч.2 ст.14 Конституції України право на приватизацію земельних ділянок. Так, за даними Держземагентства України, станом на 01.10.2006 р. 11,8 млн. громадян на площі 3,7 млн. га реалізували своє право на приватизацію земельних ділянок, наданих їм у користування, що становить 87,1 % загальної кількості. Цим громадянам видано 4,2 млн. державних актів на право власності на землю, що становить 35,6 % від кількості громадян, які приватизували свої земельні ділянки. Цікаво, що вже на 01.10.2010 р. кількість землекористувачів, що мають право на приватизацію земельних ділянок, за даними того ж Держземагентства істотно збільшилася і складала 14,5 млн. осіб. З них приватизували свої земельні ділянки 12,5 млн. осіб (85,9 %), площа приватизованих ділянок складає майже 5,25 млн. га, 58,3% отримали державні акти. В контексті цього

зрозуміло, що належне правове забезпечення процедури приватизації є надзвичайно актуальним та запорукою повноцінної реалізації права громадян України на приватизацію земельних ділянок [1].

Приватизацію землі можна визначити як правовий механізм, що складається із сукупності послідовних і взаємопов'язаних дій та заходів, здійснюваних суб'єктами земельно-приватизаційних відносин на основі земельно-правових норм та приписів, спрямованих на трансформацію відносин земельної власності через перехід земельних ділянок з публічної (суспільної) власності, суб'єктами якої є держава та територіальні громади, у приватну власність фізичних та юридичних осіб. На сьогодні в законодавстві відсутнє визначення даного поняття, тому б доцільно було закріпити його нормативно.

Для того, щоб стати повноцінним власником на землю, необхідно пройти всі етапи процедури приватизації та оформлення права на землю, незважаючи на їх часом складний та обтяжливий характер.

В науковій літературі наголошується на тому, що сучасне земельне законодавство, як свідчить практика, не повною мірою задовольняє зростаючі потреби забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина. З метою покращення існуючої ситуації і підвищення ефективності земельного законодавства основні зусилля законодавцві необхідно зосередити на розробці Концепції розвитку земельного законодавства [2, с.250]. Безумовно, важливе місце в даній концепції має бути відведено земельно-приватизаційним правовідносинам, які є особливими та складними по своїй суті.

Процедура приватизації земельних ділянок складається із багатьох стадій, її проходження залежить від багатьох органів. Через таку побудову вона є тривалою, при цьому тривалість та складність процедури не забезпечує законності та обґрунтованості прийнятих рішень, про що свідчать відомі факти розбазарювання земель Південного берега Криму, природоохоронних територій в м. Києві тощо. В літературі викладено позицію про те, що рішення про передачу у власність земельної ділянки окремому громадянину не є політичним рішенням, а актом індивідуальної дії. З позитивного досвіду зарубіжних країн рішення щодо безоплатної приватизації земель мають приймати не депутати місцевих рад, а державні службовці, що несуть кримінальну та адміністративну відповідальність за прийняті ними рішення [3, с.15].

Важливим аспектом питання є те, що із набуттям чинності Закону України «Про Державний земельний кадастр» з 1 січня 2013 року українці отримали можливість вільно користуватися публічною кадастровою картою, яка у вільному он-лайн режимі стала доступною через офіційний веб-сайт Держземагентства. Відтепер в електронних нашаруваннях публічної кадастрової карти міститься величезний об'єм інформації: цифрова карта України (ортофотоплан), кордон України, межі областей, межі районів, межі населених пунктів, індексно-кадастрові карти, земельні ділянки та їх межі, кадастровий номер ділянки, форма власності, цільове призначення, площа, а також карта ґрунтів України. Безумовно, відкриття для широкого загалу інформаційної бази даних про всі земельні ділянки – гарантія недопущення зловживань в земельно-правовій сфері, що мали місце, в тому числі, в ході приватизаційного процесу. Важливо зазначити і те, що з 6 грудня 2012 року ліквідовано Комісію з розгляду питань, пов'язаних з погодженням документації із землеустрою, відтак погодження відповідної документації буде проводитись вибірково, окремими представниками територіальних органів виконавчої влади залежно від режиму використання земельної ділянки. Важливо, що на сьогодні законодавство не вимагає погодження проектів землеустрою із санітарно-епідеміологічними органами.

Аналіз нововведень дає можливість прогнозувати позитивні зміни щодо вдосконалення та спрощення приватизаційного процесу. Однак ефективність нової система на практиці реально можна буде оцінити тільки через деякий час.

Перелік використаних джерел

1.Офіційний сайт Державного комітету статистики України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<http://www.ukrstat.gov.ua/>].

2. Когут Н.Д. Правове забезпечення безоплатної приватизації земель в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсове право» / Н.Д. Когут. – Київ, 2011. – 20 с.

3. Сидор В.Д. Земельне законодавство України [Монографія] / Сидор В.Д. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2011. – 312 с.

Настечко К. О.

*кандидат юридичних наук
молодший науковий співробітник
Інституту держави і права ім.
В.М. Корецького НАН України*

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ОФОРМЛЕННЯ СПАДЩИНИ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ

Питання оформлення спадщини на земельну ділянку за українським законодавством досліджені недостатньо зважаючи на те, що у практиці виникають випадки, коли керуючись лише нормами законодавства неможливо надати відповідь щодо деяких спірних питань оформлення прав у разі спадкування земельної ділянки.

Дослідимо норми українського законодавства.

Перш за все слід зазначити, що земельна ділянка може бути об'єктом цивільних правочинів лише після внесення відомостей про неї до обох інформаційних баз даних - Державного земельного кадастру та Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень відповідно до ст.51 Закону України «Про землеустрій» від 22.05.2003 р. №858-IV.

Відповідно до статті 1216 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 № 435-IV (далі - ЦКУ), спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). Згідно із статтею 1218 ЦКУ, до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

Порядок спадкування права власності на земельну ділянку передбачений статтею 1225 ЦКУ, в якій зазначається, що право власності на земельну ділянку переходить до спадкоємців на загальних підставах із збереженням її цільового призначення.

Статтею 1246 ЦКУ визначено, що спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого статтею 1270 цього Кодексу, він не заявив про відмову від неї. Незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини.

Відповідно до статті 1269 ЦКУ, спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має подати нотаріусу заяву про прийняття спадщини.

За статтею 1270 ЦКУ, для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини [4].

Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року N 2768-III статтею 140 визначає підстави припинення прав на землю: б) смерть власника земельної ділянки за відсутності спадкоємця [2].

Тобто, питання яке виникає на практиці хто буде вважатися спадкодавцем до часу прийняття спадщини слід вирішити наступним чином: якщо у особи є спадкоємець, то він буде вважатися орендодавцем земельної ділянки відраховуючи від дати смерті власника, навіть у випадку, якщо він прийме спадщину протягом 6-ти місяців, які законодавчо передбачені для прийняття спадщини.

Також, необхідно зазначити, що згідно статті 81 частини 4, землі сільськогосподарського призначення, прийняті у спадщину іноземцями, а також особами без

громадянства, протягом року підлягають відчуженню. Однак, до такого відчуження такої земельної ділянки така особа буде вважатися орендодавцем в цілях виконання договору оренди земельної ділянки.

Слід відмітити, що юридичні особи не наділені правом приватизації, але вони можуть набувати земельні ділянки шляхом цивільно-правових угод, а також шляхом успадкування на основі заповіту [3; 79].

За статтею 7 Закону України «Про оренду землі» від 6.10.1998 р. N 161-XIV (далі - Закон), право на оренду земельної ділянки переходить після смерті фізичної особи-орендаря, якщо інше не передбачено договором оренди, до спадкоємців, а в разі їх відмови чи відсутності таких спадкоємців - до осіб, які використовували цю земельну ділянку разом з орендарем і виявили бажання стати орендарями в разі, якщо це не суперечить вимогам Земельного кодексу України та цього Закону [1].

Необхідно відмітити, що наявність у особи права на земельну ділянку підтверджуватиметься з 1 січня 2013 р. фактом проведення державної реєстрації такого права у Державному реєстрі прав на нерухоме майно.

Відповідно до статті 16 Закону, укладення договору оренди земельної ділянки може бути здійснено на підставі цивільно-правового договору або в порядку спадкування.

Слід зазначити, що у випадку спадкування необхідно укласти додаткову угоду до існуючого договору оренди, в якому змінити дані щодо особи орендодавця, а саме його прізвище, ім'я, по-батькові, паспортні дані та ідентифікаційний код та ін. Теоретично може трапитися ситуація коли спадкоємець захоче переукласти договір на інших умовах, ніж ті, що були погоджені спадкодавцем (крім зміни цільового призначення земельної ділянки). У такому випадку, на наш погляд, дане питання має бути вирішено в договірному порядку із орендарем земельної ділянки.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про оренду землі» від 6.10.1998 р. N 161-XIV / Голос України від 23.10.1998.

2. Земельний кодекс України від 25.10. 2001 р. N 2768-III / Голос України від 20.11.2001 — № 217.

3. Кулинич П. Ф. Юридичні особи як суб'єкти права власності на землю / П.Ф. Кулинич // Юридичний журнал. – 2004. – № 15 (17). – С. 79.

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV / Голос України від 12.03.2003 — № 45.

Настіна О. І.

*Білоцерківський національний аграрний університет,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін*

МЕЖОВІ ЗЕМЕЛЬНІ СПОРИ: ПОЗАСУДОВІ МЕХАНІЗМИ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ

Відповідно до ст. 158 ЗК України, земельні спори вирішуються не лише судом, але й органами місцевого самоврядування та виконавчої влади з питань земельних ресурсів. Вказані норми дозволяють вирішувати земельні спори іншим органам, крім суду. Нажаль, ці норми є декларативними і не мають практичного застосування, в першу чергу тому, що вирішення спорів органами місцевого самоврядування та земельних ресурсів не передбачає ні остаточності прийнятого рішення, ні його обов'язковості.

Вказують, що слід відрізнити поняття «вирішення спору» від «правосуддя» [1, с.245]. Особливості здійснення правосуддя у тих чи інших категоріях спорів визначаються процесуальним судочинством. Однак не завжди у випадку звернення особи за захистом порушеного, оспорюваного права чи охоронюваного законом інтересу вирішується спір здійсненням правосуддя. Прикладом є переважна більшість межових земельних спорів.

Поширеними є випадки, коли суд обирає варіант поділу земельної ділянки інший, ніж той, про який просив позивач, що суперечить принципам здійснення правосуддя. Відповідно до ч. 1 ст. 11 ЦПК України «суд розглядає цивільні справи не інакше як за зверненням фізичних чи юридичних осіб ... в межах заявлених ними вимог ...». У судовій практиці часто суд визначає варіанти поділу земельної ділянки не такі, які заявляв позивач, що не влаштовує позивача. Тому виникає ситуація, коли позивач змушений оскаржувати рішення про задоволення його позову.

Цікавою є судова практика, коли суд відмовляє у задоволенні позову на підставі того, що позивач не дотримався обов'язкового, на думку суду, досудового порядку (звернення до земельних комісій рад), наприклад у справі по вирішенню земельних спорів щодо меж земельних ділянок.

Не менш цікава практика, коли орган влади приймає висновок про відновлення межі між домоволодіннями; оспорюючи такий висновок сторони конфлікту звертаються до суду, задля вирішення земельного спору. Такі і схожі справи можуть вирішуватись роками, бути надто витратними для сторін за фактичної відсутності предмету спору. В кінцевому результаті правовий конфлікт у залишається невирішеним.

Відмітимо, що існує поширена практика розгляду земельних межових спорів узгоджувальними (погоджувальними) комісіями по розгляду спорів, створених при органах місцевого самоврядування та виконавчої влади. Нажаль, законодавець не висловлює чіткої правової позиції щодо того, чи є робота таких комісій «вирішенням» спорів. Так, наприклад, комісії пропонують варіанти розподілу земельних ділянок, що перебувають у спільному користуванні. Діяльність, комісій, по суті, більше нагадує не діяльність суду, а роботу посередника, медіатора, що сприяє досягненню сторонами домовленості щодо поділу.

Трапляються випадки делегування повноважень щодо вирішення земельних спорів місцевих рад місцевим органам виконавчої влади, проте, невирішеним є статус такого органу як інстанції вирішення земельного спору, якому делегували повноваження. Потребує вирішення питання, чи відповідає закону делегування таких повноважень.

В наукових колах давно ведуть мову про спеціалізовану судову ланку – земельні суди. Проте, чи вирішуватиметься такими судами правовий конфлікт – питання залишається недослідженим.

Найбільш перспективним напрямком у позитивному та ефективному вирішенні межових земельних спорів є запозичення досвіду країн, де використовується так звана медіація. Медіація – це посередництво, сприяння виробленню компромісу, досягнення домовленості, вирішення конфлікту позасудовими методами. Цікаво, що у США по окремих категоріях спорів досудове звернення до медіатора є обов'язковим.

Для України обов'язковість процедури медіації доцільно було б передбачити для окремих земельних спорів, в першу чергу межових спорів, щодо приводу дотримання правил добросусідства тощо. Це дозволило б сприяти ефективному захисту земельних прав і надало б можливість розвантажити існуючу судову систему.

Складні конфлікти межі місцеві органи влади могли б вирішити відносно просто і маловитратно за наявності локального правового акту – документу, який би детально регулював процедуру вирішення земельних спорів, був легітимним на певній території певної сільської чи селищної ради, рішення якого були б обов'язковими до виконання. Це може покласти край проблемі межування.

Наприклад, рішенням сесії Білоцерківської міської ради утворена Постійна комісія з питань ефективного використання земель всіх форм власності, на яку покладено розгляд проектів рішень ради та підготовка висновків та рекомендацій щодо окремих земельних питань та вирішення земельних спорів [2]. Однак, як засвідчує практика, функціонування таких комісій земельний спір не вирішує, адже за результатами розгляду земельного конфлікту комісія, як правило, рекомендує раді розглянути питання, яке порушує сторона спору, на сесії ради, тобто, насправді спір ніби «перекладають» на вирішення іншого органу.

В сучасних реаліях термінового вирішення потребує проблема належного правового

регулювання позасудових механізмів вирішення земельних спорів та правових конфліктів, що їх породжують. На наше переконання, це перспективний напрямок, не лише вдосконалення законодавства, але й наукових досліджень.

Використані джерела:

1. Мірошніченко А. М. Земельне право України: [навч. посібник] / Мірошніченко А. М. – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2007. – 432 с. – («Бібліотека Української школи законотворчості»).

2. Офіційний сайт Білоцерківської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bc-rada.infino.com.ua/rishensesii2010_p_02.html

Ріпенко А.І.

доцент кафедри трудового, земельного та екологічного права ННІФЕБіП, кандидат юридичних наук

ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВИКОРИСТАННЯМ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

Сучасне земельне право будується на специфічному поєднанні приватного та публічного регулювання. Його предметом є різнопланові відносини щодо «землі», зокрема, щодо використання окремих земельних ділянок – речей. Тому проблематика відмінностей зобов'язальних (відносних) прав, пов'язаних з використанням земельних ділянок (їх окремих функцій, властивостей, частин) від речових (абсолютних) прав не оминає дослідників цієї галузі права. Зобов'язання - це цивільні правовідносини, зміст яких включає в себе суб'єктивне право - право вимоги (кредитора) та обов'язок (боржника), що йому відповідає. Зобов'язальне право, відповідно, це право на поведінку (дії, бездіяльність) конкретної зобов'язаної особи.

Ознаки зобов'язальних прав наочніше за все виводити з опозиції: «речові права (обмежені речові права на чужі речі) – зобов'язальні права».

У літературі названо багато ознак і властивостей речових прав. Зокрема: визначення речових прав за принципом *numerus clausus*; їх абсолютний (протиставлений усім іншим особам) характер, а також абсолютних захист речовими позовами; можливість безпосередньо впливати на річ та (або) виключати чужий вплив на неї; принцип слідування (право слідує за річчю); безтерміновість (довготерміновість) речового права; безоплатність його здійснення чи можливість встановлення речового права на безоплатній основі тощо. Але найбільш загальною універсальною ознакою речового права є безпосередній зв'язок особи-правоволодільця із річчю. Традиційно право користування чужими речами, зокрема, земельними ділянками відносять саме до речових прав (сервітут, узус, узуфрукт, право оренди тощо). Проте це не виключає можливості використання корисних властивостей земельних ділянок у межах правовідносин, що не є речовими, у межах зобов'язальних правовідносин.

Як речові, так і зобов'язальні права є майновими. Їх об'єднує те, що вони належать уповноваженій особі заради неї самої. При реалізації речових прав частіше за все кажуть про «право на власну поведінку» щодо використання речі, а у зобов'язальних – про «право на чужу поведінку». Перше припускає особисту активність уповноваженої особи, у другому випадку активність частіше за все очікується від боржника (проте він може бути зобов'язаний і до бездіяльності). Слід звернути увагу на те, що ці відмінності є досить умовними. Сам по собі поділ прав на речові та зобов'язальні є суто доктринальним та не є чимось незмінним. У різних правових системах йому надається різне значення. Наприклад, у системі англо-американського права про такий поділ взагалі не йдеться, хоча в українській правовій доктрині цей поділ займає чільне місце.

Ризикнемо припустити, що не завжди тоді, коли особа бажає отримати окремі корисні властивості чужої земельної ділянки, її частини чи функції, вона має ставати у безпосереднє

відношення до цієї речі, вступаючи в речові (абсолютні) правовідносини щодо використання земельної ділянки. На наш погляд, такий підхід може надати певні переваги. Зокрема, зобов'язальні правовідносини можуть виникати у зв'язку з використанням (через поведінку зобов'язаної особи) частини земельної ділянки, сукупності земельних ділянок, її (їх) окремих функцій чи властивостей. Таке використання за своїми ознаками можна розглядати як надання послуг без виникнення речового правовідношення.

При вирішенні питання, яке правовідношення пов'язане з використанням корисних властивостей земельної ділянки виникає: речове або зобов'язальне, треба звертати увагу на предмет «першочергової» (безпосередньої) спрямованості суб'єктивного права. Коли воно спрямовується безпосередньо на річ, виникає речове право, коли на поведінку зобов'язаної особи - зобов'язальне право. Останнє теж може бути пов'язане з використанням властивостей і функцій земельної ділянки. Можна сказати, що об'єктом зобов'язальних правовідносин в такому випадку буде земельна ділянка, а безпосереднім предметом – дії чи бездіяльність особи, якій належать речові права на неї. У свою чергу речове право (*in rem*) спрямоване безпосередньо на річ.

Ми не знаходимо заперечень нашому припущенню у вітчизняному законодавстві та вважаємо, що існує реальна потреба у такому розумінні. Контрагенти можуть самостійно обирати модель правовідносин між ними. Так, не завжди є необхідність у виникненні безпосереднього панування користувача над річчю (наприклад, на праві *usus* чи *сервітуту*). Відповідно, не завжди потрібна можливість захисту користувача речовими позовами (віндикація, негативний позов).

На наш погляд, основою кожного речового права слід вважати володіння земельною ділянкою (її окремою функцією), що є основою (передумовою) для їх виключного та безпосереднього використання. У зобов'язальному правовідношенні цього не буде.

Оскільки володіння земельними ділянками, на нашу думку, підтверджується саме записами у публічному реєстрі прав (принаймні, так мало б бути), «користувач» може як володіти земельною ділянкою, так і використовувати її певні властивості без здійснення володіння. В останньому разі відповідне право не слід вважати речовим, а «користувача» - володільцем. Виникнення зобов'язального суб'єктивного права не пов'язане з фактом його реєстрації в Укрдержреєстрі.

De lege ferenda можна також уявити, що право, пов'язане з використанням властивостей земельних ділянок, може бути або речовим - зареєстрованим у реєстрі, або зобов'язальним - не зареєстрованим. Чи буде таке право технічно мати назву «права оренди» (найму) земельної ділянки не має принципового значення.

На наш погляд, вищеозначений підхід є доволі гнучким та дозволяє розв'язати багато проблемних питань, пов'язаних із регулюванням «використання» земельних ділянок. Зокрема, він допоможе пояснити правоохоронцям, чому земельні ділянки використовуються на праві, що прямо не названо у законі, не звертаючись у таких випадках до конструкції речових прав на земельні ділянки, що не підлягають державній реєстрації.

Санніков Д.В.,

*к.ю.н., асистент кафедри земельного та аграрного права
Національного університету
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*

ДО ПИТАННЯ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Земельні відносини, що складаються в сучасній Україні, характеризуються не тільки багатогранністю, високою динамікою їх розвитку, а й надзвичайною важливістю та значущістю у житті кожного громадянина. Не викликає сумнівів наявність тієї обставини, що земельна ділянка, володіння нею, використання та розпорядження для більшої частини суб'єктів таких правомочностей являється найважливішою основою життя. Це стосується

власників та користувачів всіх без виключення категорій земель – будь-то землі сільськогосподарського призначення, власники та користувачі яких використовують відповідні ділянки як засіб виробництва, або землі житлової забудови, коли йдеться про територіально-просторову, базисну характеристику земельної ділянки. Втім використання всіх без виключення земельних ділянок важливе, істотне та суттєве джерело існування людини, навколишнього середовища та суспільства.

Принципи земельного права і законодавства зобов'язують використовувати земельні ділянки відповідно до їх цільового призначення, раціонально та ефективно. Саме таке використання земель вважається належним. Проте, для забезпечення належного використання земель необхідні норми та правила, виконання яких має бути обов'язковим, самі вони повинні бути чіткими, прозорими та зрозумілими. Але, на жаль, сучасне земельне законодавство України, не завжди має можливість виконати функцію соціального регулятора, бути єдиною основою формування, розвитку та припинення тих самих земельних відносин. На те є кілька причин, серед яких відсутність чіткої ієрархії нормативно-правових актів, виникнення колізій, незрозумілість деяких земельно-правових норм.

З приводу відсутності чіткої ієрархії, то можливо зазначити, що не тільки земельне законодавство, а й весь загал національних нормативно-правових актів на сьогодні має лише умовну ієрархічну структуру. Якщо говорити про таку, то можливо стверджувати лише те, що Конституція України має вищу юридичну силу, закони, які прийнято на її основі, мають перевагу над підзаконними нормативно-правовими актами. А от коли йдеться вже про підзаконні нормативно-правові акти, то суб'єкти правозастосування іноді потрапляють у досить цікаву ситуацію, при якій їх можливість відповідного застосування правових норм унеможливується. Виникає також питання про місце листів Держземагенства серед джерел права. З одного боку, такі документи мають рекомендаційний характер, не містять всіх ознак джерела права, з іншого ж боку, співробітники територіальних підрозділів даного державного органу за будь яких обставин не відійдуть від тих приписів, які зазначаються у листах. Таким чином, для правильного застосування правових норм необхідна чітка ієрархічна система нормативно-правових актів, визначення місця кожного джерела права в такій системі, розмежування нормативно-правових, рекомендаційних та інтерпретаційних. Тому вважається за необхідне для врегулювання цього питання прийняття спеціального закону, який би, на відміну від запропонованих проєктів, спирався б не на досвід інших держав, а за своєю сутністю до повторів положень відповідних іноземних законів, а на надбання вітчизняної правової, в тому числі й земельно-правової, науки.

Із невизначеності у системі нормативно-правових актів виникає й наступна проблема належного правозастосування – колізії. Так, звісно, колізії як явище у законодавстві не вважаються чимось незвичайним, крім того, напрацьовано кілька шляхів подолання колізій, втім, на жаль, з багатьох причин ці шляхи не завжди працюють. Так, наприклад, суб'єкт правозастосування із двох норм, які різним чином врегульовують одні й ті самі відносини, пріоритет надасть не нормі за її юридичною силою, не за темпоральним або іншим принципом, а тій, яка затверджена у будь-якій формі центральним органом виконавчої влади, у підпорядкуванні якого цей суб'єкт знаходиться, навіть якщо остання й суперечитиме нормі закону. Уявляється, що в даному випадку необхідно більше уваги при нормотворенні приділяти аналізу діючого законодавства, причому аналізу ні поверхневому, а глибокому, доктринальному, науковому. Представники земельної юридичної науки на сьогодні досліджили більшість існуючих проблем сучасних земельних правовідносин, їх дослідження оформлені належним чином, доступ до них не заборонено, проте у процесі правотворення та нормотворення на ці досягнення сучасної науки навмисно не звертають уваги.

Незрозумілість норми права призводить до неможливості її правильного та належного застосування. Так, наприклад, у ч. 1 ст. 212 Земельного кодексу України зазначено, що «Самовільно зайняті земельні ділянки підлягають поверненню власникам землі або землекористувачам без відшкодування затрат, понесених за час незаконного користування

ними». На практиці при застосуванні даної норми іноді хибно вважають, що не відшкодовується шкода власникові або користувачеві земельної ділянки, яку йому було завдано цим правопорушенням. Звісно ж, в даному випадку йдеться про невисоку обізнаність суб'єкта правозастосування, втім якщо б у ч. 1 ст. 212 Земельного кодексу формулювання було б більш чітким, то й не виникали би підстави для неналежного її застосування. В даному випадку також необхідно при прийнятті відповідної норми основний акцент робити саме на надбанні сучасної науки земельного права.

*Сидорова С. В.,
асистент кафедри земельного
та аграрного права Національного
університету «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»*

ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ЯК КОМПЛЕКСНА ПРАВОВА ФОРМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДВИЩЕННЯ РОДЮЧОСТІ ҐРУНТІВ

Останнім часом представники різних галузей науки все частіше звертають увагу на проблеми екологічної незбалансованості земельного фонду країни, порушення структури сільськогосподарського землекористування, відсутність практики формування й охорони екологічно стійких агроландшафтів, а також збереження екологічної безпеки ґрунтів та підвищення їх родючості. Структурна та екологічна незбалансованість земельного фонду істотно знижує ефективність використання і охорони земель. Суттєвим механізмом держави, котрий в змозі забезпечити підвищення родючості ґрунтів прийнято вважати оптимізацію структури сільськогосподарських угідь з урахуванням екологічних чинників та на основі сталого розвитку сільськогосподарського землекористування. Термін «оптимізація» походить від латинського *optimus* – найкращий. Лінгвістичне значення цього поняття надається у тлумачних словниках слів іншомовного походження й означає процес вибору найкращого варіанта з можливих, або процес приведення системи до найкращого (оптимального) стану. Загальнонаукове формулювання поняття оптимізації є теоретичним підґрунтям для конструювання поняття оптимізації структури сільськогосподарського землекористування, характерною рисою якого повинна стати максимально можлива ефективність з урахуванням всіх позитивних і негативних чинників.

Існує багато чинників порушення екологічного балансу структури земельного фонду України. Серед них найбільш вагомими вважаються надмірна розораність, подрібнення земельного фонду країни, порушення єдиної системи агроландшафтів при перерозподілі земель та ін.

Зауважимо, що в останні роки прослідковуються певні позитивні зрушення у сфері правового забезпечення проведення оптимізації структури земельного фонду країни. На вирішення цього питання спрямовані норми Закону України від 21 грудня 2010 р. «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», № 2818 – VI. Так, Законом визначено, що з метою охорони і підвищення родючості ґрунтів заплановано довести до оптимального співвідношення площі природних та антропогенно змінених ландшафтів; площі ріллі, багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ та перелогів; збільшити частку сільськогосподарських земель, на яких використовуються екологічно орієнтовані та органічні технології ведення сільського господарства. Цим же Законом заплановано зменшення до 2020 року в середньому на 5 – 10 % площ орних земель шляхом виведення із складу орних земель схилів крутизною більш як 3 градуси, земель водоохоронних зон, консервації деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених сільськогосподарських угідь з подальшим їх залісненням у лісовій та лісостеповій зонах та залуженням у степовій зоні.

Отже, стратегічним напрямом у правовому й організаційному забезпеченні підвищення родючості ґрунтів виступає оптимізація співвідношення між різними видами угідь, по-перше, всередині категорії земель сільськогосподарського призначення, а по-друге, між різними категоріями земель.

На думку вчених-економістів, оптимізація навколишнього середовища включає ресурсний та екологічний аспекти. Перший передбачає організацію раціонального природокористування (в тому числі землекористування), що забезпечує всебічне дослідження і використання природних ресурсів. Він виключає погіршення якості природного середовища. Екологічний аспект допускає встановлення обмежень для кожного виду виробничого використання ресурсів середовища, необхідність розробки заходів щодо запобігання несприятливим наслідкам і підвищенню цінності природного комплексу для певного виду використання.

Юридичний аспект оптимізації структури сільськогосподарського землекористування полягає у правовій регламентації й обґрунтуванні системи дій, що її складають. У зв'язку з недостатньою дослідженістю та правовою регламентацією цього питання, законодавство України не розкриває поняття оптимізації сільськогосподарського землекористування. Хоча не викликає сумнівів необхідність його правового закріплення саме на законодавчому рівні, оскільки це дозволить закріпити однозначне тлумачення цієї правової форми.

Уявляється, що запроваджуючи систему оптимізації структури сільськогосподарського землекористування, найбільш позитивного результату можливо досягнути при застосуванні таких основних організаційно-правових заходів як консервація малопродуктивних і деградованих земель, консолідація земельних угідь шляхом застосування агроландшафтного підходу, на базі якого повинен відбуватися весь процес оптимізації.

Кожний з названих організаційно-правових заходів оптимізації структури сільськогосподарського земельного фонду відіграє чимале значення для організаційно-правового забезпечення підвищення родючості ґрунтів. Запровадження консервації земель дозволить зменшити надмірну розораність земельного фонду, що, у свою чергу певною мірою спинить процеси деградації земель і ґрунтів, створить умови для самовідновлення ґрунтової родючості на законсервованих земельних ділянках. Здійснення консолідації розпайованих земель сільськогосподарського призначення створить необхідні умови для впровадження проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь.

Отже, вважаємо, що систему оптимізації структури сільськогосподарського землекористування слід розуміти як встановлення еколого-економічних науково обґрунтованих норм співвідношення різних видів сільськогосподарських угідь.

Федорович В.І.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, доцент кафедри трудового, аграрного та екологічного права

ЮРИДИЧНІ МОДЕЛІ СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ВЗАЄМОДІЇ ПРАВ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ З ПРАВАМИ НА РОЗТАШОВАНІ НА НІЙ ІНШІ ОБ'ЄКТИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Останнім часом землі в Україні стали повноправним об'єктом права власності і все ширше залучаються до цивільно-правового обігу як нерухоме майно. Цивільний кодекс України (надалі - ЦК) у ст. 179 закріплює основну ознаку нерухомості - нерозривний зв'язок об'єкта із землею, неможливість його переміщення без знецінення та зміни призначення, тобто, по суті, без заподіяння об'єкту непоправної шкоди.

Проте здебільшого земельні ділянки беруть участь у цивільно -правовому обігу не «самостійно», а з розташованими на них іншими об'єктами як природного (водні об'єкти,

ліси, багаторічні насадження і т.і.), так і штучного походження (житлові будинки, будівлі, споруди).

Для законодавства у сфері регулювання речових прав на об'єкти нерухомості та їх обігу (як цивільного, так і земельного) характерні наступні риси: непослідовність і суперечливість регулювання обігу земельних ділянок і будівель та споруд, що знаходяться на ній; непоодинокими є законодавчі прогалини у сфері регулювання відносин, що виникають з приводу юридичної долі земельної ділянки при вчиненні правочину з будівлею на ній і навпаки; у ряді випадків у законодавстві відсутнє чітке визначення характеру, природи права, яке власник розташованої на чужій земельній ділянці будівлі набуває на цю ділянку, без чого неможливо точно визначити зміст прав власника будівлі на відповідну земельну ділянку; існують прямі суперечності між нормами нормативно – правових актів, що регулюють одні й ті ж відносини [1, с.62].

Аналіз відповідних положень цивільного та земельного законодавства дозволяє виділити декілька моделей співвідношення прав на земельну ділянку і прав на тісно пов'язані з нею об'єкти:

1. Пріоритет прав на земельну ділянку (земельна ділянка - головна річ, інші об'єкти на ній - приналежність, що слідує юридичній долі земельної ділянки).

Так, відповідно до п. 2 ст. 79 Земельного Кодексу України (надалі - ЗК) право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться, якщо інше не встановлено законом і не порушує прав інших осіб. Ст. 90 ЗК передбачає, що власник земельної ділянки має право власності на посіви і насадження сільськогосподарських та інших культур, на вироблену продукцію, споруджувати жилі будинки, виробничі та інші будівлі і споруди і т. і.

Права на будівлі та споруди є похідними від прав на земельну ділянку і слідує за нею при викупі земельної ділянки у зв'язку із суспільною необхідністю. У такому випадку земельна ділянка підлягає викупу, а доля житлового будинку, інших будівель, споруд, насаджень вирішується в порядку, передбаченому ЦК. Вони можуть бути знесені з відшкодуванням збитків, перенесені та відбудовані на іншій земельній ділянці, викуплені.

2. Земельна ділянка й розташовані на ній об'єкти є самостійними в цивільно-правовому обігу.

До набрання чинності ЦК ст. 120 ЗК у редакції 2001 року допускала відчуження будівлі чи споруди без відчуження земельної ділянки. Така ситуація існувала протягом 2002 - 2007 років, хоча це і суперечило визначенню нерухомості (ст. 181 ЦК), оскільки втрачався нерозривний зв'язок будівлі та земельної ділянки.

3. Пріоритет прав на жилий будинок, будівлю чи споруду. У такому випадку земельна ділянка слідує юридичній долі будівлі чи споруди, що розташовані на ній. Така модель юридичного співвідношення між правами на земельну ділянку та розташованим на ній об'єктом нерухомості закріплена сьогодні як у ЦК (ст. 377), так і у ЗК (ст. 120) і передбачає автоматичний перехід права на земельні ділянки у разі набуття права на жилий будинок, будівлю чи споруду.

Необхідно враховувати, що земельні ділянки в Україні були залучені до цивільно-правового обігу пізніше, ніж будівлі і споруди і у зв'язку з чим і проявився у законодавстві пріоритет нерухомості відносно земель.

Чинна сьогодні редакція ст. 120 ЗК, по суті, встановлює правило, відповідно до якого відчуження будівлі, споруди, жилого будинку, розташованих на земельній ділянці і що належать одній особі, здійснюється разом із земельною ділянкою. Відповідно до п.6 ст. 120 ЗК істотною умовою договору, який передбачає набуття права власності на жилий будинок, будівлю або споруду, є кадастровий номер земельної ділянки, право на яку переходить у зв'язку з набуттям права власності на ці об'єкти. Йдеться про єдину юридичну долю об'єкта нерухомості та земельної ділянки, на якій він розташований. На відміну від ЗК України, ЗК Російської Федерації закріплює принцип єдності долі земельних ділянок і тісно пов'язаних з

ними об'єктів, відповідно до якого такі об'єкти слідує долі земельних ділянок, за винятком випадків, встановлених законом.

Разом з тим, земельні ділянки й розташовані на них жилі будинки, будівлі чи споруди й далі залишаються окремими об'єктами нерухомості, хоч повинні становити одне ціле. Цілком логічно було б розглядати їх як два елементи (складові частини) однієї нерухомої речі, єдиного об'єкта нерухомості, що спостерігається у законодавстві багатьох європейських держав.

Використані джерела :

1.Добрачѐв Д.В. Проблемы судебной практики в сфере оборота земли / Д.В. Добрачѐв. - М. :Волтерс Клувер, 2005. – 144 с.

Шарапова С.В.
Національний університет
«Юридична академія України
імені «Ярослава Мудрого»,
каф. земельного та аграрного права,
к.ю.н., доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ Й ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Особливий правовий режим земель лісогосподарського призначення визначає специфіку використання лісів та земель цієї категорії. Відповідно до Класифікації видів цільового призначення земель [1], що визначає поділ земель на окремі види цільового призначення земель, які характеризуються власним правовим режимом, екосистемними функціями, видом господарської діяльності, типами забудови, типами особливо цінних об'єктів, землі лісогосподарського призначення використовуються для: для ведення лісового господарства і пов'язаних з ним послуг; для іншого лісогосподарського призначення; для збереження та використання земель природно-заповідного фонду.

Згідно ст. 63 Лісового кодексу України ведення лісового господарства полягає у здійсненні комплексу заходів з охорони, захисту, раціонального використання та розширеного відтворення лісів. До потреб ведення лісового господарства також відноситься використання земельних ділянок для загального і спеціального використання лісових ресурсів; відтворення лісів шляхом їх відновлення та лісорозведення; здійснення заходів щодо підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісів та збереження біорізноманітності в лісах; організації охорони і захисту лісів тощо.

Відповідно до Правил відтворення лісів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2007 р. № 303 [2], відтворення лісів здійснюється на лісових ділянках, що були вкриті ліською рослинністю (зруби, згарища, рідколісся, насадження, що загинули, тощо), шляхом відновлення, а на землях, що раніше не були зайняті лісом, насамперед непридатних для використання в сільському господарстві або виділених для створення захисних лісових насаджень лінійного типу - лісорозведення.

Лісорозведення провадиться на: деградованих і малопродуктивних сільськогосподарських землях, що підлягають консервації шляхом заліснення; непридатних для використання в сільському господарстві землях (яри, балки, крутосхили, кам'янисті розсипи, піски); рекультивованих землях, галявинах і пустирях; землях сільськогосподарського та іншого призначення, виділених для створення захисних лісових насаджень лінійного типу (полезахисних лісових смуг, смуг уздовж берегів річок, каналів, водоймищ, залізниць, автомобільних доріг тощо).

Землі для лісорозведення виділяються в порядку, встановленому земельним законодавством й відносяться до земель лісогосподарського призначення.

Відповідно до Указу Президента України від 4 листопада 2008 року № 995/2008 «Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів і зелених насаджень» [3], Кабінету Міністрів України доручено розробити механізм стимулювання власників земельних ділянок до здійснення лісорозведення на землях, що раніше не були зайняті лісом, насамперед малопродуктивних, непридатних для використання в сільському господарстві; створення нових лісів на землях запасу, деградованих, малопродуктивних, техногенно забруднених землях, а також додаткових захисних лісових насаджень лінійного типу вздовж доріг та водних об'єктів, у басейнах річок для поліпшення стану довкілля та захисту земель від вітрової та водної ерозії. Відповідно до п. 2 зазначеного Указу Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевим державним адміністраціям доручено: визначити деградовані, малопродуктивні, техногенно забруднені землі, які доцільно заліснити, а також забезпечити додаткове виділення в установленому порядку земель із земель запасу для заліснення.

У зв'язку з цим Держлісагентством України були затверджені показники оптимальної лісистості, з яких впливає площа для кожної з областей України, яка має бути формально заліснена [4]. Обсяги робіт щодо відновлення лісів і лісорозведення визначаються на підставі матеріалів лісовпорядкування або спеціального обстеження з урахуванням фактичних змін у лісовому фонді України та стану земель, що підлягають залісненню.

Отже, використання й охорона лісів перебувають у прямій залежності від стану земель лісогосподарського призначення. В той же час, експлуатація лісових ресурсів безпосередньо впливає на стан земель даної категорії. Таким чином, вимоги щодо відновлення лісів, підвищення їх продуктивності, охорони повинні відповідати основним вимогам щодо охорони й використання земель лісогосподарського призначення.

Список літератури:

- 1.Офіційний вісник Президента України. – 2008. – № 45. – Ст. 1279.
- 2.Офіційний вісник України. . – 2007. – № 16. – Ст. 589.
- 3.Про затвердження Класифікації видів цільового призначення земель: Наказ Державного комітету України із земельних ресурсів від 23.07.2010 р. № 548 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 85. – Ст. 3006.
- 4.Про затвердження показників регіональних нормативів оптимальної лісистості території України: Наказ Державного Комітету лісового господарства України від 29.12.2008 р. № 371 //Офіційний вісник України. – 2009. – 53. – Ст. 1848.

*Шульга М.В.,
д.ю.н., професор,
завідувач кафедри земельного та аграрного права
Національного університету «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ – УМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Сучасний стан сільських територій значною мірою обумовлений процесами реформування у сфері земельних відносин, необхідність здійснення яких безумовно очевидна. На жаль, земельну реформу було започатковано та проведено спонтанно, без розроблення відповідної програми, стратегії і тактики, належного контролю та підтримки з боку держави та ін. Реформування, яке безпосередньо стосується, наприклад, використання земель сільськогосподарського призначення та нерозривно пов'язаної з ним аграрної сфери, не дало очікуваних результатів. Воно призвело не стільки до економічного зростання та ефективного використання цих земель, як до створення неприбуткових немеханізованих дрібних особистих селянських господарств, руйнування та знищення великих та продуктивних агропромислових формувань, безгосподарського ставлення до землі, ряду недоліків у сфері сільськогосподарського землевикористання (недотримання сівозмін,

парцеляція земельних ділянок, паювання малопродуктивних і деградованих земель та ін.).

Статистика свідчить, що за рівнем ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарські підприємства ще не досягли рівня 1990 р. Це вимагає необхідності залучення нових чинників у сферу підвищення ефективності як сільськогосподарського виробництва в цілому, так і використання земель сільськогосподарського призначення. Насамкінець, нинішній стан реалізації земельної та аграрної реформи фактично спричиняє поглиблення економічних та соціальних протиріч на селі та відсуває в часі їх вирішення.

На цьому фоні в занепад прийшли і сільські території – руйнування соціальної інфраструктури села, безробіття, зниження народжуваності та ін.

Проблема розвитку сільських територій нерозривно пов'язана з проблемою забезпечення раціонального та ефективного використання земель сільськогосподарського призначення. Вона значною мірою залежить та обумовлена необхідністю вдосконалення механізму використання ресурсного потенціалу аграрної сфери, зокрема, земельних ресурсів та пов'язаних з ним інших факторів виробництва. Отже ця проблема має розглядатися в контексті забезпечення раціонального та ефективного використання земель сільськогосподарського призначення. Невипадково, наприклад, ст. 5 Федерального Закону «Про розвиток сільського господарства» від 29 грудня 2006 р. в якості необхідної складової сталого розвитку сільських територій називає раціональне використання земель. [1].

Завдання забезпечення раціонального та ефективного використання земель сільськогосподарського призначення об'єктивно обумовлене двома визначальними функціями земель (в тому числі і сільськогосподарського призначення) – як природного ресурсу, що в аграрному секторі виконує роль головного засобу виробництва, і як природного об'єкта, який перебуває в системі екологічних зв'язків у навколишньому природному середовищі. Отже реалізація наведеного завдання містить як мінімум два чинники. Перший – економічний. Ця складова раціонального та ефективного використання земель сільськогосподарського призначення повинна максимально мінімізувати виробничі затрати на виробництво продукції сільського господарства. Результатом реалізації цієї складової має виступати виробництво необхідної для суспільства кількості сільськогосподарської продукції. Другою складовою є екологічна. Сутність її змісту полягає у впровадженні при використанні сільськогосподарських угідь таких технологій, які б зберігали та підвищували родючість ґрунтів та забезпечували б виробництво екологічно чистої продукції.

Слід зазначити, що між цими складовими раціонального та ефективного використання земель сільськогосподарського призначення існує певне протиріччя. Так, застосування екологічно безпечних технологій при використанні даних земель та здійснення необхідних природоохоронних заходів, як правило, веде до збільшення відповідних витрат. В результаті це ускладнює вирішення проблеми підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в цілому і використання земель сільськогосподарського призначення зокрема.

Отже раціональне та ефективне використання земель сільськогосподарського призначення в аграрній сфері як соціально-економічна категорія виражає відносини між людьми в процесі здійснення технологічних виробничих процесів, пов'язаних з виробництвом сільськогосподарської продукції з метою максимального забезпечення потреб населення в якісних продуктах харчування за умови дотримання екологічних вимог та відновлення природної родючості ґрунту.

Раціональне та ефективне використання земель як правова категорія в літературі розглядається як виключно природоохоронна вимога, головним змістом якої виступає виконання обов'язків по екологічно безпечному використанню земель, забезпеченню сприятливого стану навколишнього природного середовища [2, с. 51].

До речі, проблема раціонального та ефективного використання земель сільськогосподарського призначення дедалі ускладнюється. Рівень використання цих земель в сучасних умовах настільки критичний, що подальша деградація земельних ресурсів у сільському господарстві може мати катастрофічні наслідки. Вони, безперечно, відповідним

чином позначаються не тільки на загальному рівні продовольчої безпеки країни, а й опосередковано на розвитку сільських територій.

Література:

- 1.Собрание законодательства. – 2007. – № 1 (ч. 1). – Ст. 27.
- 2.Харьков В.Н. Проблема обеспечения рационального использования земель: теория и практика правового регулирования / В.Н. Харьков // Государство и право. – 2012. – № 5. – С. 46-55.

Ігнатенко І. В.

*стажист-дослідник кафедри земельного та аграрного права
НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ЗОНУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ ІЗ РОЗПОДІЛОМ ЗЕМЕЛЬ НА КАТЕГОРІЇ

У чинному законодавстві України одночасно знаходять застосування норми про поділ земель на категорії та про зонування земель в межах населених пунктів. Подібного роду дуалізм змушує задуматися про співвідношення відповідних норм. Адже, головна перешкода на шляху широкого впровадження зонування земель – це необхідність узгодження зонування земель з імперативним законодавчим регулюванням правового режиму окремих категорій земель, розташованих у межах населених пунктів.

Інститут поділу земель на категорії дістався незалежній Україні “у спадок” від земельного права радянського періоду. У часи, коли земля перебувала у виключній державній власності та її використання здійснювалося в дозвільному порядку за правилом “дозволено лише те, що прямо передбачено”, поділ земель на категорії за цільовим призначенням цілком себе виправдовував. Між тим, на даний час накопичилося достатньо багато проблем, пов’язаних із поділом земель України на категорії. Зокрема, численність та серйозність цих проблем, на наш погляд, змушують замислитись над доцільністю подальшого збереження поділу земель на категорії у його існуючому вигляді.

Як вірно вказує Носік В.В., законодавче закріплення зонування як правової форми й водночас методу регулювання земельних відносин на місцевому рівні змінює сутність і юридичне значення цільового використання земельних ділянок і поділу земель на категорії з різним правовим режимом [2, с. 175].

Зокрема, у Земельному кодексі Російської Федерації поєднуються два підходи до регулювання питання зонування земель. З одного боку, норми про зонування земель розглядаються як окрема група норм, яка повинна застосовуватись поряд з нормами про поділ земель на категорії, з іншого – норми про зонування розглядаються в якості частини норм про категорії земель, які визначають їх склад. Причому відповідно до російського земельного законодавства одні і ті ж самі територіальні зони можуть бути визнані землями різних категорій.

У червні 2010 р. Уряд Російської Федерації прийняв розпорядження від 15.06.2010 р. № 982-р, в якому передбачається скасувати інститут поділу земель на категорії, норми якого дублюють інститут територіального планування та містобудівного зонування (п. 20). На виконання зазначеного розпорядження вже підготовлено проект Федерального закону про внесення змін до Земельного кодексу РФ, згідно з яким втрачає силу п. 2 ст. 7 ЗК РФ, який передбачає, що правовий режим земель встановлюється, виходячи з їх приналежності до тієї чи іншої категорії.

У літературі з посиланням на авторів законопроекту наголошується, що інститут віднесення земель до певних категорій являє собою застарілу норму, яка сприяє розвитку корупції в земельній сфері. Тому даний інститут пропонується скасувати, врегулювавши правовий режим земельних ділянок в рамках територіального планування і зонування, що визначають дозволене використання земельних ділянок на всій території Росії. Правда з

таким підходом не погоджуються окремі російські вчені, підкреслюючи, що зонування необхідно розглядати як додатковий щодо поділу земель на категорії спосіб визначення правового режиму земель. При цьому висловлюються сумніви щодо можливості скасування норми про віднесення земель до категорій і вказується, що зонування територій спирається на цільове призначення земель. Окрім того підкреслюється, що скасування категоризації земель спричинить суттєве "перекроювання" всього природоресурсного законодавства.

Натомість, український вчений А.М. Мірошниченко вважає, що зонування можна розглядати як альтернативу принципу встановлення цільового призначення земель, який є несумісним з умовами ринкової економіки, з повноваженнями власника розпоряджатися земельною ділянкою [1, с. 327]. Тому в майбутньому цільове призначення земельних ділянок потрібно замінити іншими засобами регулювання земельних відносин між суб'єктами, які передбачають крім приписів і заборон, інші засоби використання економіко-правового механізмів регулювання та стимулювання.

Разом з тим проект закону України «Про зонування земель» від 19.03.2009 р. № 4238 містить положення про те, що зонування земель в межах населених пунктів визначається як поділ земель відповідно до категорій земель, типів землекористування. Отже, проект вказаного закону фактично ставить зонування в положення залежне та підпорядковане до категорій земель, що фактично нівелює систему гнучкого планування.

Слід зазначити, що в будь-якому випадку значення категорій має бути істотно зменшене, коли запроваджується зонування земель в межах населених пунктів. Зонування – це відмова від характерного упередженого підходу до земельних ресурсів і перехід до територіального підходу. Останній розглядає земельні ресурси не як сукупність ділянок, відділених одна від одної межами, а як єдине ціле. Проект же передбачає зонування паралельно із збереженням категорій земель (в тих країнах світу, де запроваджене зонування, категорій не існує взагалі). Російські вчені іноді зауважують, що Росія – єдина країна з ринковою економікою, де існують категорії земель. Вони дійшли висновку, що збереження категорій та запровадження зонування – це речі несумісні. Виходило так, що в рамках зони знаходилися ділянки, які належали до різних категорій, а ділянки однієї категорії земель могли опинятися у різних зонах.

Крім того, вивчення досвіду країн ЄС переконує, що альтернативою інституту цільового призначення земельних ділянок є інститут зонування земель (зонінг). Він базується не на встановленні меж дозволеного використання кожної земельної ділянки, а на встановленні таких меж для великих за площею територій, які можуть охоплювати значну кількість земельних ділянок. У випадку зонінгу територія населеного пункту або іншої адміністративно-територіальної одиниці поділяється на зони з досить великим вибором видів можливого використання розташованих в їх межах земельних ділянок. Такими зонами можуть бути промислова, комерційна, житлова, рекреаційна, природоохоронна та інші. Тому власники та користувачі земельних ділянок, вибираючи характер їх використання, за основу приймають загальний правовий режим зони, в межах якої розташована земельна ділянка. Це зручно для планування господарської діяльності та дозволяє врахувати суспільні інтереси у сфері використання земель [3, с. 50].

З певною долею умовності можна зауважити, що розподіл земель в межах населених пунктів на певні категорії також є «зонуванням». Але таке «зонування» далеке від сучасного розуміння. Тому в земельно-правовій доктрині все частіше висловлюються думки, що в перспективі зонування земель здатне стати альтернативою існуючому поділу земельного фонду країни на землі певних категорій.

Викладене дає можливість зробити висновок, що застосування системи поділу всіх земель України за цільовим призначенням є не лише нераціональним, а і шкідливим. На нашу думку, усталене розуміння поняття «цільове призначення земельної ділянки» щодо земель в межах населених пунктів має бути поступово трансформоване у «зонування земель». Для контролю за використанням і охороною земель цілком придатною визнається застосування реформованої системи планування. Вона повинна базуватись на принципах

поєднання регіонального і місцевого планування, зонування земель, дотримання принципу «дозволено все, що не заборонено» при використанні земельних ділянок власниками та користувачами.

Список літератури: 1. Мірошніченко А. М. Земельне право України: Підручник. – 2-ге видання, допов. і перероб. – К: Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 678 с. 2. Носік В. В. Право власності на землю Українського народу: Монографія. – Юрінком Інтер, 2006. – 544 с. 3. Проблеми земельної політики України і шляхи їх розв'язання: позиції експертів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD107_ukr_4.pdf. – Заг. з екрану.

Ковач Д. Л.

*аспірант кафедри земельного та аграрного права
Національного університету «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

ЩОДО ПІДСТАВ ВИНИКНЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ

Конституція України проголошує, що «кожен має право користуватися природними об'єктами права власності українського народу відповідно до закону». Земельним кодексом України (ч. 2 ст. 78) встановлено, що право власності на землю набувається та реалізується на підставі Конституції України, цього Кодексу, а також інших законів, що видаються відповідно до них. Отже використання фізичними та юридичними особами земельних ділянок можливе як на титулі права власності на землю, так і на титулі права землекористування.

Реалізації земельних прав суб'єктами передує виникнення цих прав у порядку, визначеному законом. Законом передбачено, що земельні права виникають за наявності конкретних підстав, необхідних умов та з дотриманням відповідної процедури.

Підставами виникнення земельних прав є об'єктивні події, вольові дії тих чи інших суб'єктів, які визначені нормативно-правовими актами земельного та інших галузей законодавства. Це завершені, комплексні, складні фактичні склади, що включають законодавчо визначену, послідовну систему юридичних фактів і призводять до набуття суб'єктивних прав на землю.

За твердженням О.А.Красавчикова, юридичні факти реалізують зумовлену матеріальними та юридичними передумовами можливість виникнення правовідносин, перетворюють її в дійсність – учасники урегульованого правом суспільного відношення, які є правосуб'єктними, пов'язуються між собою визначеними правами і обов'язками [1, с.50]. Таким чином саме за допомогою юридичного факту відбувається реалізація правової норми в конкретних правовідносинах.

Юридичні факти, що закріплюються в нормах земельного законодавства, повинні одержувати адекватний понятійний вираз і чітке термінологічне позначення. Невірне визначення кола юридично значущих обставин, їх неточне відображення засобами юридичної мови робить межі забороненого і дозволеного нечіткими. Це зменшує цінність права, створює передумови для різних зловживань. Отже, чітке визначення юридичних фактів підвищує ефективність правового регулювання, позитивно впливає на економічне, соціальне та культурне життя суспільства.

Справедливим є міркування Д.В.Бусуйок про те, що юридичні факти, на підставі яких виникають та припиняються правовідносини власності на земельну ділянку, є одночасно юридичними фактами, на підставі яких виникають та припиняються правовідносини щодо обмеження прав на землю в інтересах сусідів [2, с.12].

За функціональним призначенням юридичні факти поділяються на три основні групи: правоутворюючі, правозмінюючі та правоприпиняючі. За цією класифікацією підстави набуття прав на землю належать до правоутворюючих юридичних фактів, тобто фактів, на

основі яких суб'єкти набувають певних земельних прав і обов'язків. До таких підстав можна віднести: цивільно-правові договори, передбачені законом; рішення державних органів та органів місцевого самоврядування, які передбачені законом як підстави виникнення земельних прав та обов'язків; інші дії фізичних та юридичних осіб. Тобто серед усієї сукупності підстав (юридичних фактів) можна виокремлювати передовсім адміністративно-правові та цивільно-правові підстави. До перших відносяться рішення органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування стосовно набуття громадянами та юридичними особами прав на земельні ділянки із земель державної або комунальної власності в межах норм безоплатної приватизації; одержання земельних ділянок внаслідок приватизації державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій; приватизації земельних ділянок, що були раніше надані їм у користування; виділення в натурі (на місцевості) належної їм земельної частки (паю); за давністю користування. До складу цивільно-правових підстав належать: придбання земельних ділянок за договором купівлі-продажу, ренти, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами; прийняття земельних ділянок у спадщину; у разі набуття права на житловий будинок, будівлю або споруду; за договором оренди.

В сучасних умовах згідно з чинним законодавством поширення набувають цивільно-правові підстави. Так, підставами виникнення земельних прав, наприклад для юридичних осіб є придбання за договором купівлі-продажу, дарування, міни іншими цивільно-правовими угодами, а й внесення земельних ділянок їх засновниками до статутного фонду, прийняття спадщини та інші підстави, передбачені законом.

Підстави виникнення земельних прав значною мірою залежить від форми власності на землю, суб'єктивно складу, категорії земель та цільового призначення земельної ділянки.

Література:

1. Бусуйок Д.В. Обмеження прав на землю за законодавством України / Д.В. Бусуйок. — К.: Юридична думка, 2006. — 143с.
2. Красавчиков О.А. Юридические факты в советском гражданском праве / Красавчиков О.А. — М.: Госюриздат, 1958. — 182 с.

Федчишин Д. В.

*аспірант кафедри земельного та аграрного права
Національний університет «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДУ ЗЕМЕЛЬ ГРОМАДСЬКОЇ ЗАБУДОВИ

У зв'язку із введенням приватної власності на землю стало очевидно, що саме землі, які знаходяться в межах населених пунктів будуть найбільш привабливими для інвесторів. Такими землями є землі громадської забудови. В умовах ринкової економіки різко підвищився інтерес до правового регулювання їх використання та охорони, в тому числі до вирішення проблеми поєднання приватних і публічних інтересів у процесі забудови територій населених пунктів. Відповідне потребам ринку правове регулювання використання цих земель може прискорити розвиток як економіки, так і поліпшити інфраструктуру та забезпечити належний благоустрій населених пунктів. Землі громадської забудови виступають територіально-операційним базисом для розміщення будинків і споруд адміністративних, торговельних, культурно-побутових, наукових, а також інших установ та організацій, призначених для задоволення громадських потреб. Однак, які ж саме будівлі і споруди призначені для задоволення громадських потреб? Це питання в сучасних умовах актуалізується.

Так, ДБН В.2.2-9-99 «Будинки і споруди. Громадські будинки та споруди. Основні положення», затверджені Наказом Держбуду України від 04.08.1999 р. № 187 та введені в дію 30.01.2000р., визначають перелік видів громадських будівель та споруд. Крім того,

положення щодо переліку видів громадських будівель і споруд, які можуть розташовуватися на землях громадської забудови, містяться в Класифікації видів цільового призначення земель (далі – Класифікація) [4].

Проаналізувавши положення вищевказаних нормативно-правових актів, можна прийти до висновку, що вони суперечать один одному. Законодавством України фактично не встановлено єдиного переліку громадських будівель і споруд, які можуть бути розташовані на землях громадської забудови. Уявляється, що землі громадської забудови в залежності від характеру розташованих на них будівель і споруд можна розподілити на такі групи: 1) для будівництва та обслуговування будівель закладів народної освіти та культурно-просвітницького обслуговування; 2) для будівництва та обслуговування будівель закладів охорони здоров'я, соціального забезпечення, спортивні і фізкультурно-оздоровчі заклади; 3) для будівництва та обслуговування будівель закладів торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування та житлово-комунального господарства; 4) для будівництва та обслуговування будівель закладів управління, науки, проектних організацій, кредитно-фінансових установ; 5) для розміщення інших об'єктів.

До інших об'єктів, як видається, можна віднести малі архітектурні форми. Ст. 28 ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» малою архітектурною формою називає невелику споруду декоративного, допоміжного чи іншого призначення, що використовується для покращення естетичного вигляду громадських місць і міських об'єктів, організації простору та доповнює композицію будинків, будівель, їх комплексів. Малі архітектурні форми не вважаються нерухомим майном, адже їм притаманна ознака тимчасовості побудови. Однак, хоч і тимчасово, але все рівно вони повинні бути розташовані на земельній ділянці. Тому така земельна ділянка повинна входити до складу земель громадської забудови.

Однак, варто наголосити ще на одній актуальній проблемі. Вона полягає в тому, що не завжди будівлі і споруди, які призначені для задоволення громадських потреб, розташовуються на землях громадської забудови. До такого висновку можна прийти на підставі аналізу положень чинного Земельного кодексу України (далі – ЗК). Так, в ст. 22 ЗК зазначається, що до земель сільськогосподарського призначення відносяться і землі під інфраструктурою оптових ринків сільськогосподарської продукції. Однак, відповідно до вищезгадуваної Класифікації землі громадської забудови використовуються для будівництва та обслуговування будівель ринкової інфраструктури. Також, в ст. 68 ЗК передбачено, що до складу земель залізничного транспорту належать землі під культурно-побутовими будівлями, необхідними для забезпечення роботи залізничного транспорту. Відповідно ж до вищезгадуваної Класифікації на землях громадської забудови розташовуються будівлі закладів побутового та культурно-просвітницького обслуговування. В ЗК передбачені й інші випадки, коли громадські будівлі і споруди можуть бути розташовані на землях інших категорій (наприклад, на землях промисловості, рекреаційного, оздоровчого призначення). В цьому зв'язку слушною уявляється думка В.І. Андрейцева, який наголошує на тому, що на землях промисловості можуть бути розміщені різноманітні об'єкти житлово-комунального призначення для задоволення відповідних потреб їх працівників, що продукує формування відповідної інфраструктури [3, с. 367]. Уявляється, що в цих випадках норми співвідносяться як загальні і спеціальні, де загальні – це норми, які регулюють використання на землях громадської забудови будівель і споруд, призначених для задоволення усіх громадських потреб, а спеціальні – це ті норми, що регулюють використання таких же громадських будівель і споруд, однак розташованих на землях інших категорій, для задоволення потреб в межах відповідних категорій земель.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України від 15.10.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст.27; 2. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2011. – № 34. – Ст. 343. 3. Андрейцев В.І. Земельне право і законодавство суверенної України. – Актуальні проблеми

практичної теорії. – К.: Знання, 2007. – 445 с.; 4. Наказ Державного комітету України із земельних ресурсів № 548 «Про затвердження Класифікації видів цільового призначення земель» від 23.07.2010 р. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE18306.html.

Буракова А.М.

*здобувачка кафедри земельного та аграрного права
Національного університету «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

ЗЕМЕЛЬНІ СПОРИ ІЗ СУБ'ЄКТОМ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Після проголошення незалежності України перед суспільством та державою виникли проблеми, пов'язані з розвитком місцевого самоврядування як одного з важливих чинників взаємодії територіальних громад, держави й особистості. Серед цих проблем самостійне місце займає законодавча легалізація та утвердження основ права власності на землю територіальних громад, які беруть участь у земельних правовідносинах в особі органів місцевого самоврядування, права приватної власності на землю громадян та юридичних осіб, а також гарантій цих прав.

Із закріпленням у Земельному кодексі України рівноправності трьох форм власності на землю (приватної, комунальної та державної), а також процедури отримання громадянами та юридичними особами земельних ділянок у приватну власність за рішенням органів місцевого самоврядування виникла окрема категорія земельних спорів: земельні спори з цими органами, які згідно зі ст. 12 Земельного кодексу України реалізують відповідні повноваження у галузі земельних відносин.

Предметом позовних вимог у таких спорах зазвичай виступає оскарження рішень (актів), які стосуються розпорядницьких дій органів місцевого самоврядування. У переважній більшості випадків йдеться про виникнення земельних прав (права власності чи права землекористування) у громадян та юридичних осіб. Оскаржуються, зокрема, рішення про надання дозволів на розробку проектів землеустрою щодо відведення земельної ділянки, про затвердження такого проекту відведення земельної ділянки та надання її у приватну власність конкретним органом місцевого самоврядування. Крім того, часто оскаржуються рішення про відмову в наданні дозволів на розробку проектів землеустрою та відмову в наданні земельної ділянки у приватну власність. Проблемним залишається питання щодо можливості оскарження дій уповноважених органів, які згідно зі ст. 186¹ ЗК здійснюють погодження проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок.

Раніше такі спори підлягали розгляду в порядку цивільного чи господарського судочинства. Сьогодні згідно з рішенням Конституційного суду України від 01.04.2010 р. № 10-рп/2010 положення пп. «а», «б», «в», «г» ст. 12 Земельного кодексу України щодо вирішення сільськими, селищними та міськими радами питань, які стосуються розпорядження землями територіальних громад, передачі земельних ділянок комунальної власності у власність громадян та юридичних осіб, надання земельних ділянок у користування із земель комунальної власності та вилучення їх із цих земель, слід розуміти так, що при вирішенні таких питань ці ради діють як суб'єкти владних повноважень.

Якщо виходити із змісту п. 1 ч. 1 ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства України щодо поширення компетенції адміністративних судів на спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності, то тоді можна стверджувати, що до публічно-правових спорів, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів, належать і земельні спори фізичних чи юридичних осіб з органом місцевого самоврядування як суб'єктом владних повноважень, пов'язані з оскарженням його рішень, дій чи бездіяльності. Розглядаючи публічно-правові спори у сфері земельних

відносин, в тому числі і земельні спори фізичних і юридичних осіб з органом місцевого самоврядування щодо надання земельної ділянки у власність чи користування, адміністративний суд має прийняти відповідну постанову. Зазвичай вважається, що суд не може замінити собою орган владних повноважень (раду), вирішуючи питання у галузі земельних відносин щодо: надання конкретної земельної ділянки певній особі; затвердження проекту землеустрою щодо її відведення; надання згоди на його розробку та ін. Суд може лише зобов'язати певну місцеву раду прийняти те чи інше рішення, однак не приймати його замість ради, адже у такому випадку суд якби привласнить повноваження ради. Але така позиція в літературі останнім часом викликає певні справедливі сумніви.

Відомо, що діяльність суду покликана забезпечувати захист прав, свобод та інтересів фізичних або юридичних осіб (ч. 1 ст. 2 КАСУ). Способи захисту прав осіб, зацікавлених у наданні земельних ділянок у власність чи користування, визначені цивільним та земельним законодавством. Зокрема, ст. 152 Земельного кодексу називає в якості окремих способів захисту земельних прав, визнання прав, а також застосування інших, передбачених законом способів. Одним із таких способів виступає примусове виконання обов'язку в натурі (ст. 16 Цивільного кодексу України).

В літературі зазначається, що захист порушених прав у разі відмови місцевої ради в наданні у власність або користування земельної ділянки (що може виражатись у відмові в наданні дозволу на розробку чи у затвердженні проекту землеустрою щодо її відведення) можливий лише шляхом надання відповідної ділянки у власність чи у користування або затвердження вказаного проекту (надання дозволу на його розробку). На думку А. Євстігнєєва, яка заслуговує на увагу, надання земельної ділянки – це результат застосування такого способу захисту, як визнання права (власності або користування), а затвердження проекту землеустрою – примусове виконання обов'язку в натурі (обов'язку рад затверджувати проект) [1, с. 78].

Суди мають право і повинні вирішувати зазначені питання по суті своїми постановами, визнаючи право власності або користування (оренди) чи затверджуючи проекти землеустрою. Вони повинні виконувати основну функцію судочинства – захищати порушені земельні права фізичних та юридичних осіб.

Література:

1. А. Євстігнєєв. Захист неможливий? Окремі аспекти спорів за землю з радами / Євстігнєєв А. // Земельне право: теорія і практика. – 2011. – № 2. – С. 77-80.

Ситнік В.В.,

*здобувач кафедри земельного та аграрного права
Національного університету «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ

Поняттю «реалізації земельних прав суб'єктів» передуює законодавче закріплення їх прав. Це пов'язано з процесом втілення приписів правових норм земельного законодавства у сферу правомірної діяльності конкретних суб'єктів земельного права, що потребує розуміння факторів, які безпосередньо впливають на виконання вимог земельного законодавства та оцінки ефективності актів реалізації цих прав. Реалізація земельних прав суб'єктами здійснюється в певних, визначених законом, формах. Історичний аналіз розвитку форм реалізації земельних прав дає змогу зрозуміти його структуру, взаємозв'язок у часі за певних суспільно-політичних обставин.

Зазвичай становлення та розвиток форм реалізації земельних прав, а також їх трансформація безпосередньо пов'язана із реформуванням земельних відносин.

З історії України відомі декілька земельних реформ, що здійснювалися у різні часи. Так, земельна реформа 1861 р. була проведена заради передачі поміщицьких земель селянам

шляхом викупу.

Століпінська реформа (1907 – 1913 рр.) теж стосувалась перетворень земельних відносин і передбачала передачу у власність селянам головним чином земель общини.

Корінні зміни в земельних відносинах викликані Жовтневою революцією 1917 р. Результатом цих змін стала ліквідація приватної й інших форм власності та встановлення виключно державної власності на землю. Земельні ділянки передавались суб'єктам земельного права лише в користування (постійне та тимчасове).

Формування і розвиток земельних відносин, в основі яких була виключно державна власність на землю, відповідало вимогам соціалістичного способу виробництва, обумовлювало соціалістичні засади в землеробстві для здійснення колективізації.

На жаль названі земельні реформи так і не вирішили одного із головних питань в суспільстві в економічному і юридичному розумінні – не легалізували права власності на землю фізичних та юридичних осіб. Адже відомо, що право власності як економічна категорія є найбільш ефективним і гарантованим засобом реалізації економічних інтересів суб'єктів, в тому числі і використання природних багатств. Ще К.Маркс вказував, що «ні про яке виробництво, а значить, ні про яке суспільство, не може бути мови там, де не існує ніякої форми власності» [1, С. 198]. А в юридичному розумінні, суб'єктивне право власності на землю, як результат процесу закріплення суспільних відносин власності на природні ресурси (в тому числі на землю), в правових нормах так і залишився невирішеним по суті.

Тільки з переходом економіки України до ринкових відносин, вимоги історичних обставин викликали необхідність суттєвих змін у всіх сферах суспільного життя, одночасно як в галузі земельних відносин. Це стосується і реалізації земельних прав суб'єктами.

Слід зазначити, що сучасний процес реалізації земельних прав необхідно досліджувати, виходячи з існування історичного становлення і розвитку відповідних форм земельних прав в незалежній Україні. Розуміння важливості історичного аспекту розвитку і реалізації земельних прав є не тільки логічним, але і послідовним на шляху наукового аналізу і пізнання проблем, їх розв'язання, пов'язаного з подальшим вдосконаленням земельного законодавства.

В літературі слушно підкреслюють нерозривний зв'язок форм реалізації земельних прав з етапами розвитку земельного права України [2, С. 38-46]. Інститут земельних прав суб'єктів зазнав перетворень на всіх чотирьох сучасних етапах розвитку земельного права.

Так, на першому етапі були закладені юридичні основи для переходу від монополії державної власності на землю до поступової трансформації земельних відносин, які потребували формування нового інституту земельних прав. Зокрема, були визначені основні засади реалізації права власності народу України на землю, а також передбачалось, що для кожного громадянина України створюється можливість володіти землею за допомогою відповідних іменних приватизаційних цінних паперів.

На другому етапі започатковується нова за змістом і формою юридична модель правового регулювання земельних відносин, яка законодавчо закріплюється в новій редакції Земельного кодексу України від 13 березня 1992р.

Третій етап еволюції земельних прав суб'єктів, пов'язаний з прийняттям чинної Конституції України та низки спеціальних законів, які легалізували на законодавчому рівні нові форми реалізації земельних прав суб'єктів (право власності на землю українського народу, територіальних громад, фізичних та юридичних осіб).

Четвертий етап у розвитку земельних прав суб'єктів поєднується з прийняттям чинного ЗК України, в якому закріплюється дещо інша, ніж передбачена в Конституції України, модель регулювання земельних відносин. Вперше в ЗК в Розділі III були передбачені сучасні земельні права суб'єктів: Гл. 14, Гл. 15, Гл. 16, Гл. 17, Гл. 18. Окрім того, новий ЗК України закріплює й інші важливі положення, що є новими для практики розвитку земельних прав суб'єктів. Наприклад, Гл.21 присвячена праву продажу земельних ділянок на конкурентних засадах. Наповнюється новим змістом Розділ V Про гарантії прав на землю. Важливим є й те, що за ЗК України юридична модель права власності на землю характеризується новими

ознаками: закріплюється приватна, державна і комунальна форми власності на землю з можливістю використання земельних ділянок на засадах спільної власності, розширюється коло суб'єктів, які можуть придбати земельні ділянки несільськогосподарського призначення у власність; забороняється іноземним фізичним та юридичним особам мати у власності земельні ділянки сільськогосподарського призначення, і, нарешті, закріплюються способи і механізм придбання громадянами та юридичними особами земельних ділянок у приватну власність. Саме ці нові ознаки юридичної моделі права власності на землю і мають бути предметом дослідження з точки зору реалізації земельних прав суб'єктів.

Література:

1. Маркс К. К критике политической экономии / Маркс К., Энгельс Ф. ПСС, изд. второе. – М., 1978. – С.198.

2. Земельне право України: підруч. / [Г.І. Балюк, Т.О. Коваленко, В.В. Носік та ін.: за ред. В.В. Носіка]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – С.38-46.

Коваленко Д.А.

студент Національного університету

«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Проблема формування та здійснення земельно-правової політики на сьогодні є малодослідженою. В зв'язку з цим виникає необхідність дослідження становлення, змісту та перспектив вдосконалення правової політики держави у сфері сільськогосподарського землекористування.

Необхідність реалізації принципів сталого розвитку в правовому регулюванні сільськогосподарського землекористування знайшла розуміння і в нашій країні. Так, 26 квітня 2003 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 634, якою затвердив Комплексну програму реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003-2015 роки. Цією програмою передбачене розроблення і затвердження Комплексної інноваційної програми підвищення родючості ґрунтів та боротьби з сільськогосподарськими шкідниками.

Запропонована Урядом програма формування агроекологічного іміджу нашої держави має безперечний інноваційний характер, уявляється обґрунтованою як програмний документ і викликає повагу до її розробників. Однак, її юридичне значення уявляється досить сумнівним. Адже в ній містяться досить загальні за своїм змістом правові норми, які не є нормами прямої дії. Крім того, недостатньо високий правовий статус Постанови Кабінету Міністрів України як підзаконного нормативного акта, норми якого не можуть суперечити законам України «під загрозою» втрати чинності, «виштовхує» цю програму за межі правового поля України. Цілком очевидно, що передбачені програмою формування агроекологічного іміджу України заходи інноваційної трансформації сільськогосподарського землекористування в силу їх принципової новизни потребують іншої правової форми для свого існування, а саме форми закону України. Причому, на мій погляд, мова має йти не про один закон. Очевидно, що механізм реалізації зазначеної програми має бути відображений принаймні в низці вже чинних законодавчих актів, які регулюють відносини щодо сільськогосподарського землекористування, в першу чергу в Земельному кодексі України, Законі «Про охорону земель» тощо. Тому з метою формування правової бази реалізації програми формування агроекологічного іміджу України необхідно, на мою думку, здійснити досить велику законопроектну та законодавчу роботу, спрямовану на створення принципово нового механізму правового регулювання суспільних відносин, об'єктом яких є землі сільськогосподарського призначення.

Цілком очевидно, що створення такого правового механізму потребує застосування нових методологічних підходів. Пошук таких підходів та їх застосування для вдосконалення законодавства про сільськогосподарське землекористування є важливою актуальною науковою проблемою, яку має вирішити наука земельного права на початку ХХІ століття.

Враховуючи інноваційний характер та масштабність програми формування агроекологічного іміджу України, наука земельного права має вийти за межі традиційних пізнавальних засобів, які сформувалися та набули поширення у другій половині ХХ століття, розширити та вдосконалити інструментарій наукового пізнання суспільно-правових явищ, які перебувають як всередині, так і у «сфері тяжіння» правового поля сільськогосподарського землекористування.

Як свідчать статистичні дані, сучасний стан сільськогосподарського земельного фонду характеризується кризовими явищами, які охопили більшу його частину. Цілком очевидно, що продовження практики використання і охорони сільськогосподарських земель, яка склалася до початку ХХІ століття, неминуче призведе до незворотного процесу деградації ґрунтового покриву сільськогосподарських угідь та фактичної втрати сільського господарства як самостійної потужної галузі вітчизняної економіки.

На мій погляд, вплив природних факторів на процес правотворення у сфері охорони і використання земель відбувається в тих випадках, коли, по-перше, стан земельних ресурсів досяг критичної межі, при переході за яку можуть відбутися незворотні процеси деградації сільськогосподарського земельного фонду, по-друге, коли стан земельного фонду та деградаційні процеси, які набули загрозливого характеру, всебічно вивчені та проаналізовані представниками наук, що вивчають землю та сільськогосподарське виробництво, а їх пропозиції щодо протидії таким процесам відображені у вигляді конкретних пропозицій технологічного чи організаційного характеру, які характеризують відповідні суспільні відносини у сфері охорони і використання земель і можуть бути використані у правотворчому процесі як «будівельний матеріал» для конструювання правових норм, покликаних спрямувати розвиток таких суспільних відносин у бажаному для суспільства напрямку.

В період формування ринкової системи прав на землю та інститутів ринку земель, що відбулося в нашій країні в результаті проведення в 90-х рр. ХХ століття земельної реформи та прийняття 25 жовтня 2001 р. Земельного кодексу України, основний акцент у розвитку земельного законодавства був зроблений на вирішенні проблем пошуку нових способів правового регулювання земельних відносин в умовах ринкової економіки, формування системи суб'єктів цих відносин та кореспондуючої їм системи прав на землю. Відповідно всі зусилля вітчизняної земельно-правової науки були сконцентровані головним чином на дослідженні цієї проблематики. Однак, на сучасному етапі найголовнішим завданням науки земельного права має, на мою думку, стати завдання дослідження землі як об'єкту земельних відносин з тим, щоб запропонувати правовій практиці ефективні правові механізми реалізації всіх функцій землі в їх єдності та взаємозв'язку.

Отже, в кінці ХХ - на початку ХХІ століть сільськогосподарський земельний фонд України досяг такого кризового рівня, наслідки якого не можуть бути подолані наявними правовими напрацюваннями. Для цього наука земельного права повинна запропонувати нові, інноваційні правові підходи до вирішення суспільно значимої проблеми охорони і правильного, раціонального, використання земель сільськогосподарського призначення. На мій погляд, пошук таких підходів доцільно розпочати з формулювання принципово нових категорій земельного права, які характеризують ті ознаки і характеристики цих земель, які ще не виявлені наукою земельного права чи не опрацьовані нею до рівня наукових постулатів, що є невід'ємною частиною догми земельного права України.

ДО ПИТАННЯ ЩОДО СКЛАДУ ЗЕМЕЛЬ ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ, РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ТА РЕСПУБЛІКИ УЗБЕКИСТАН

Функціонування фермерського господарства нерозривно пов'язане із використанням земель сільськогосподарського призначення, надання яких хоча і врегульоване у вітчизняному законодавстві, але все ж потребує додаткової регламентації. З метою вдосконалення законодавства в даній сфері доцільно звернутися до аналізу іноземного досвіду регулювання надання земельних ділянок для ведення фермерського господарства. Дане питання в Україні регулюються на законодавчому рівні, зокрема Земельним кодексом України, Законом України «Про фермерське господарство» та іншими нормативно-правовими актами.

До земель фермерського господарства, відповідно до ст. 31 Земельного кодексу України та ст. 12 Закону України «про фермерське господарство» відносяться земельні ділянки, що належить на праві власності фермерському господарству як юридичній особі; земельні ділянки, що належать громадянам - членам фермерського господарства на праві приватної власності та земельні ділянки, що використовується фермерським господарством на умовах оренди [1, 2]. Відповідно до п. 13 Перехідних Положень Земельного кодексу України на період до 1 січня 2015 року встановлено обмеження, відповідно до якого фермерські господарства можуть набувати земельні ділянки лише площею до 100 гектарів.

У Російській Федерації надання земель для ведення фермерського господарства регулюється на законодавчому рівні, зокрема ст. 13 Закону "Про селянське (фермерське) господарство" допускає можливість надання земельної ділянки в рахунок земельної частки (паю), що виникла в результаті приватизації сільськогосподарських угідь для створення фермерського господарства [3; 4, с. 237-238]. Питання складу земель селянського (фермерського) господарства, характеризується не тільки спільними рисами з українським законодавством, але й відмінними. Ці відмінності, в першу чергу, обумовлені федеративним устроєм Російської Федерації. Зокрема, дещо відрізняється від норм українського законодавства порядок визначення максимальних розмірів земельних ділянок для ведення селянського (фермерського) господарства. Відповідно до п.2 ст. 33 Земельного кодексу Російської Федерації таке визначення здійснюється на трьох рівнях: для земель, що перебувають у федеральній власності - федеральними законами; для земель, що перебувають у власності суб'єктів Російської Федерації - законами суб'єктів Російської Федерації; для земель, що перебувають у власності муніципальних утворень - нормативними правовими актами органів місцевого самоврядування[5].

Варто відзначити, що не в усіх країнах, законодавство яких досліджується, існує можливість отримання земель для ведення фермерського господарства у власність. Так, відповідно до Закону Республіки Узбекистан «Про фермерське господарство» від 30 квітня 1998 року громадяни можуть отримати землі для ведення фермерського господарства, лише на умовах оренди на строк від 10 до 50 років [6]. Ці землі не можуть бути приватизовані, а також не можуть виступати об'єктами купівлі-продажу, застави, дарування, міни і передаватися в суборенду. Розміри земельних ділянок, що надаються дехканських (фермерським) господарствам для товарного виробництва продовольчої продукції, визначають районні ради народних депутатів або за їх дорученням райвиконкоми. Земельна ділянка надається після письмового звернення голови господарства про надання відповідної ділянки до правління сільськогосподарського кооперативу (ширкату) і хокіма району.

Виходячи з наведеного, уявляється можливим зробити висновок про схожість і відмінності у правовому регулюванні питання складу земельних ділянок для ведення

фермерського господарства в Україні, Російській Федерації та Узбекистані. Спільні риси стосуються більшою мірою виникнення орендних відносин. В усіх трьох країнах ці відносини договірні, строкові, допустимі при веденні фермерського господарства. В той же час, порядок та умови виникнення, припинення та зміни орендних відносин в цих країнах істотно різняться. Що стосується права власності на земельну ділянку для ведення фермерського господарства, то аналізувати можливо тільки законодавство України та Російської Федерації, оскільки в Узбекистані власність на земельні ділянки для ведення фермерського господарства не передбачена. Спільні риси полягають у порядку надання земельних ділянок громадянам для ведення фермерського господарства, відмінні ж риси полягають у порядку визначення максимальних розмірів земельних ділянок.

Література: 1. Земельний кодекс України затв. Законом України від 25.10.2001 № 2768-III - Офіційний вісник України від 30.11.2001 – 2001 р.- № 46 - стор. 1. 2. Закон України від 19.06.2003 № 973-IV «Про фермерське господарство» - Офіційний вісник України від 30.04.2004. – 2004 р. – № 15. - стор. 93. 3. Федеральный закон від 11 червня 2003 року N 74-ФЗ "О крестьянском (фермерском) хозяйстве - [електронний ресурс] Режим доступу:<http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=139847>. 4. Боголюбов С.А. [и др.] Комментарий к Земельному кодексу Российской Федерации (отв. ред. Боголюбов С.А.). - 7-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2011 г. - 332 с. 5. Земельний кодекс Российской Федерации від 25 листопада 2001 року N 136-ФЗ - [електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.consultant.ru/popular/earth/>. 6. Закон Республіки Узбекистан від 30 квітня 1998 року №602-І "О фермерском хозяйстве" - [електронний ресурс] Режим доступу: http://www.lex.uz/Pages/GetAct.aspx?lact_id=275191.

СЕКЦІЯ 2. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Багай Н.О.

*Прикарпатський національний університет,
доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права*

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ

Нормативно-правові акти про сільськогосподарську кооперацію є важливою складовою аграрного законодавства України. Належний розвиток цього законодавчого інституту сприятиме ефективному функціонуванню перспективної форми аграрного виробництва – сільськогосподарських кооперативів.

Слід зазначити, що національне законодавство про сільськогосподарську кооперацію з самого початку розвивалося не зовсім послідовно. Так, з великим запізненням, у 1997 році, було прийнято Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію». Крім того, загальні засади функціонування і розвитку кооперативів були визначені аж у 2003 році (через 6 років після прийняття спеціального Закону) при затвердженні нового Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, Закону України «Про кооперацію». Зрозуміло, що такий «зворотний» порядок розвитку загального та спеціального законодавства про сільськогосподарську кооперацію призвів до багатьох суперечностей та колізій між приписами згаданих нормативно-правових актів.

Нині Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» діє з великою кількістю змін та доповнень, що вносилися 10 разів. У листопаді 2012 року цей Закон викладено в новій редакції. Як було зазначено в Пояснювальній записці до відповідного законопроекту, прийняття такого Закону мало на меті суттєво покращити «законодавчі, податкові, фінансово-кредитні, економічні умови діяльності сільськогосподарських кооперативів та їх членів». Проте фактично нова редакція Закону усуває спеціалізоване правове регулювання внутрішніх аграрних відносин в сільськогосподарських кооперативах.

Слід визнати, що дійсно, основні засади діяльності кооперативів повинні визначатися загальним законом. Попри це, спеціальний Закон «Про сільськогосподарську кооперацію» покликаний врегулювати внутрішньогосподарські відносини в таких кооперативах з урахуванням специфіки сільськогосподарського виробничого процесу. Необхідність спеціалізованого правового регулювання членських, трудових, земельних, майнових, організаційних відносин у сільськогосподарських кооперативах обґрунтовувалася впродовж багатьох років у працях українських вчених: Я.З.Гаєцької-Колотило, О.В.Гафурової, В.М.Єрмоленка, В.М.Масіна, В.І.Семчика, О.М.Соніна, Н.І.Титової, В.Ю.Уркевича, В.І.Федоровича, В.З.Янчука та інших.

Проте чинна редакція Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» (ч.2 ст.2) містить положення про те, що «загальні принципи, поняття та норми утворення, забезпечення функціонування, управління та ліквідації сільськогосподарського кооперативу і кооперативних об'єднань, контроль за їх діяльністю, права та обов'язки їх членів, формування майна, фондів, цін і тарифів на продукцію та послуги, а також трудові відносини у таких кооперативах та об'єднаннях регулюються Законом України «Про кооперацію». У зв'язку з цим навіть у висновку Головного науково-експертного управління щодо відповідного законопроекту було зазначено, що «за межами його дії залишилося широке коло питань з організації діяльності сільськогосподарських кооперативів».

Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» структурно включає 6 розділів та 16 статей. Значна частина вміщених у ньому приписів стосується сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, зокрема визначаються особливості господарської діяльності обслуговуючих кооперативів, заходи щодо їх державної підтримки тощо. Проте Законом

практично не регулюються земельні, майнові, трудові та членські відносини в кооперативах, що потребують спеціалізованої правової регламентації.

Слід відзначити й позитивні моменти нової редакції Закону «Про сільськогосподарську кооперацію». По-перше, справді усунуто деякі розбіжності між приписами загального та спеціального Законів; по-друге, розширено можливості фізичних та юридичних осіб щодо членства в сільськогосподарських кооперативах; по-третє, чітко закріплено неприбутковий статус сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та засади їх державної підтримки.

Законом передбачені розробка та прийняття центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної аграрної політики (Міністерством аграрної політики та продовольства України), окремих підзаконних нормативно-правових актів рекомендаційного значення: Примірних статутів сільськогосподарських кооперативів (щодо сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів Примірний статут був затверджений у 2003 році) та Примірних правил внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу.

Можна припустити, що спеціалізація правового регулювання суспільних відносин в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах здійснюватиметься на рівні Правил внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу. Проте навіть у такому разі відкритим залишається питання щодо спеціалізації правового регулювання внутрішніх аграрних відносин в сільськогосподарських виробничих кооперативах, адже Правила стосуватимуться лише обслуговуючих кооперативів.

Важливим на сьогодні є поглиблення спеціалізації чинних нормативно-правових актів аграрного законодавства, в тому числі й актів, присвячених правовому статусу окремих суб'єктів аграрних відносин. Саме спеціалізовані правові норми стануть основою майбутнього кодифікованого акта аграрного законодавства. Тому Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» повинен бути наповнений спеціалізованими правовими приписами, що регулюватимуть внутрішні аграрні відносини в сільськогосподарських кооперативах з урахуванням особливостей сільськогосподарського виробничого процесу.

Батигіна О.М.

*канд.юрид.наук, доцент кафедри приватного права
Полтавського юридичного інституту Національного університету
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ САМОРЕГУЛІВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ОПТОВИХ РИНКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Для ефективного розвитку аграрного сектору економіки необхідним є оптимальне поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктами господарювання з державним регулюванням. Функції ринкового саморегулювання економічних відносин в Україні виконують саморегулівні організації, що об'єднують суб'єктів господарювання за однорідними напрямками господарювання. У сфері оптового ринку сільськогосподарської продукції (далі ОРСП) статус саморегулівної організації відповідно до законодавства України може отримати лише асоціація ОРСП.

Аналіз загальних питань та специфіки діяльності саморегулівних організацій у різних сферах економіки, зокрема на ринку цінних паперів, професійних учасників процедури банкрутства ставало предметом дослідження науковців [1]. Також вчені-економісти проводили аналіз питань, пов'язаних з діяльністю асоціацій ОРСП [2]. Але правовий статус саморегулівної організації ОРСП до сих пір не є дослідженим науковцями-правниками, що і зумовило необхідність проведення даного дослідження.

У ст. 26 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 р. встановлено, що саморегулівна організація – це всеукраїнська громадська організація, що об'єднує фізичних осіб, які визнані оцінювачам в порядку встановленому законом... та здійснюють повноваження з громадського регулювання оціночної діяльності. Проаналізувавши вищевказані Закони можна стверджувати, що незважаючи на достатньо тривале існування саморегулівних організацій, законодавець до сих пір чітко не визначився з їх статусом та завданнями: чи це організації, які регулюють виключно внутрішні інтереси суб'єктів господарювання, які до них входять, чи це все ж таки організації, яким делеговані деякі владні повноваження з державного регулювання.

Необхідність існування саморегулівних організацій у сфері ОРСП вперше була встановлена в Законі України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25 червня 2005 року (далі Закон), де у ст. 17 зазначається, що ОРСП з метою постійної координації своєї діяльності, надання взаємодопомоги та задоволення переважно власних господарських потреб мають право на добровільних засадах створювати асоціації ОРСП. Законодавець зупинився на моделі, яка визначає саморегулівну організацію ОРСП як організацію, яка регулює виключно внутрішні інтереси суб'єктів господарювання, які набули статус ОРСП. На нашу думку, ця позиція є неправильною і є необхідність доповнити законодавство України положенням про делегування окремих повноважень державного регулювання саморегулівним організаціям ОРСП за для поєднання інтересів учасників таких організацій і публічних інтересів, що виникають з приводу функціонування ОРСП.

Порядок та етапи надання і позбавлення асоціації ОРСП статусу саморегулівної організації ОРСП встановлено ст. 17 Закону та наказом Мінагрополітики «Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу саморегулівної організації оптового ринку сільськогосподарської продукції» від 25.11.2009 р. № 830, де сформульовано дві умови, за яких асоціація ОРСП може набути статусу саморегулівної організації: 1) її діяльність не повинна передбачати отримання прибутку; 2) її членами є не менше 50 відсотків ОРСП, які набули такого статусу відповідно до Закону. Що свідчить про можливість існування як однієї так і двох саморегулівних організацій ОРСП.

У наданні статусу саморегулівної організації асоціації може бути відмовлено у разі наявності однієї з таких підстав: невідповідність асоціації вимогам, зазначеним у наказі Мінагрополітики № 830; неподання асоціацією документів, передбачених наказом Мінагрополітики № 830; неповнота чи недостовірність даних у документах; припинення діяльності асоціації. Перелік підстав за яких може бути відмовлено у наданні статусу саморегулівної організації є вичерпним, з чого слідує, що існування раніше створеної саморегулівної організації не може стати перешкодою для створення ще однієї саморегулівної організації ОРСП, що в свою чергу ще раз підтверджує допустимість за законодавством України існування декількох саморегулівних організацій ОРСП. А це суперечить основному призначенню та меті створення саморегулівних організацій як представника приватнопублічних інтересів.

Висновки: По-перше, саморегулівні організації ОРСП не повинні обмежуватися виконанням лише функцій саморегулювання, а мають бути наділені державою реальними делегованими повноваженнями, що забезпечить досягнення розумного поєднання ринкового саморегулювання з державним регулюванням економікою та означатиме наявність компромісу приватноправового та публічно правового регулювання.

По-друге, доцільно законодавчо дозволити існування лише однієї саморегулівної організації ОРСП, що надасть змогу більш ефективно регулювати ринкові відносини в цій сфері.

Література

1.Квят О. Саморегулівні організації професійних учасників процедури банкрутства: концепція створення та роль / О. Квят // Юридична газета. – 2009. – 8 груд. (№ 49). – С. 20; Онуфрієнко О. Правове становище саморегулівних організацій ринку цінних паперів / О.

Онуфрієнко // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 1. – С.79-81; Остапович Г. Поняття саморегульованої організації ринку цінних паперів в Україні / Г. Остапович // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 3. – С.119-122; Суслова В. Саморегульовані організації у системі правового господарського порядку: проблема концептуального підходу / В. Суслова // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 2. – С.35-38.

2.Корінець Р.Я. Про діяльність асоціації оптових ринків сільськогосподарської продукції / Р.Я. Корінець // Економіка АПК. – 2011. – № 9. – С.75-82.

Бейкун А.Л.

*к.ю.н., доцент, старший науковий
співробітник науково-дослідної лабораторії
проблем правового забезпечення діяльності
військ (сил)*

Національного університету оборони України

ВЗАЄМОУЗГОДЖЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ АСПЕКТІВ ВИЗНАЧЕННЯ ХАРАКТЕРНИХ ОЗНАК ТА УНІВЕРСАЛЬНИХ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ПРИ З'ЯСУВАННІ ЗМІСТОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ МЕХАНІЗМУ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Окремі теоретичні позиції правників-екологів відносно засобів державного впливу на використання зацікавленими суб'єктами природних ресурсів та об'єктів дозволяє систематизувати та запропонувати умовну класифікацію методологічних підходів при визначенні понятійної категорії державного регулювання в зазначеній сфері. Не потребує заперечень аксіома, що правильне усвідомлення як правової термінології в цілому, так і окремого терміну та охоплення за його допомогою найсуттєвіших ознак того чи іншого поняття, дії чи явища є необхідною складовою для визначення і усвідомлення будь-якого предмета дослідження.

Як вбачається, запропоновані підходи не можна вважати самодостатніми. Будь-який з них є, певною мірою, однобічним і, природно, відобразить тільки окремий аспект (або, навіть, сегмент) поняття, що потребує всебічного аналізу та змістовного узагальнення.

На наш погляд, найбільш вдалим є критерій, який умовно можна визначити як предметний. Зазначений методологічний підхід застосовують при з'ясуванні сутності того чи іншого явища чи понятійної категорії, зокрема М.В. Шульга та П.Ф. Кулінич [8, с.319, 343-344]. Аналіз методологічних прийомів зазначених науковців дозволяє зробити висновок, що складовими чинниками вказаного підходу є: визначення суб'єктного складу (кола осіб), які є легітимними користувачами відповідних природних благ чи багатств (об'єктів), або носіями правових схем поведінки та наділені встановленими правомочностями; спеціальний предмет дослідження розглядається у широкому розумінні, наприклад, як складний процес або явище; з'ясування чинних нормативних обмежень правомочностей суб'єкта або правового становища об'єкта; аналіз правовідносин, які умовно можна визначити як «супутні» або «похідні»; з'ясування взаємозв'язку «функціональної компоненти» відповідних осіб або структурних одиниць, уповноважених на виконання певних функцій та юридичних наслідків, породжених їх діями; встановлення «раціональної домінанти» при користуванні відповідними природними об'єктами та ресурсами; з'ясування складної схеми взаємозв'язку: юридичний факт – відповідні правовідносини – нормативно-правова база.

Використовуючи зазначені компоненти при з'ясуванні сутності предмету дослідження, стає можливим позиціонувати державне регулювання як цілеспрямований вплив (як правило, не у формі безпосереднього втручання) уповноважених державних органів шляхом

прийняття відповідних управлінських рішень, що забезпечують захист прав уповноважених сторін та охорону відповідного природного об'єкта (ресурсу). Тобто, його завданням є регулювання відносин у сфері взаємодії людини і навколишнього природного середовища з метою забезпечення інтересів суб'єктів відповідних відносин, збереження природних об'єктів (ресурсів), відвернення екологічно шкідливого впливу господарської та іншої діяльності, оздоровлення і покращення якості навколишнього природного середовища, тобто створення умов, за яких буде досягнуто баланс публічно-правових та приватноправових інтересів.

Отже, визначення державного регулювання як правової категорії, спрямованої на забезпечення належного природокористування та здійснення природовідтворюючих заходів господарюючими суб'єктами в аграрній сфері, як вбачається, повинно охоплювати як господарсько-правові, так і управлінські, формально-логічні та інші змістові критерії, що зумовлюють методологічно грамотний підхід правового аналізу, визначення та класифікації будь-якої правової категорії.

Використані джерела:

1. Андрейцев В.І. Земельне право і законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Юридичний факультет; Євразійська асоціація правничих шкіл та правників; Центр правничої допомоги та досліджень. - К.: Знання. - 2005. – 446 с.

2. Анісімова Г.В. Проблеми користування пляжами за екологічним законодавством України природно-правовий аспект. // Питання земельного, екологічного й аграрного права. - 2009. - № 106. – С.82-93.

3. Віхров В.І. Правове регулювання господарських відносин в окремих галузях економіки: Курс лекцій. – Чернігів: КП “Видавництво “Чернігівські береги”, 2008. – 207 с.

4. Державне управління в Україні: Навчальний посібник / Авер'янов В.Б., Андрійко О.Ф., Голосніченко І.П. та ін. / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. - К.: 1999.-266 с.

5. Жушман В. П. Аграрне право та законодавство України: Навч.-практ. посібник - Х.: Одісей, 2008. - 447 с.

6. Зуєв В.А. Термінологія екологічного права: значення і перспективи існування окремих понять // Вісник Університету внутрішніх справ. - 2000. - Спецвипуск. - С 271-274.

7. Земельне право України: підручник / М.В. Шульга (кер. авт. кол.), Г.В. Анісімова, Н.О. Багай, А.П. Гетьман та ін.; за ред. М.В. Шульги.- К. : 2008. - 538 с.

Воронина Н.П.

*Московский государственный юридический университет
имени О.Е. Кутафина (МГЮА),
доцент кафедры экологического и природоресурсного права*

РОССИЙСКАЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННАЯ КООПЕРАЦИЯ: ЭВОЛЮЦИЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Законодательство о российской сельскохозяйственной кооперации прошло в своем развитии несколько этапов, и каждому периоду присущи свои тенденции правового регулирования.

Первый этап охватывает период с 60-е гг. XIX в. по 1917 год. В этот период произошло становление всех основных организационно-правовых форм сельскохозяйственных кооперативов: сельских ссудо-сберегательных товариществ, кредитных товариществ, крестьянских сельскохозяйственных обществ, сельских потребительских обществ, молочных товариществ, артелей. При этом деятельность каждого вида кооперативных товариществ регулировалась отдельными нормативными правовыми актами, что свидетельствует о дифференциации правового регулирования кооперации.

На втором этапе (февраль-октябрь 1917 года) было принято Положение о кооперативных товариществах и их союзах, унифицировавшее правовое регулирование всех видов кооперативов, в том числе и сельскохозяйственных, кооперативы получили финансовую и организационную самостоятельность. Кооперативы получили возможность строить свою деятельность и на гражданско-правовых договорных началах.

На третьем этапе (октябрь 1917 года – январь 1920 года) происходит определение новых организационно-правовых условий деятельности кооперативных товариществ. В частности, была определена процедура их государственной регистрации - 29 мая 1918 года утверждено Положение ВСНХ «О регистрации кооперативных товариществ и союзов».

На четвертом этапе (1920 – 1922 гг.) происходит объединении всех видов кооперации под эгидой потребительской кооперации как истинно народной. Формально этот процесс начался с издания 27 января 1920 года Декрета СНК «Об объединении всех видов кооперативных организаций».

На пятом этапе (1922 г. - к. 20-гг. XX в.) происходит возрождение и функционирование различных видов кооперативных товариществ, действовавших на основании ряда нормативных правовых актов: Декрета ВЦИК и СНК РСФСР «О сельскохозяйственной кооперации», Декрета ВЦИК и СНК РСФСР от 24 января 1922 года «О кредитной кооперации», Декрета ВЦИК и СНК от 11 мая 1923 года «О порядке образования обществ сельскохозяйственного кредита» и др.

На шестом этапе (1929-1988 гг.) Постановлением ЦИК и СНК СССР от 18 октября 1929 года «О сельскохозяйственной кооперации и ее работе» в качестве основного направления государственной политики в области кооперации являлось развитие специализированных производственных кооперативов. Дальнейшее функционирование кооперации в сельском хозяйстве связано с деятельностью колхозов, осуществлявших свою деятельность на основании Примерных уставов колхозов 1935, 1969, 1988 гг.

Седьмой этап - возрождение множественности организационно-правовых форм сельскохозяйственной кооперации (1988 г. – 1995 г.). Это довольно противоречивый этап в регулировании кооперации. С одной стороны, в 1988 году был принят Закон СССР «О кооперации» и сформированы условия появления различных видов кооперативов. Правда, Закон из всех видов потребительских кооперативов акцент делал на потребительские общества и практически не регулировал деятельность потребительских кооперативов в сельском хозяйстве. Но с другой стороны, принятый Закон РСФСР «О предприятиях и предпринимательской деятельности» вообще не предусматривал кооперативную организационно-правовую форму юридических лиц. Не способствовали развитию кооперации в АПК, а наоборот, привели к уменьшению числа сельскохозяйственных кооперативов и нормативные акты, регулировавшие аграрную и земельную реформы.

Восьмой этап – правовые условия деятельности сельскохозяйственных производственных и потребительских кооперативов в 1995-2013 гг. В этот период, прежде всего, был принят ГК РФ (часть 1), определивший статус производственных и потребительских кооперативов. Правда, его нормы перечеркнули весь международный кооперативный опыт, т. к. кооперативы были разделены на коммерческие и некоммерческие организации, а не были обозначены в качестве единой организационно-правовой формы юридических лиц. В развитии ГК РФ 8 декабря 1995 года принят Федеральный закон «О сельскохозяйственной кооперации». К сожалению, Закон о сельскохозяйственной кооперации крайне несовершенен, поэтому достойной правовой основы для сельскохозяйственной кооперации так и не создал.

В настоящее время законодательство о российской сельскохозяйственной кооперации вступает, на мой взгляд, в новый период своего развития. Во-первых, это условия модернизации всего гражданского законодательства. Во-вторых, государство поворачивается лицом к сельскохозяйственной кооперации: по инициативе Министерства сельского хозяйства России 21-23 марта 2013 года был проведен Первый съезд сельских кооперативов, утвердивший Концепцию развития кооперации на селе до 2020 года. В-третьих, назрела

необходимость принятия общего закона о кооперации (об этом не раз заявляли ведущие российские ученые). Следовательно, планируется унифицировать правовые условия деятельности всех кооперативов, включая сельскохозяйственные. Единый закон о кооперации, без сомнения, нужен. Но при этом отраслевую специфику сельскохозяйственных кооперативов должен отразить специальный закон о сельскохозяйственных кооперативах, правда, иного качественного содержания, чем действующий сегодня.

На международном уровне этот вопрос также является дискуссионным. Высказываются две позиции: правовое регулирование кооперации должно осуществляться путем принятия только общего закона о кооперации или сочетанием общего кооперативного закона со специальными актами об отдельных видах кооперативов.

Достоинства первой позиции обобщил Г. Хаген. Он отмечает, что единый закон обеспечивает автономность кооперативов, уменьшает бюрократические барьеры, формирует единство кооперативного движения [1]. Однако в настоящее время в странах с давними кооперативными традициями все чаще высказывается мнение о дифференцированном правовом регулировании различных видов кооперативов (или в виде специального раздела общего закона, или в виде отдельных законов). Думается, это наиболее оптимальный вариант правового регулирования кооперативных отношений и в России.

Литература: 1. Hagen H. Guidelines for Cooperative Legislation. - Geneva, International Labour Office, 2005. - P.15.

*Гасцька-Колотило Я.З.,
доцент кафедри господарсько-правових
дисциплін юридичного факультету
ННІ ППЕ ЛьвДУВС*

АГРАРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У КОНТЕКСТІ ЇЇ ПОБУДОВИ ЯК СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄС

Конституція України [1] у ст. 1 задекларувала визначальну якість свого буття як демократичної, соціальної і правової держави. Її становлення в цьому сенсі забезпечується пріоритетом людини як найвищої соціальної цінності, соціальної спрямованості дій держави і її відповідальності перед людиною. Особливо гостро ця потреба проглядається стосовно селянства, яке в Україні, не дивлячись на всю радикальну масштабність земельних і аграрних перетворень, залишається найбільш знедоленою верствою громадян. Держава й досі належно не оцінила високу соціальну місію селянства як годувальника суспільства та носія високих моральних традицій [2, с. 87].

Започаткування на поч. 90-х р. в Україні земельної і аграрної реформ мало змінити ситуацію, закріпивши пріоритет прав, насамперед тих селян, які були членами колективних сільськогосподарських підприємств, на отримання у власність сільськогосподарських земель, що завжди були основою добробуту українського селянства.

Проте на сучасному етапі регулювання відносин у сфері сільського господарства земельна і аграрна реформа виявились незавершеними, хоча процес реформування триває вже понад два десятиліття. При цьому за цей час не тільки не змінились економічна, правова і соціальна ситуації в державі, але не змінився принципово і зміст державної аграрної політики України, не зважаючи на вступ України до СОТ. Очевидно, цьому сприяло те, що впродовж всіх років радикального реформування земельних і аграрних відносин в Україні не було прийнято законодавчого акту, який би закріпив бачення стратегії і тактики розвитку сільського господарства України як галузі та місця і ролі у ньому селян. Такий Закон було прийнято лише у 2005 р.. Значення Закону переоцінити важко, адже, як свідчить його назва – «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.» [4] він вперше встановив чіткі орієнтири формування державної аграрної політики.

Проте несправедливо буде констатувати, що в Україні не було жодних спроб урегулювання соціальних питань розвитку села. Прийняття 17 жовтня 1990 р. Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» (діє в ред. Закону від 15 травня 1992 р.) [6] свідчить про розуміння необхідності держави повернутися лицем до життєнасущних проблем селян. Проте Закон, який покликаний був реалізувати соціальний напрям державної аграрної політики держави так і не спромігся через свою декларативність та відсутність фінансування забезпечити належний рівень і умови життя селян, які б спонукали їх до відповідальної праці у сільськогосподарському виробництві.

Не вдаючись до аналізу всього блоку законодавства України, що становить основу забезпечення реалізації державної аграрної політики України в сучасний період і утвердження статусу селянина, прийняття Закону України «Про особисте селянське господарство» від 15 травня 2003 р. [7] і визнання згідно із цим Законом членів ОСГ категорією зайнятого населення, лише поглибили хитку соціально-економічну ситуацію на селі і спровокували розвиток міграційних процесів. Логіка законодавця залізна - оскільки селяни отримали землю, отже робота для них на цій землі як членів ОСГ, у разі, якщо немає іншої основної роботи, повинна вважатися основною (навіть попри зміст господарської діяльності з ведення ОСГ, а це – виробництво, переробка і споживання сільськогосподарської продукції з можливістю реалізації надлишків). Очевидно, достатньо сильними залишаються радянські законодавчі традиції закріплення соціальної несправедливості щодо селян. Загалом проблема правового становища ОСГ, на наш погляд, ще потребує переосмислення і адекватного правового регулювання. Тому одним із напрямків сучасної аграрної політики України повинен бути напрямок удосконалення організаційної структури сільського господарства України, пов'язаного із цим сільськогосподарського землекористання і центральне місце в цій структурі особи селянина.

На наше переконання, центром і квінтесенцією державної аграрної політики, яка повинна закріплюватися нормативно-правовими актами вищої юридичної сили, повинна бути людина. Навіть визнання Конституцією України земель основним національним багатством, не нівелює високу соціальну цінність на цих землях громадян України – селян. Лише в цьому випадку можна буде констатувати спрямованість держави на її розвиток як соціальної і правової.

Перелік використаних джерел:

1. Конституція України : прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України. Науково-навч. Посібник / За ред. д-ра юрид. наук, проф. Н.І. Титової. – Львів: ПАІС, 2005. – с. 87.
3. Падалка С.С. Аграрна політика України: Формування, шляхи реалізації та соціально-економічні наслідки (друга половина 60-х–80-ті роки ХХ ст.). Автореф. дис... д-ра істор. наук. – Донецьк, 2005.
4. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.: Закон України від 18 жовтня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. - N 1. - ст.17.
5. Назаренко В.И. Аграрная политика Европейского Союза : Монография. – М., 2004. – с. 8-12.
6. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві: Закон України в ред. Закону від 15 травня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - N 32. - Ст. 453.
7. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15 травня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 29. – Ст. 232.

РОЛЬ ЦІЛЬОВОГО МЕТОДУ У ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ СЕЛА

Однією з важливіших функцій органів місцевого самоврядування на рівні територіальних громад села (селища) є соціальна функція, що полягає у вирішенні питань соціального розвитку сільських територій. Діяльність цих органів має бути спрямована на вирішення таких суспільних завдань, як: підвищення життєвого рівня населення; забезпечення йому мінімального рівня соціальних потреб; збереження традиційного сільського способу життя; підтримку культурних цінностей, що збереглися та розвиваються у сільській місцевості.

Серед основних проблем розвитку регіонів, зокрема сільських територій, виникає суперечність, яка зумовлюється, з одного боку, великою капіталомісткістю об'єктів, а з другого – обмеженістю ресурсів [2, с. 391]. Відповідно, необхідним стає визначення пріоритетних напрямів інвестування окремих об'єктів як виробничої, так і соціальної інфраструктури села. Для належного врегулювання зазначених питань мають розроблятися програми соціально-економічного та культурного розвитку окремих сільських поселень, а на їх основі – регіональні програми комплексного розвитку сільських територій.

Конституцією України передбачено, що територіальні громади села селища безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання (ст. 143). Законом України від 21 травня 1997р. «Про місцеве самоврядування в Україні» встановлено, що до відання виконавчих органів сільських (селищних) рад у сфері соціально-економічного і культурного розвитку належать, зокрема, повноваження щодо підготовки програм соціально-економічного та культурного розвитку сіл (селищ), подання їх на затвердження ради, організація їх виконання; подання раді звітів про хід і результати виконання цих програм (п. 1 ст. 27). Таким чином, здійснюючи управління розвитком сільських територій, органи місцевого самоврядування застосовують програмно-цільовий метод (цільове програмування). Це метод згідно з яким цілі плану узгоджуються з ресурсами за допомогою програм. В його основі – формування цілей економічного розвитку, їхній поділ на підцілі та виявлення ресурсів, необхідних для їх узгодженої реалізації [3, 109].

Місцеві програми мають відображувати підсумки соціально-економічного та культурного розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці за попередній період та реальні потреби окремого взятого сільського поселення з визначенням пріоритетних напрямів його розвитку, а також шляхи їх реалізації. Показники таких програм повинні характеризувати демографічну ситуацію, підвищення матеріального добробуту сільських жителів, поліпшення соціально-культурного та побутового обслуговування населення, фінансове забезпечення заходів соціальної програми [1, с. 267].

Правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць визначає Закон України від 23 березня 2000р. «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України». До програм економічного і соціального розвитку Законом віднесені лише державні цільові програми економічного, соціального розвитку, програми економічного, соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів, міст (ст. 1). Розробка таких програм для сільських поселень або сільських територій цим Законом взагалі не передбачена. Хоча, у ряді нормативно-правових документів підкреслюється їх необхідність. Так, Законом України від 18 жовтня 2005р. «Про основні засади державної

аграрної політики на період до 2015 року», визначено, що одним з пріоритетів державної аграрної політики є розроблення і запровадження державних і регіональних програм комплексного розвитку сільських територій (ст. 3). Крім того, Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007р., передбачалось у 2008-2009 роках розробити регіональні програми розвитку сільських територій на період до 2015 року (п. 1. Р. II). Наказом Міністерства аграрної політики України від 1 червня 2010р. № 280 затверджено Галузеву програму соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад (модельний проект "Нова сільська громада"). Її метою є розроблення взірцевих моделей соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад на засадах запровадження конкурентоспроможного та екологічнобезпечного сільськогосподарського виробництва, підвищення рівня життя сільського населення, створення комфортних умов проживання на селі і на цій основі забезпечення сталого розвитку сільських територій (Р. II Програми).

Враховуючи вищезазначене, з метою розробки чіткого механізму підготовки і реалізації регіональних програм розвитку сільських територій та окремих сільських поселень, необхідним, на наш погляд, є внесення доповнень до Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України». Зазначені доповнення мають стимулювати комплексний розвиток сільських територій та сільських населених пунктів, а також сприяти узгодженню напрямів соціально-економічного та культурного розвитку сільських територій з напрямками соціально-економічного та культурного розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Реформування соціальної сфери села: організаційно-методичні засади. // за ред. П.Т. Саблука. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – 475с.
2. Соціальна інфраструктура села: Навчальн. посіб. // за ред. П.Т. Саблука, М.К. Орлатого. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 2002. – 465с.
3. Цегелик Г. Програмування цільове // Економічна енциклопедія. У 3-х томах.– Т. 3. П.-Я// ред. кол. С.М. Мочерний. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952с.

Дейнега М.А.

Національний університет біоресурсів і природокористування України, кафедра аграрного, земельного та екологічного права ім. акад. В.З. Янчука, старший викладач

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА В УКРАЇНІ

У 70–80-х рр. ХХ ст. в Україні широко запроваджувались індустріальні методи ведення сільського господарства, що забезпечило значне зростання виробництва сільськогосподарської продукції. Але ж така індустріалізація сільськогосподарського виробництва супроводжувалася посиленням антропогенного тиску, забрудненням навколишнього природного середовища, вичерпанням природних ресурсів, зниженням родючості ґрунтів та ще й проблемами техногенного характеру [2, с. 4]. Після здобуття державою незалежності стало очевидним, що безальтернативним шляхом виходу сільського господарства із системної кризи є перехід на засади сталого розвитку. Першочерговим завданням для забезпечення впровадження принципів сталого розвитку у сільське господарство України стало дослідження досвіду міжнародного та європейського співтовариства у сфері використання органічних технологій у сільському господарстві, зокрема, через вивчення та опрацювання відповідної нормативної бази.

Нова стратегія, що ґрунтується на парадигмі сталого розвитку й передбачає поєднання економічного зростання, соціального розвитку та захисту навколишнього природного середовища як взаємозалежних і взаємодоповнюючих елементів довгострокового розвитку,

була затверджена у 1992 р. Декларацією Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища і розвитку. Під сталим розвитком у Декларації розуміється така модель діяльності суспільства, що орієнтована не тільки на задоволення основних життєвих потреб нинішнього й майбутнього поколінь, а й на встановлення рівноваги між природою та суспільством [1]. Сталий розвиток спрямований на збереження навколишнього природного середовища, формування умов для його відновлення, зниження рівня антропогенного впливу й гармонізацію розвитку людини у природі.

Провідну роль у формуванні нормативної бази у сфері органічного землеробства у світі відіграють Організація з сільського господарства та продовольства ООН (*Food and Agriculture Organization of the United Nations, FAO*) [5] і Міжнародна федерація органічного сільськогосподарського руху (*International Federation of Organic Agriculture Movements, IFOAM*) [6]. Організацією з сільського господарства та продовольства ООН (далі – FAO) у 1963 р. було утворено Комісію Кодексу Аліментаріус (*Codex Alimentarius Commission*), яка розробила Міжнародні стандарти, вказівки та рекомендації щодо харчових продуктів, де містяться й технічні норми і правила, що визначають методи і способи виробництва харчових продуктів та ведення органічного землеробства [4]. З метою гармонізації у цій частині законодавства України з міжнародним, а також сприяння впровадженню міжнародних стандартів, технічних регламентів, санітарних заходів і нових технологій у сфері органічного виробництва й землеробства, у 1998 р. в Україні створено Національну комісію з Кодексу Аліментаріус (НККА), що функціонує на підставі Положення, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 3 липня 2006 р. № 903.

На рівні Європейського співтовариства правовою основою для реалізації основних засад органічного землеробства є Постанова Ради ЄС щодо органічного виробництва і маркування органічних продуктів від 28 червня 2007 р. № 834/2007 [3]. Вона визначає загальні рамки і принципи органічного сільського господарства. Керівним принципом для органічного землеробства, згідно з Постановою, є використання матеріалів і технологій, що покращують екологічну рівновагу у природних системах та сприяють створенню безпечної сільськогосподарської продукції. Органічне землеробство має базуватися насамперед на відновлюваних ресурсах, використанні додаткових добрив, засобів покращення ґрунту та засобів захисту рослин можливе лише за умови, якщо вони сумісні з цілями та принципами органічного виробництва.

На національному рівні першими вагомими кроками до офіційного сприйняття всесвітньої стратегії органічного землеробства в Україні стали неодноразові спроби прийняття Законів України «Про органічне виробництво» і «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Однак, законопроекти були відхилені Президентом України з низкою зауважень і повернуті на доопрацювання. На сучасному етапі розвитку вітчизняної нормативної бази у сфері органічного землеробства одним з небагатьох вагомих нормативно-правових актів залишається Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» від 19 вересня 2007 р. № 1158. Відсутність законодавчого регулювання ведення органічного сільського господарства в Україні є стримуючим фактором для розвитку засад органічного землеробства. Чим швидше будуть сформовані організаційно-правові засади ведення органічного землеробства в Україні, тим менше буде ймовірність розвитку екологічної кризи у сільському господарстві, а відповідно й незворотних деструктивних процесів у навколишньому природному середовищі.

Література:

1. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища і розвитку від 14 червня 1992 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
2. Кобець М.І. Органічне землеробство у контексті сталого розвитку / М.І. Кобець // Аграрна політика для людського розвитку. – 2004 (5). – 22 с.
3. Codex Alimentarius : International Food Standarts // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.codexalimentarius.org>.

4. Food and Agriculture Organization of the United Nations // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fao.org>.

5. International Federation of Organic Agriculture Movements // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ifoam.org>.

Духневич А.В.

*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
юридичного факультету, кандидат юридичних наук, доцент*

ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ПРОБЛЕМ РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ УЧАСТІ УКРАЇНИ В СОТ У ДОКТРИНІ АГРАРНОГО ПРАВА

Процеси глибинних аграрних перетворень знайшли своє відображення в численних наукових працях істориків, економістів, правознавців, представників аграрної науки [1, с. 19]. Тому особливої актуальності набуває дослідження наукових джерел, щодо проблем регулювання аграрних правовідносин в умовах участі України в Світовій організації торгівлі, а також праць науковців які досліджували методологічні, теоретичні та практичні питання правового регулювання товарного сільськогосподарського виробництва, в сфері аграрного права України.

Дослідження питань державного регулювання аграрних правовідносин в умовах членства України в СОТ обумовлює необхідністю нового підходу до розвитку форм господарювання в Україні, наукового опанування нових економічних обставин, що виникли у зв'язку зі вступом в СОТ, з метою підтримки державою такого розвитку аграрних відносин, за яких господарська і підприємницька ініціативи аграрних товаровиробників забезпечувала б їх конкурентоспроможність, не нижчу від конкурентоспроможності аграріїв провідних країн.

Питання організаційного, правового, законодавчого характеру, щодо регулювання у сфері сільського господарства України, діяльності СОТ є предметом дослідження багатьох галузевих наук, серед яких окреме місце займає юридична наука, доктрина аграрного права.

З початку започаткування аграрної реформи в Україні почались активні дослідження різних аспектів правового регулювання внутрішніх і зовнішніх аграрних правовідносин. Однак питанню організаційно-правових проблем регулювання аграрних правовідносин в умовах участі України в СОТ уваги приділено практично не було.

Окремі питання висвітлювались як на дисертаційному рівні, так і на монографічному, шляхом проведення наукових конференцій та круглих столів, написання навчальних підручників, посібників, окремих наукових статей, однак комплексного наукового підходу не було.

Ці дослідження можемо поділити на два періоди:

1) 1993 – 2008 рр. (I період) починаючи з моменту коли було прийнято рішення про створення Робочої групи з розгляду заявки України щодо приєднання до ГАТТ/СОТ – до вступу України до Світової організації торгівлі;

2) 2008 р. – по даний час. (II період) із вступу України до Світової організації торгівлі – по наші дні.

I період – характеризується тим, що як в законодавстві так і в науці аграрного права переважали стереотипи які існували в радянському сільськогосподарському праві і які знайшли свій вираз в дослідженнях даного періоду. В цей проміжок часу почався і тривав процес вступу нашої держави в СОТ наукові дослідження переважно були присвячені науковому дослідженню документів, які регулюють створення, функціонування СОТ, права і обов'язки її членів стосовно цієї організації, а також відносно конкретних членів СОТ. Також це аналітичні передбачення, які здійснені щодо вступу України до СОТ і її впливу на

аграрний сектор економіки. Особливістю цих досліджень є оцінка вступу до СОТ під кутом зору конкретних проблем – цінової конкурентоспроможності, позицій національних виробників на внутрішньому і зовнішньому ринках. Цінність цих досліджень полягає в наданні певних матеріалів і міркувань, на підставі яких можна вирішувати проблему подальшого розвитку в цілому державного регулювання аграрних відносин, особливо стосовно ролі та ефективності різних форм власності.

II період – характеризується тим, що проблематика висвітлена в наукових джерелах даного періоду присвячена аналізу ролі держави в регулюванні відносин в умовах реального членства в Світовій організації торгівлі. Більшість праць даного періоду стосуються впливу на економіку нашої держави членства в СОТ, а тому носять економічний характер. Ключове місце в цих дослідженнях поки що займають узагальнення досвіду інших країн-членів СОТ. Розглядаються питання державного регулювання економічних відносин України уже після вступу до СОТ, які мають дещо неусталений характер і здійснюється лише на рівні дискусій. Здійснюється загальна характеристика окремих угод СОТ. Аналізуються, як позитивні так і негативні наслідки приєднання України до СОТ. Також варто зазначити, що наукові праці останнього часу все більше набувають політичного характеру.

Аналіз наукових праць дає підстави стверджувати, що в доктрині аграрного права України, тривалий час переважали стереотипи які існували в радянському сільськогосподарському праві і які знайшли свій вираз, як в законодавстві так і в науці аграрного права.

Ідеї, які були висвітлені були здебільшого зорієнтовані на законодавче забезпечення ринкових механізмів, пропонувалося прийняття ряду Законів, підзаконних нормативних актів, однак більшість запропонованих ідей залишаються невітленими.

На сьогоднішній день аграрно-правова наука не приділяє достатньої уваги проблемним питанням організаційно-правового та законодавчого забезпечення реалізації принципів, вимог закріплених в угодах права Світової організації торгівлі автори обмежуються лише загальною констатацією фактів і необхідністю проведення таких досліджень. А тому дане питання потребує досконалого і ґрунтовного дослідження.

Перелік використаних джерел:

1. Оніщенко Н.М. Систематизація законодавства в контексті сучасної юридичної науки / Н.М. Оніщенко // Актуальні питання кодифікації законодавства України. – К., 2009. – С. 19-23.

Земко А. М.

*к.ю.н., доцент кафедри філософії, політології та права
Луцького національного технічного університету*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ

Сучасний аграрний сектор економіки України знаходиться на черговій стадії його реформування. Випробувавши на власному досвіді різні форми ведення сільського господарства та переконавшись у неефективності державної та колгоспної аграрної економіки, аграрна сфера активно впроваджує ринкові механізми господарювання. Сьогодні в Україні створена багатоукладна аграрна структура, в якій абсолютно виправдано відроджується кооперативний та приватний сектор. У цих умовах необхідно вкотре переглянути та науково переосмислити події, які відбуваються в аграрній сфері, з метою виявлення певних закономірностей розвитку аграрних відносин. Важливе значення у цьому процесі відіграє аграрно-правова наука, адже ті проблеми, які нею вивчаються, сьогодні є надзвичайно важливими як в теоретичному, так і в соціальному аспекті.

Відомо, що в цивілізованому суспільстві наукові знання та підходи мають передувати волі нормотворця. Саме тому подальше наукове забезпечення розвитку аграрного законодавства та аграрного права потребує дослідження проблем становлення й розвитку

аграрно-правової науки, як самостійної галузі в системі української правової науки. Потреби сьогодення, особливо в контексті висловлювань деяких вчених про непотрібність аграрного права, як галузі права, та аграрно-правової науки, як такої, сучасна аграрно-правова наука має стати цілісною системою наукових концепцій про стан і проблеми правового регулювання аграрних відносин. Така необхідність стверджується тим, що розвиток аграрного виробництва визначений державою сьогодні, як один із пріоритетних напрямів розвитку економіки України.

Необхідність глибокого наукового переосмислення проблем аграрної сфери зумовлена також і тим, що завданням аграрної реформи є не тільки створення ефективного та конкурентоздатного аграрного сектору, не тільки забезпечення країни продовольством та сільськогосподарською сировиною, але й вирішити соціальні проблеми села – носія моральних цінностей та вікових традицій українського народу. Нині значення та завдання аграрно-правової науки мають визначатись виключно в інтересах українського селянства.

Крім того, вважаємо, що з урахуванням найновіших досягнень аграрно-правової науки, слід здійснити систематизацію аграрного законодавства, та моніторинг системи діючих нормативно-правових актів з метою удосконалення аграрного законодавства. Адже аграрно-правова наука повинна сприяти розвитку аграрної галузі та посиленню контролю з боку держави за якістю сільськогосподарської продукції та сировини, як вітчизняної, так і тої, що імпортується. З цією метою слід активізувати наукові дослідження щодо інтеграції аграрного права України з аграрним правом країн СНД, Європейського Союзу, інших країн, адже позитивний досвід і досягнення аграрного права цих країн дозволить українській аграрно-правовій науці уникнути помилок та сприятиме удосконаленню правового регулювання аграрного виробництва в Україні. Варто зазначити, що у вітчизняній аграрно-правовій науці вже зроблені у цьому напрямку певні спроби, оскільки нещодавно була захищена дисертація Рижком П.О. на тему «Порівняльно-правовий аналіз форм аграрного підприємництва за законодавством ФРН та України», у якій автором обґрунтовано нові наукові положення і пропозиції щодо вдосконалення національного аграрного законодавства в розглядуваній сфері суспільних відносин, і в тому числі його адаптації до вимог законодавства ЄС [1].

Варто зазначити, що форми організації аграрного виробництва об'єктивно відрізняються від подібних чи таких самих форм в інших галузях економіки, тому твердження вчених юристів-аграрників про специфіку аграрного виробництва та його суб'єктів, у протигагу висловлюванням противників, на сьогодні залишається наріжним каменем в теорії права. Основною ознакою форм аграрного підприємництва є їх призначення – виробництво сільськогосподарської продукції та сировини для переробної, легкої та харчової промисловості, яке прямо залежить від природно-кліматичних умов та особливостей виготовлення продукції рослинного та тваринного походження. Тому при визначенні правового становища форм аграрного підприємництва не можна не враховувати вплив на них специфічних об'єктивних факторів, які формують їх умови.

Якщо проаналізувати норми Цивільного та Господарського кодексів України, які поширюються на аграрні підприємства, то можна дійти висновку, що вони не враховують вищезазначеної специфіки, а тому мало придатні для регулювання відносин, у яких земля виступає основним засобом виробництва. Те ж саме стосується і Законів України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства» тощо.

Наведене вище дає підстави стверджувати, що аграрно-правова наука в Україні знаходиться в постійному динамічному розвитку, об'єктивно функціонує в системі галузей права і має активно впливати на реалізацію аграрної політики держави.

Використані джерела:

1. Рижко П.О. Порівняльно-правовий аналіз форм аграрного підприємництва за законодавством ФРН та України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 «земельне право; аграрне право; екологічне право; природо ресурсне право». – 2012. – 20 с.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Не зважаючи на свій порівняно молодий вік аграрне право України можна вважати однією з стрімко прогресуючих галузей права. Адже у свої близько сорока років існування вона встигла суттєво переродитись, що зумовлено історично-політичними подіями, виникненням України як суверенної держави, переходом до ринкових умов функціонування економіки, що поклало свій відбиток на зміст та предмет аграрного права та появу нових інститутів аграрного права.

Відтоді і до цих пір серед науковців ведуться дискусії щодо визнання аграрного права як самостійної [1] чи комплексної галузі права [2, 8], проте всі вони одноставні щодо того, що предметом аграрного права є аграрні відносини, які за своїм змістом є земельними, трудовими, майновими, організаційно-господарськими, а також соціальними.

Зовсім недавно (у 2009 році) видатним вченим Погрібним О. О. [3, 412-415] вже доводилась необхідність розширити предмет аграрного права, включивши до нього правовідносини по матеріально-технічному забезпеченні сільськогосподарського виробництва та по соціальному розвитку села. Проте на сьогодні предмет аграрного права не тільки виходить далеко за рамки визначуваного поняття в підручниках та вже не відповідає правовим реаліям, а й навіть доповнення вказаними вище ознаками не набагато б змінило ситуацію.

Уркевич В. Ю. [4, 47] теж у своїх тезах зазначав про появу значної кількості аграрно-правових інститутів серед яких зокрема: інститут правового регулювання цукробуряківництва, інститут правового регулювання відносин у сфері вирощування та реалізації насіння соняшнику, реформування аграрних відносин, агроінноваційної діяльності, агроінвестиційної діяльності, інститут аграрних бірж, відповідальності за порушення аграрного законодавства, якості сільськогосподарської продукції, продовольчої безпеки населення, аграрного ринку, кредитування сільського господарства України, бюджетного фінансування АПК України та ін.. Але і такий довгий перелік інститутів не здатен вже в наш час охопити всього об'єму аграрного права.

Розвиток зовнішньо-політичних та внутрішньо-державних суспільних відносин в Україні призвів до того, що зміст аграрних правовідносин вже також складають агроінтервенційні, страхові, лізингові правовідносини, інтелектуальної власності, в особливості на селекційні досягнення, зеленого туризму, регулювання виробництва генмодифікованих організмів, відносини у складській сфері та інші, не кажучи вже про птахівництво, бджільництво, тваринництво, виноградарство, рибальство, тощо. Щодо кожного виду перелічених правовідносин є відповідні нормативно-правові акти, які їх регулюють, отже вони повноцінно претендують на звання інститутів аграрного права, а отже і на істотне розширення предмету аграрного права в аграрно-правовій науці. У зв'язку з наявністю такої великої кількості різноманітних аграрних правовідносин вважається зайвим перераховувати їх у визначені, а обмежитись лише тим, що предметом аграрного права України є аграрні відносини, що функціонують у процесі здійснення різними суб'єктами аграрного права сільськогосподарської виробничої та пов'язаної з нею іншої діяльності.

Безперечно поява все більшої кількості нових аграрно-правових інститутів та розширення предмета аграрного права свідчить про стрімкий розвиток аграрного права як такого, проте наявність ще більшої кількості недоліків, прогалин, колізій у цих же правовідносинах ставить нові завдання та наукові пошуки для аграрно-правової науки.

Що ж до визначення аграрного права комплексною чи самостійною галуззю права, то це питання і досі залишається відкритим. Погрібний О.О. у 2009 році писав, що «развитие всех названных составляющих предмета этой отрасли права в конце концов приведет к

признанию самостоятельности аграрного права Украины, констатации его как самостоятельной самодостаточной отрасли национальной правовой системы.» [3, 415]. З цією тезою тяжко не погодитись, більше того, його «пророцтво» певною мірою реалізується вже нині, адже у 2012 році д.ю.н. Єрмоленко В.М. у своїх тезах [5, 9-12] дуже переконливо доводив те, що аграрне право є самостійною галуззю права. А стрімке розширення предмету аграрного права слугує додатковим доказом на користь цього.

Використана література:

1. Аграрне право України: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / В. М. Гайворонський, В. П. Жушман, В. М. Корнієнко та ін.; За ред. В. М. Гайворонського та В. П. Жушмана. - Х.: Право, 2003. – 240 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/668/>

2. Аграрне право України: Підручник / За ред. О. О. Погребного. – К.: Істина, 2007. – 448 с.

3. Погребной О.О. Аграрное право Украины и перспективы его развития / О. О. Погребной // Правовое регулирование аграрных, земельных отношений, природопользования и охраны окружающей среды в сельском хозяйстве в России, Украине, Белоруссии, Казахстане, других стран СНГ и государствах ЕС: состояние, проблемы, пути совершенствования : Международный сборник научных трудов аграрных и юридических высших учебных заведений России, Украины, Белоруссии, Казахстана, других стран СНГ и государств ЕС : в 2 т. – М. : ООО «Торжокская типография», 2009–2009. – Т. I. – 2009. – С. 412-415

4. Уркевич В. Ю. Про аграрно-правові інститути / В. Ю. Уркевич // Проблеми розвитку аграрного та земельного права України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25 травня 2011 р.). – К.: Видавництво географічної літератури «Обрії», 2011. – С. 46-48

5. Єрмоленко В. М. Сучасні тенденції розвитку аграрного права / В. М. Єрмоленко // Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: матеріали Всеукраїнського круглого столу (25 травня 2012 р.): зб. наук. пр. / за заг. ред. проф. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. І. Семчика. – К.: Видавничий центр НУБіП України, 2012. – С. 9-12.

Пасечник О.С.

*Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського,
юридичний факультет, кафедра господарського і екологічного права,
викладач*

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ АГРАРНИХ РЕФОРМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У СУЧАСНІЙ НАУЦІ АГРАРНОГО ПРАВА

У сучасній правовій науці порівняльно-правовий аналіз є фундаментальним методом дослідження для загальних та спеціальних галузей права.

На думку В. Нерсисянца порівняльно-правовий метод виступає в цілісному вигляді і нерозривно пов'язаний з предметом. Так саме він висловлює думку що різні правові дослідження являють собою неоднакові рівні конкретизації, тобто зачіпають різні аспекти правової дійсності, а так само мають концептуальну єдність. Це так само виражається в єдності методологічних досліджень, в яких порівняльно-правовий метод відіграє важливу роль [2, с.14].

Дослідження шляхом порівняльно-правового аналізу в галузевих юридичних науках дає можливість відокремлення нових самостійних дисциплін. Слід зазначити, в науці не має єдиної думки щодо питання доцільності відокремлення галузевих порівняльно-правових юридичних дисциплін [3, с.52; 4, с.8].

З моменту набуття незалежності в Україні відбуваються реформаційні процеси у всіх сферах суспільного життя, що пов'язано з застосуванням в економіки ринкових механізмів.

Звичайно найбільших перетворень зазнала аграрна і земельна сфера. Наразі, при переході від командно-адміністративної економіки, до ринкової змінюється сама сутність земельних та аграрних відносин. Від виключно публічних земельні та аграрні відносини стають публічно-приватними. Саме на етапі здійснення реформаційних процесів в країні значно зростає роль порівняльно-правового аналізу аграрної реформи в зарубіжних країнах у сучасній науці аграрного права.

Дослідження аграрної реформи в зарубіжних країнах методом порівняльно-правового аналізу дає можливість отримання нових знань у цій сфері. Так, на сам перед вивчення зарубіжного правового досвіду, засад аграрних та земельних перетворень дозволяє знайти рішення окремих проблем правового регулювання реформаційних процесів, з якими стикається будь-яка держава і суспільство. Знання зарубіжного досвіду, законодавчого забезпечення реформаційних процесів дозволяє вітчизняному законодавцю уникнути помилок, що вже мали місце в історії і практиці правового впливу.

Але, слід зауважити, що запозичення зарубіжного правового досвіду реформаційних процесів може мати різні наслідки, як позитивні так і негативні. У цьому питанні ми поділяємо думку Строева Є.С., який у своїх дослідженнях зазначає, що відмінності в земельних відносинах і організаційній структурі фермерського сектора в різних країнах показують, що використання зарубіжного досвіду при вирішенні земельного питання в пострадянських країнах має здійснюватися з великою обережністю, з урахуванням конкретних культурних, природних, історичних умов, характерних для цих країн під час становлення їх земельного устрою [5,с.273].

Аналіз даного питання дозволив нам зробити наступні висновки. Сьогодні у зв'язку з проведенням земельної та аграрної реформи в Україні й потребою їх належного правового забезпечення особливу роль у сучасній науці аграрного права відіграють наукові дослідження які здійснюються шляхом порівняльно-правового аналізу аграрних реформ зарубіжних країн. Слід зауважити, що на сучасному етапі розвитку вітчизняних аграрних відносин існує багато нерозв'язних проблем у напрямі реформаційних процесів, що, у свою чергу, негативно позначається на ефективності правового регулювання суспільних відносин в аграрному секторі економіки. Виходячи з нашого дослідження вирішувати ці проблеми необхідно з урахуванням зарубіжного досвіду аграрних перетворень. Дослідження методом порівняльно-правового аналізу аграрних реформ зарубіжних країн, дозволяє нам дослідити шляхи вирішення проблем в аграрному секторі країн які вже закінчили процес реформування, та на основі цього досвіду розробити свою сучасну національну модель аграрних перетворень. Таким чином, ми не пропонуємо копіювання досвіду аграрних перетворень в зарубіжних країнах, що само по собі не можливо, враховуючи різний політичний, економічний, історичний, соціальний та культурний стан держав. Мова йде про використання аналітичного досвіду юридичних моделей аграрної реформи в зарубіжних країнах, шляхом порівняльно-правового аналізу, з метою вирішення сучасних проблем в аграрному секторі в Україні.

Перелік використаних джерел:

1.Нерсисянц В.С. Сравнительное правоведение в системе юриспруденции // Государство и право. — 2001. — № 6. — С. 14.

2.Сталев Ж. Сравнительный метод в социалистической правовой науке // Сравнительное правоведение. — М., — 1978. — С. 52

3.Тихомиров Ю.А. Право: национальное, международное, сравнительное // Государство и право. — 1999. — N 8. — С. 8.

4.Земельный вопрос/ Е.С. Строев, С.А. Никольский, В.И. Кирюшкин и др. ; Под ред. Е.С. Строева. – М.: Колос, 1999. – 536 с.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СИСТЕМИ АГРАРНОГО ПРАВА

Формування цілісної теорії галузевої юридичної науки ставить перед дослідниками безліч окремих завдань, одним із яких є розвиток вчення про систему відповідної галузі права. Останнє має велике значення для впорядкування наявного теоретичного матеріалу та зміцнення галузевої теорії права. Практична діяльність та наукові пошуки ставлять перед наукою аграрного права багато питань теоретичного та прикладного характеру, вирішити які можливо шляхом теоретичної розробки питань системи аграрного права.

В сучасній літературі з аграрного права подається доволі усталене визначення поняття системи аграрного права. Так, В.З. Янчук визначає систему (структуру) аграрного права як галузі права таким чином: «це науково обґрунтоване, логічно послідовне розміщення аграрно-правових інститутів, нормами яких регулюються аграрні суспільні відносини суб'єктів аграрного підприємництва всіх форм власності й форм господарювання? їх представницьких органів управління, а також селянських (фермерських) господарств, приватних підсобних домашніх господарств членів колективних сільськогосподарських підприємств, найманих сільськогосподарських працівників та інших громадян, які проживають у сільській місцевості [1, с. 296].

В.П. Жушман зазначає, що система аграрного права являє собою сукупність логічно і послідовно розміщеного нормативного матеріалу за правовими інститутами, норми яких у комплексі закріплюють основні принципи, форми і порядок сільськогосподарської діяльності юридичних і фізичних осіб, регулюють відносини, що виникають між ними, між ними і державою в процесі обробітку землі, виробництва, перероблення і реалізації продукції сільського господарства [2, с. 10].

Представники російської науки аграрного права дають схожі визначення. М.І. Палладіна зазначає, що аграрне право, як і будь-яка інша галузь права, являє собою систему взаємозв'язаних правових інститутів (субінститутів), сукупність правових норм яких призначена для правового регулювання відносно однорідних відносин (груп відносин), що мають свою специфіку [3, с. 14].

З наведених визначень впливають такі ознаки системи аграрного права:

1) основною структурною частиною системи аграрного права є інститут аграрного права, а елементарною – аграрно-правова норма. На цій ознаці акцентує увагу Н.І. Титова, яка зазначає, що «сьогодні аграрне право України – це комплексна, інтегрована й спеціалізована галузь права, яка історично склалася і являє собою повноцінну систему аграрно-правових інститутів. Саме їх наявність як головної внутрішньогалузевої сукупності норм правової спільності є підтвердженням існування окремої самостійної галузі права. Система галузі права – це закономірно послідовна, повна і внутрішньо узгоджена сукупність складових, основу якої становить правовий інститут» [4, с. 15].

2) інститути аграрного права перебувають між собою у системній взаємодії, упорядкованості, що характеризується такими рисами: наукова обґрунтованість, логічність, послідовність, внутрішня узгодженість;

3) норми та інститути ідентифікуються як аграрно-правові за ознакою регулювання ними відносин, що належать до предмету аграрного права. З урахуванням стислого вираження цієї ознаки подає визначення системи аграрного права Ю.М. Крупка: «система аграрного права – це сукупність взаємопов'язаних, розміщених у певній логічній послідовності норм і правових інститутів, які регулюють аграрні правовідносини суб'єктів аграрного господарювання» [5, с. 17].

Аналіз основних елементів (інститутів) системи аграрного права дозволяє зробити висновок, що їх виділення відбувається передусім із урахуванням предмету аграрного права.

Комплексність предмета аграрного права в повній мірі відображається у вченні про елементи цієї галузі. Виділяючи основні елементи предмету аграрного права – земельні, майнові, трудові, організаційно-управлінські відносини – аграрно-правова наука за аналогічним принципом виділяє і відповідні інститути аграрного права – правовий режим земель, що використовуються у сільськогосподарській діяльності, правовий режим майна сільськогосподарських підприємств, правове регулювання трудових відносин в сільському господарстві, правове регулювання управління справами сільськогосподарських підприємств та ін.

Викладене дозволяє підсумувати, що предмет правового регулювання аграрного права виступає одним з вирішальних чинників, що впливає на формування його системи. Його слід констатувати як системоутворюючий чинник системи аграрного права.

Бібліографічні посилання

1. Аграрне право України / За редакцією академіка АПН, професора Янчука В.З. – К.: Юрінком, 1996. – 560 с.
2. Аграрне право : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.П. Жушман, В.М. Корнієнко, Г.С. Корнієнко та ін. ; за ред. В.П. Жушмана та А.М. Статівки. – Х. : Право, 2010. – 296 с.
3. Аграрное право: учебник / С.А. Боголюбов, М.М. Бринчук, Н.О. Ведышева, [и др.]; отв ред М.И. Палладина, Н.Г. Жаворонкова. – М.: Проспект, 2012. – 432 с. – С. 10.
4. Аграрне право України: Підручник / За ред. О.О. Погрібного. – К.: Істина, 2006. – 448 с. – С. 15-16.
5. Крупка Ю.М. Аграрне право України: Навч. посіб. для дистанційного навчання / За наук. ред. Н.Р. Малишевої. – К.: Університет «Україна», 2006. – 160 с. – С. 17.

Корнієнко В. М.

*к.ю.н., доц. кафедри земельного та аграрного права
НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Органічне сільське господарство на світовому рівні розглядається як новітня методика господарювання, як засіб підтримки економічної, соціальної, екологічної сфери життєдіяльності людини і суспільства. Правове регулювання даного питання існує в законодавстві багатьох розвинених країн світу. Нажаль, в Україні органічне сільське господарство на теперішній час не знайшло офіційного закріплення в нормативних актах незважаючи на те, що подібні відносини існують, розвиваються в зв'язку з тим, що застосовуються міжнародні стандарти, котрі не суперечать чинному законодавству України завдяки чому здійснюється активна експортна торгівля органічною сільськогосподарською продукцією з іншими країнами світу.

Органічне сільське господарство – це певний спосіб господарювання, основою якого є ощадливе, бережливе ставлення до існуючих природних ресурсів, відмова від використання при виробництві сільськогосподарської продукції штучних речовин постачання на ринок екологічно чистих продуктів харчування та сировини. Такий спосіб гарантує безпечність та якість сільськогосподарської продукції при наявності несприятливої екологічної обстановки та використанні аграрними товаровиробниками хімічних засобів при вирощуванні продукції тваринного та рослинного походження. Початком запровадження органічного сільськогосподарського виробництва у світі вважається середина двадцятих років минулого століття, коли австралійський філософ Рудольф Штейнер заснував теорію антропософії відповідно до якої людина відчуває себе часткою всесвіту і повинна жити в гармонії з навколишнім середовищем підтримуючи баланс між духовною та матеріальною основами. Виходячи з теорії Штейнера дуже небезпечним є застосування хімічних добрив та отрутохімікатів [1, с. 57-58]. На міждержавному рівні розвиток та становлення органічного

сільськогосподарського виробництва був покладений Організацією Об'єднаних Націй, а саме Організацією з сільського господарства та продовольства, головною метою діяльності якої є збирання та аналіз інформації про продукти харчування, становище сільського господарства у світі, збереження природного навколишнього середовища, застосування міжнародних стандартів в аграрному виробництві. Просуванню світового ринку органічних сільськогосподарських продуктів сприяє і Конференція із торгівлі і розвитку в рамках ООН.

В 1971 році у Франції розпочала свою діяльність Міжнародна федерація руху за органічне сільське господарство, яка об'єднала майже 750 організацій зі ста країн світу. Мета її діяльності полягає в застосуванні органічної сільськогосподарської продукції у процесі виробництва, переробки, розподілу та споживання останньої. Федерація запропонувала створити міжнародну цільову групу із гармонізації та еквівалентності стандартів в органічному сільському господарстві, що сприятиме міжнародній торгівлі органічними продуктами сільського господарства, покращить доступ більшості країн світу на міжнародні ринки. Значна роль в розвитку органічного сільського господарства на міжнародному рівні належить Центру міжнародної торгівлі [2]. Враховуючи прагнення України до конкурентоспроможності у сфері сільськогосподарського виробництва слід поширити розвиток органічного сільськогосподарського виробництва в нашій державі, а оскільки в таких відносинах застосовуються міжнародні стандарти, які не суперечать національному законодавству, вкрай необхідно здійснити імплементацію цілої низки відповідних правових норм, що регулюють відносини в цій сфері.

Література

1. Гуменюк Г. Д., Баджурак О. В., Люшенко О. К. Органічне виробництво в світі – історія розвитку та сучасний стан // Біоресурси і природокористування, – Том 2, № 3-4, – 2010, – С. 56-62
2. Берлач Н. А. Можливості участі України в процесі міжнародної співпраці у сфері розвитку ринку органічного сільського господарства // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/1454/13/>

Корнієнко Г.С.

*к.ю.н. кафедри земельного та аграрного права
НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ВИРОБНИЦТВА БЕЗПЕЧНИХ ТА ЯКІСНИХ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ

Наявність якісних харчових продуктів формує продовольчу безпеку держави, що є важливим елементом та невід'ємною складовою національної безпеки України.

В Україні для цього напрацьована певна нормативна база. Держава на законодавчому рівні встановлює жорсткі перепони для проникнення до споживача неякісної продукції та екологічно небезпечної продукції.

Незважаючи на прийнятті великої кількості нормативних актів, які регулюють забезпечення населення України безпечними та якісними продуктами харчування, в повному обсязі вони не гарантують наявності відповідної продукції. Зокрема, проблема полягає в тому, що акредитовані вітчизняні ветеринарні лабораторії в основному визначають показники безпечності необроблених продуктів харчування тваринного походження скрининговими методами, а відповідно до рішення ЄС 657/2002 для виконання національних планів державного моніторингу залишкових кількостей ветеринарних препаратів та забруднених речовин в продуктах тваринного походження та кормах, а також харчових продуктах, підконтрольних ветеринарній службі, необхідно проводити дослідження в акредитованих лабораторіях із застосуванням підтвердних методів. Центральна державна лабораторія ветеринарної медицини здатна була визначати тільки три показники безпечності необроблених харчових продуктів тваринного походження, а згідно з європейськими

вимогами (Директива 96/23/ЄС) потрібно визначати 20 груп або не менше ніж 200 таких показників.

Для того, щоб вирішити проблему належного лабораторного дослідництва був прийнятий Закон України Про Загальнодержавну цільову економічну програму проведення моніторингу залишкових кількостей препаратів та забруднюючих речовин у продуктах тваринного походження і кормах, а також в харчових продуктах, підконтрольних ветеринарній службі на 2010-2015 роки» від 4 червня 2009 р., № 1446-VI (в редакції 10 грудня 2011 р., № 1446-VI). Затверджена Законом Загальнодержавна цільова економічна програма була прийнята з метою розширення можливостей державних лабораторій ветеринарної медицини щодо виконання планів моніторингу залишків ветеринарних препаратів та забруднювачів у живих тваринах та продуктах тваринного походження відповідно до встановлених ЄС вимог. Реалізація програми дозволяє знизити ризик надходження небезпечної продукції на споживчий ринок завдяки здійснення лабораторних досліджень у повному обсязі. Розширення кола можливостей лабораторій на всіх рівнях дозволить здійснити контроль за наявністю певної кількості ветеринарних препаратів та забруднених речей, наприклад в сирому молоці, а також в іншій сировині та продукції тваринного походження, яка надходить на переробні підприємства. Згідно з метою даної програми здійснюється низка заходів із підвищення якості та безпечності продуктів тваринного походження, харчів і кормів, із всебічного інформування споживачів щодо ризиків, пов'язаних з вживанням неякісної продукції. Щорічні витрати на проведення моніторингових досліджень складають приблизно 10 млн. грн., при цьому дослідження здійснюються лабораторіями безкоштовно.

Виконання затвердженої програми надасть змогу здійснювати контроль за наявністю залишкових кількостей ветеринарних препаратів та забруднюючих речовин у живих тваринах, продуктах тваринного походження і кормах, а також харчових продуктах, підконтрольних ветеринарній службі, у ветеринарних лабораторіях усіх рівнів.

На наш погляд, повільне впровадження сучасних методів дослідження показників безпечності необроблених продуктів харчування тваринного походження є одним із основних недоліків сучасного державного регулювання відносин щодо забезпечення якості та безпеки сільськогосподарської продукції.

Основними пріоритетами щодо якості та безпеки продуктів харчування є: контроль за якістю та безпекою продовольчої сировини, харчових продуктів, особливо дитячих; контроль за безпекою імпоротної продукції, особливо виготовленої на основі генетично модифікованих організмів (обов'язкове маркування такої продукції); подальше удосконалення нормативно-правової бази, зокрема розроблення національних стандартів, медико-біологічних вимог і санітарних норм якості продовольчої сировини та харчових продуктів.

Удосконалення системи безпечності і якості харчових продуктів рослинного та тваринного походження, зокрема, контроль за їх виробництвом та реалізацією, дасть змогу забезпечити продовольчу безпеку країни, підвищити конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції, у тому числі й на міжнародному ринку.

*Курман Т.В.,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національного університету «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»*

ЩОДО ПРИНЦИПІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

На сьогодні є всі підстави стверджувати, що сукупність норм, які регулюють відносини у сфері забезпечення продовольчої безпеки України, становить самостійний інститут аграрного права. Вбачається, що основними принципами такого правового інституту аграрного права як забезпечення продовольчої безпеки є наступні:

1) пріоритет прав і свобод людини і громадянина. Юридичною основою цього принципу є положення Конституції України [1, 1996. – № 30. – Ст. 141], закріплені: у ст. 1, де Україну проголошено демократичною, соціальною і правовою державою; у ст. 3, де декларується, що людина, її життя і здоров'я, її безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави;

2) принцип самозабезпеченості, що має знаходити свій прояв у здатності аграрного сектору кожної держави самостійно забезпечувати своє населення необхідною для підтримання звичайної життєдіяльності кількістю якісних і безпечних продуктів харчування та продовольства, незалежно від зовнішніх поставок цього продовольства, в тому числі, за умови наявності будь-яких внутрішніх чи зовнішніх загроз;

3) гарантування продовольчої незалежності держави. Продовольча незалежність є одним із чинників, що забезпечують суверенітет держави. Відповідно до ст. 17 Конституції України захист суверенітету, забезпечення економічної безпеки (складовою якої є продовольча безпека) є найважливішими функціями держави, справою усього українського народу;

4) органічне поєднання і взаємодія імперативності правового захисту загальносуспільного інтересу, притаманної публічному праву, з принципами свободи особистості, автономії та непорушності права приватної власності, притаманних приватному праву, при забезпеченні продовольчої безпеки держави;

5) принцип продовольчої доступності для всіх категорій населення України. Даний принцип передбачає як фізичну, так і економічну доступність продовольства;

6) принцип якості та безпечності продовольства. Законодавство України розрізняє поняття якості і безпечності, це не тотожні категорії. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» [1, 1998. – № 19. – Ст. 98] безпечність харчового продукту – це стан харчового продукту, що є результатом діяльності з виробництва та обігу, яка здійснюється з дотриманням вимог, встановлених санітарними заходами та/або технічними регламентами, та забезпечує впевненість в тому, що харчовий продукт не завдає шкоди здоров'ю людини (споживача), якщо він спожитий за призначенням. У цій же статті закріплено і поняття якості харчового продукту – це ступінь досконалості властивостей та характерних рис харчового продукту, які здатні задовольняти потреби (вимоги) та побажання тих, хто споживає або використовує цей продукт;

7) достатність та стабільність запасів продовольства. Створення спеціальних продовольчих запасів в Україні передбачено на законодавчому рівні. Зокрема, відповідно до ст. 1 Закону України «Про державний матеріальний резерв» від 27 січня 1997 р. [1, 1997. – № 13. – Ст. 112] державний резерв як особливий державний запас матеріальних цінностей включає в себе, окрім іншого, запаси сировинних і продовольчих ресурсів для забезпечення стратегічних потреб держави. Запаси продовольчих ресурсів, передбачені цією нормою як необхідні для забезпечення стратегічних потреб держави, формують державний продовольчий резерв. Під стратегічними потребами держави слід розуміти потреби держави в запасах сировинних, матеріально-технічних та продовольчих ресурсів, необхідних для забезпечення національної безпеки держави, стабілізації її економіки та виконання першочергових робіт під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

8) забезпечення інтересів України у системі міжнародної продовольчої безпеки. Даний принцип передбачає розвиток таких напрямків державної політики у сфері забезпечення продовольчої безпеки, як раціоналізація співвідношення експорту та імпорту сільськогосподарської сировини та продовольства; використання інструментів митно-тарифного регулювання для цілей забезпечення продовольчої безпеки держави, оперативне використання заходів торгового захисту при демпінговому, субсидованому чи стрімко зростаючому імпорту; захист прав та підтримка вітчизняних аграрних товаровиробників, які виробляють продукцію для формування державного продовольчого резерву; подолання або хоча б скорочення залежності вітчизняного агропромислового комплексу від імпорту машин, обладнання, технологій, інших ресурсів тощо;

9) інформаційне забезпечення стану продовольчої безпеки України. Стаття 50 Конституції України гарантує кожному право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість та безпечність харчових продуктів. Кожен має право на поширення такої інформації, вона ніким не може бути засекречена та ін.

Принципи забезпечення продовольчої безпеки знайшли своє відображення як у міжнародних, так і у внутрішньодержавних актах, в тому числі у Конституції України і в поточному законодавстві. Система принципів правового регулювання продовольчої безпеки не є сталою, вона перебуває у стані розвитку. При цьому вказані принципи можна вважати міжгалузевими, оскільки і самі відносини у сфері забезпечення продовольчої безпеки є комплексними.

Використана література: 1. Відомості Верховної Ради України.

Панченко В. В.

Національний університет

«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

к. ю. н., асистент кафедри земельного та аграрного права

ЩОДО ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ПИТАНЬ РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ЯК СКЛАДОВОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

На сьогодні відсутність в Україні належної правової основи в сфері регулювання виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників, орієнтованих на стабільний економічний результат, набула особливої значущості зважаючи на необхідність підвищення ефективності сільськогосподарської діяльності, що призведе до збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва та підвищення якості сільськогосподарської продукції. Тому, що невід'ємною складовою проблеми продовольчої безпеки є недостатній рівень забезпечення держави продуктами харчування саме за рахунок власних ресурсів.

Без радикального підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств усіх форм власності і організації виробництва, їх цілеспрямованої соціально-економічної і екологічно спрямованої реструктуризації на основі вдосконалення ринкових відносин неможливо домогтися переведення регіональних АПК на модель сталого розвитку і динамічного зростання. Цілком очевидно, що державна аграрна політика має бути не підпорядкована частковій чи тимчасовій підтримці розвитку окремих ланок аграрної сфери, а спрямована на здійснення системних перетворень у ній [2; 219].

Розглядаючи державно-правове регулювання якості та безпеки сільськогосподарської продукції, яку в більшості своїй можна віднести до харчової продукції або сировини для її виготовлення, необхідно відмітити, що однією з головних вимог ефективного сільськогосподарського виробництва є забезпечення належної якості ґрунту як основи для забезпечення відповідного рівня якості цієї продукції або сировини для її виготовлення.

Тобто, треба використовувати всі економічно - правові механізми розподілу земельної власності, форми взаємодії власника земельної ділянки та орендаря для максимально тривалого користування землею одним господарем. Це призведе до зацікавленості як власників так і орендарів земельних ділянок щодо належного виконання своїх обов'язків, в тому числі і збереженні якості ґрунту, з метою здійснення ефективного сільськогосподарського виробництва.

Крім того, в Україні доцільно запровадження належного державного контролю за якістю сільськогосподарської продукції та поступове формування інформаційної бази даних з питань її обігу та якості відповідно до вимог ЄС. Важливим є також забезпечення доступу споживачів сільськогосподарської продукції до інформації про якість та забезпечення відповідного громадського контролю [1; 131].

Зважаючи на це, держава повинна вдосконалити систему контролю за виконанням всіма учасниками аграрного ринку вимог нормативних документів, технічних регламентів, пов'язаних з безпечністю та якістю сільськогосподарської продукції, вимог законодавства у сфері захисту прав споживачів, зміни ролі держави щодо забезпечення безпечності харчових продуктів за європейськими принципами, створення дієвого механізму притягнення до відповідальності виробників за неякісну та небезпечну харчову продукцію.

До основних факторів, що негативно впливають на якість і ефективність аграрного законодавства щодо регулювання процесів у сільському господарстві України, треба віднести зниження активної ролі держави та її органів у забезпеченні нормального переходу до ринкової економіки; недостатня урегульованість процедури прийняття законів, інших нормативних актів; недостатнє дотримання принципу науковості в розробленні проектів аграрного законодавства; недостатня можливість широкого обговорення науковцями, практиками та іншими зацікавленими особами проектів законодавчих і нормативних актів, що стосується аграрного сектору економіки України. Внаслідок цього регулятивна якість актів часто є низькою, що призводить до внесення в них через короткий період змін і доповнень, або прийняття їх у зовсім новій редакції [1; 130].

Все це зумовлює необхідність пошуку шляхів подальшого реформування аграрного сектора вітчизняної економіки, що сприятиме вирішенню проблеми забезпечення населення сільськогосподарською продукцією, тим самим підвищуючи рівень продовольчої безпеки, що є важливою складовою національної безпеки, яка гарантує соціально-економічну та політичну стабільність у суспільстві, сталий економічний розвиток держави в цілому.

Перелік використаних джерел

1. Бугера С. Правове регулювання якості сільськогосподарської продукції відповідно до вимог ЄС / С. Бугера // Публічне право. – 2012. – № 1 (5). – С. 131.

2. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення: монографія / (А.П.Гетьман, М.В. Шульга, А.М. Статівка та ін.); за ред. А.П.Гетьмана та В.Ю. Уркевича.- Х.: Право, 2012. – 448 с.

Покальчук М.Ю.

*асистент кафедри земельного та аграрного права
Національного університету «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА РІШЕННЯМ СУДУ

Сільськогосподарські підприємства можуть припинити свою діяльність як за волею їх власників (засновників, учасників, членів) або уповноважених осіб, так і з підстав, які не залежать від волі їх власників (засновників, учасників, членів) або уповноважених осіб. Детальне дослідження цього питання послугує розвитку всеохоплюючої ефективної системи правового регулювання аграрних відносин, що виникають у сфері діяльності сільськогосподарських підприємств.

Відносини з припинення діяльності сільськогосподарського підприємства у примусовому порядку регулюються наступними нормативно-правовими актами: ГК, ЦК, Законами України: «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р., № 1579-12 [4]; «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р., № 514-17 [1]; «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 р., № 2210-III [5]; «Про антимонопольний комітет України» від 26 листопада 1993 р., № 3659- XII [2]; «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 р., № 973-IV [9]; «Про кооперацію» від 10 липня 2003 р., № 1087-IV [6]; «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 22 грудня 2011 р., № 4212-VII [3] та ін.

Підстави припинення діяльності сільськогосподарських підприємств, крім випадку визнання його банкрутом, містяться у ч. 2 ст. 38 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, та фізичних осіб - підприємців», відповідно до якої, сільськогосподарське підприємство як і будь-який інший суб'єкт господарювання припиняє свою діяльність у примусовому порядку у разі: визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути; провадження нею діяльності, що суперечить установчим документам, або такої, що заборонена законом; невідповідність мінімального розміру статутного капіталу юридичної особи вимогам закону; неподання протягом року органам державної податкової служби податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону; наявність в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб запису про відсутність юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням.

Зупинимося більш детально на проблемах, які виникають у аграрному секторі.

Так, однією із підстав припинення діяльності сільськогосподарського підприємства у примусовому порядку є невідповідність мінімального розміру статутного капіталу сільськогосподарського підприємства вимогам закону. Але, мінімальний розмір статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю законодавством не регламентований, тобто він може визначатися на розсуд власника. Мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства не може бути менше, ніж сума, еквівалентна 1250 мінімальним заробітним платам [1]. Щодо інших сільськогосподарських підприємств, то мінімальний розмір їх статутного капіталу також є невизначеним. Тобто, якщо на балансі будь-якого сільськогосподарського підприємства (крім акціонерного товариства) перебуває майно вартістю 1 копійка або більше, то фактично припинення діяльності такого суб'єкта господарювання з підстави невідповідності мінімального розміру статутного капіталу сільськогосподарського підприємства вимогам закону є неможливим.

Крім того, важливе значення у питаннях припинення діяльності сільськогосподарських підприємств у примусовому порядку мають акти реагування органів Антимонопольного комітету України у разі прояву недобросовісної конкуренції з боку сільськогосподарського підприємства або ж вчинення антиконкурентних узгоджених дій, зловживання монополією (домінуючим) становищем на ринку.

Отже, припинення діяльності сільськогосподарського підприємства у примусовому порядку – це процес, здійснюваний органами суду, за участі фізичних або юридичних осіб, у результаті якого сільськогосподарське підприємство припиняє свою виробничу, інші види господарської діяльності і виключається із Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців.

Список використаних джерел:

1. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р., № 514-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2008. – № 50-51. – Ст. 384.
2. Про антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 р., № 3659- XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – № 50. – Ст. 472.
3. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом. Закон України від 14.05.1992 р., № 2343-XII // Відом. Верхов. Ради України, – 1992. – №31. – Ст. 440.
4. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 р., № 1576-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.
5. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р., № 2210-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.
6. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 р., № 1087-15 // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – №5. – Ст. 35.
7. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 р., № 469/97-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1997. – № 39. – Ст. 261. (в редакції від 19.01.2013 № 5495-17).

8. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р., № 2453-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2010 – № 41-42, № 43, № 44-45, – Ст. 529.

9. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р., № 973-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 363.

Радчук О.П.

канд. юрид. наук, доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДОГОВОРУ КОМІСІЇ НА ПРОДАЖ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ.

Договірне регулювання реалізації вирощеної сільськогосподарської продукції давно було предметом вивчення багатьох вчених, що представляють науки земельного, аграрного та екологічного права. Серед них, особливе місце займає теоретична спадщина Ю.О. Вовка. Він притримувався загальнопоширеної позиції та вважав, що серед інших договорів є договір комісії на продаж сільськогосподарської продукції, який виступає різновидом відомого нашому цивільному праву договору комісії [1].

Правове регулювання комісійної торгівлі сільськогосподарською продукцією здійснюється, як правило, цивільними кодексами. Вчені, що досліджують договір комісії, давно уже пропонували прийняти спеціальний підзаконний правовий акт, що закріпив би особливості реалізації саме сільськогосподарської продукції. Можливість прийняття спеціального акту передбачена також і ст. 1028 ЦК України. Відсутність такого документу в певній мірі є стримуючим фактором розвитку такої різновидності договору комісії.

Україна, як досить велика аграрна держава з потужним потенціалом, активно розвиває і зовнішньоекономічну діяльність щодо продажу за її межами вирощеної сільськогосподарської продукції, в тому числі й в інших країнах. Так, у нашої сусідньої держави – Російській Федерації, в чинному законодавстві передбачена можливість продажу сільськогосподарської продукції на комісійних засадах, але так само, як і в Україні, спеціального нормативного акту не прийнято.

Сторонами договору є комітент та комісіонер. Деколи комісіонер може укласти субкомісійні відносини з третіми особами (субкомісіонерами) при цьому залишаючись відповідальним перед комітентом. Законодавство України та РФ не встановлює зараз конкретно тих суб'єктів господарювання, хто може виконувати обов'язки як комітента, так і комісіонера за договором комісії на продаж сільськогосподарської продукції. Тому важко погодитись з Проценко Т.П., яка вказала, що сторонами цього договору є «комісійний магазин, що входить до системи кооперативної торгівлі, а з іншого – сільськогосподарський кооператив» [2].

Ми бачимо відмінність у законодавстві двох країн тоді, коли аналізуємо можливість укладання субкомісійної угоди. Ст.1015 ЦК України вказує на те, що без згоди комітента комісіонер може укласти договір субкомісії тільки у виняткових випадках, якщо цього вимагають інтереси комітента. За російським законом (ст. 994 ЦК РФ) комісіонер має право укладати договір субкомісії, якщо інше не встановлено договором комісії. Комісіонер за ЦК РФ є стороною в договорі, що має значно ширші права, а тому, якщо немає прямої заборони, він укладає такі угоди. Комісіонер може обрати такі дії, що дадуть змогу краще виконати договірні обов'язки з найменшими, можливо, втратами для себе і комітента. Він економічно обґрунтує свої дії, що і доведе до комітента.

Обов'язком комісіонера є виконання доручень комітента на найбільш вигідних для нього умовах. У ч. 2 ст. 1014 ЦК України встановлено правило про те, що у випадку коли комісіонер вчинив правочин на умовах більш вигідних, ніж ті, що були визначені комітентом, то додаткова вигода належить комітентові. Більш економічно обґрунтоване положення міститься у ст. 992 ЦК РФ, де додаткова вигода ділиться між комітентом та

комісіонером порівну, якщо інше не встановлене угодою сторін. Норма російського закону дозволяє стимулювати роботу комісіонера, який не буде просто виконувати вказівки комітента, а буде прагнути знайти можливість виконати свої зобов'язання так, що дозволять комітенту отримати більший прибуток, а також значно збільшити свої власні надходження.

Цивільне законодавство двох країн в цілому лише встановило суттєві умови договору комісії. Це викликано тим, що цивільні кодекси містять загальні положення про договори, а окремі договори розглядаються через призму загальних умов. ЦК України значно ширше окреслив коло суттєвих умов договору комісії. Ст. 1012 ЦК України називає серед інших такі: строковість або без визначення строку; з визначенням або без визначення території виконання; з умовою чи без умови асортименту; може встановлюватись зобов'язання комітента щодо утримання від укладення договору з іншими особами; предмет договору (характеристика майна) та ціна. Останні дві суттєві умови договору не встановлені главою 51 ЦК РФ. Суб'єкти України, що укладають договори з російськими комісіонерами, повинні це враховувати та безпосередньо в договорі деталізувати ці умови та інші, що вони визначають як суттєві.

Пропозиції, що запропоновані у цій роботі можуть бути враховані під час вивчення практики застосування законодавства про комісійну торгівлю сільськогосподарською продукцією як компетентними органами України та Російської Федерації. Таке взаємне збагачення піде на користь вдосконалення законодавства про договір комісії на продаж сільськогосподарської продукції, виграють від цього як виробники так і споживачі обох країн.

Використана література.

1. Вовк Ю.А. Договорные отношения колхозов с организациями и предприятиями. – М., 1962. С. 142.

2. Організаційно-правові засади розвитку аграрного і земельного ринків в Україні. – К., 2006. С.110.

Самсонова Я.О.

*Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»,
к.ю.н., асистент кафедри земельного та аграрного права*

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ БАГАТОРІЧНИХ НАСАДЖЕНЬ

Земельні ділянки, займаючи основне місце в системі об'єктів нерухомості, виступають системним утворенням з власною структурою та взаємозв'язком елементів, які її складають – водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження. Їх природний зв'язок із землею, як єдиного цілого об'єкту, є безспірним, чого не можна стверджувати, аналізуючи чинне законодавство, щодо існування стійкого правового зв'язку між ними. За роки державної незалежності в умовах становлення ринкових відносин концепція віднесення речей до рухомих або нерухомих значно змінилася, що пояснюється зміною економічних та соціальних функцій нерухомості, зокрема земельних ділянок, в силу чого законодавство містить велику кількість суперечностей та прогалин. Особливо багато практичних та теоретичних питань виникає відносно визначення правового режиму багаторічних насаджень та земельних ділянок, на яких вони розміщені – чи це єдиний об'єкт, як зазначено у ст. 79 Земельного кодексу України, чи це самостійні об'єкти нерухомості, чи головна річ та її приналежність за цивільним законодавством тощо?

Проблема визначення багаторічних насаджень як окремих об'єктів цивільних прав виникла після надання роз'яснення Державним комітетом по земельним ресурсам України у Листі від 16.07.2004 р., № 14-17-11/6317 щодо порядку передачі часток земель та майна членам колективних сільськогосподарських підприємств і організацій у власність. Згідно з

яким відносини між новими власниками земельної ділянки (паю) та власником багаторічних насаджень (які не підлягають паюванню за п. 21 Методики уточнення складу і вартості пайових фондів майна членів колективних сільськогосподарських підприємств, у тому числі реорганізованих, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2001 р., № 177) мають бути врегульовані шляхом укладання цивільно-правових угод.

Отже, одним з головних аспектів розглядуваної проблематики є визнання або невизнання виноградних насаджень в якості окремих об'єктів цивільних прав.

В теорії цивільного права визначено чотири концепції співвідношення об'єктів матеріального світу із землею: самостійності усіх об'єктів; як складових частин головної речі; у якості приналежності до земельної ділянки та концепція складної речі (майнового комплексу).

На перший погляд чинне цивільне (ст. 373 Цивільного кодексу України) та земельне законодавство (ст. 79 Земельного кодексу України) не визнає самостійності правового режиму таких об'єктів як багаторічні насадження, але проблеми щодо паювання земель та укладання цивільно-правових договорів на практиці, предметом яких є багаторічні насадження, доводять нам зворотне. У чинному національному законодавстві також прямо не вказано про те, що багаторічні насадження, які розташовані на земельній ділянці, вважаються складовою частиною речі (наприклад, як у Цивільному уложенні Німеччини (§ 93) [1, с. 17]), правовий режим якої визначено ст. 187 ЦК України.

Аналіз легального визначення складової частини речі, що міститься в ч. 1 ст. 187 ЦК України, вказує на те, що ознакою складової частини є неможливість відокремлення її від єдиної речі без її пошкодження або істотного знецінення. Пошкодження єдиної речі при виокремленні певної складової частини полягає в тому, що при цьому втрачається, так би мовити, «відповідна ланка в єдиному технологічному ланцюзі», що унеможлиблює її функціонування [2, с. 102]. Так, рослини, багаторічні насадження, які знаходяться на земельній ділянці створюють з нею єдине органічне ціле. Відокремлення їх від ділянки слід розглядати як зміну природних характеристик ділянки. Але, не у всіх випадках ми можемо стверджувати саме так. Якщо мова йде про декілька кущів винограду на земельній ділянці, то їх перенесення можливе без суттєвого знецінення як земельної ділянки, так і самих насаджень. А коли ми розглядаємо виноградні насадження, як сільськогосподарські угіддя, створені відповідно до ст. 2 Закону України «Про виноград та виноградне вино» від 16.07.2005 р., № 2662-IV за Проектом на створення виноградних насаджень, затвердженого Міністерством аграрної політики та продовольства України та зареєстровані в центральному органі виконавчої влади, що реалізує аграрну політику, політику у сфері сільського господарства, то повинні виходити з того, що такі угіддя складають єдиний цілий об'єкт – виноградні насадження, де виноградник є складовою частиною земельної ділянки. При переході права на такий об'єкт, його складові частини не підлягають відокремленню за ч. 2 ст. 187 ЦК України, яка носить імперативний характер. Це слугує гарантією охорони прав нового набувача єдиної речі, у разі, якщо після укладення договору на її придбання буде встановлено, що єдина річ не співпадає з предметом укладеного правочину через відокремлення від неї хоча б однієї складової частини [2, с. 102].

Слід зауважити, що не дивлячись на імперативність ст. 187 ЦК України, законодавством не встановлено заборону на укладання правочину щодо переходу права власності до іншої особи, предметом якого буде складова частина такої речі, зокрема виноградні кущі. Але, правовими наслідками укладання такого договору стане визнання за кожною складовою частиною статусу окремої речі з відповідними змінами їх вартості та правового режиму.

Список використаних джерел: 1. Гражданское уложение Германии: Ввод. закон к Гражд. уложению. – Кн.1. – Пер. с нем. / Научн. ред. А.Л. Маковский, Н.Г. Елисеев и др. – Серия «Германские и европейские законы». – М.: Волтерс Клувер, 2004. – 816 с.; 2. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. – Т. 4: Об'єкти. Правочини.

Туєва О. М.

*доцент кафедри земельного та аграрного права
Національний Університет «Юридична
академія України імені Ярослава Мудрого»*

ПРАВОВІ ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО РЕЗЕРВУ ТА ДЕРЖАВНОГО ІНТЕРВЕНЦІЙНОГО ФОНДУ

Гарантією забезпечення продовольчої безпеки України є формування державного продовольчого резерву – запасу окремих видів сільськогосподарської продукції. Створення спеціальних продовольчих резервів передбачено Законом України «Про державний матеріальний резерв» від 24 січня 1997 р., №51/97-ВР [1], у ст. 1 якого зазначається, що державний резерв є особливим державним запасом матеріальних цінностей, призначених для використання в цілях і в порядку, передбачених Законом, до складу якого зокрема входять запаси сировинних, матеріально-технічних і продовольчих ресурсів, необхідних для забезпечення національної безпеки держави, стабілізації її економіки та виконання першочергових робіт під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Отже державний продовольчий резерв є складовою частиною державного матеріального резерву. Державний продовольчий резерв покликаний виконувати одночасно декілька функцій: 1) забезпечувальну функцію, оскільки його існування має гарантувати забезпечення держави та її населення необхідною кількістю продовольства, сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження; 2) регулятивну функцію, адже він виступає важелем підтримки рівноваги попиту та пропозиції і регулювання цін на організованому аграрному ринку [5]. На жаль Закон не містить визначення поняття державного продовольчого резерву, у зв'язку з чим відбувається отождення різних за своєю правовою природою об'єктів. Так постановою Кабінету Міністрів України від 23 липня 2009р. №847 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» [3] у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції» від 4 червня 2009 р. №1447-17 у численних нормативно-правових актах слова «продовольчий резерв» і «державний резерв» були замінені відповідно словами «інтервенційний фонд» і «державний інтервенційний фонд» - отже вважаються синонімами. Разом із тим Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» був доповнений визначенням Державного інтервенційного фонду як такого, що формується Аграрним фондом за рахунок фінансових інтервенцій, заставних, форвардних і ф'ючерсних закупівель та використовується для здійснення товарних інтервенцій з метою забезпечення цінової стабільності. Аналізуючи визначення понять «державний резерв» і «державний інтервенційний фонд» можна дійти висновку про їх нетотожність. По-перше, ці фонди відносяться до різних сфер управління. Управління державним резервом (і його складовою - продовольчим резервом) здійснює Державне агентство резерву України, правове становище якого закріплено Указом Президента України від 13 квітня 2011р. № 463/2011[4], а інтервенційний фонд формується Аграрним фондом, який належить до сфери управління Мінагрополітики. По-друге, різним є призначення цих фондів. Державний резерв призначається для забезпечення потреб України в особливий період; надання державної підтримки окремим галузям народного господарства, підприємствам, установам і організаціям з метою стабілізації економіки у разі тимчасових порушень термінів постачання важливих видів сировини і паливно-енергетичних ресурсів, продовольства, виникнення диспропорції між попитом і пропонуванням на внутрішньому ринку та участь у виконанні міждержавних договорів; подання гуманітарної допомоги; забезпечення першочергових робіт під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. До

того ж у складі державного резерву створюється незнижуваний запас матеріальних цінностей, обсяг яких має бути постійним, отже він є недоторканим. На відміну від нього, призначення державного інтервенційного фонду полягає лише у здійсненні товарних і фінансових аграрних інтервенцій з метою забезпечення цінової стабільності, таким чином його обсяги можуть постійно змінюватися. По-третє, різним можуть бути обсяги й номенклатура матеріальних цінностей зазначених фондів. Державний резерв містить тільки ті матеріальні цінності, які необхідні людині в умовах надзвичайних ситуацій. Тому при розробці номенклатури та норм накопичення враховуються концепція національної безпеки, військова доктрина держави, вірогідність виникнення і можливі масштаби природних негараздів і техногенних катастроф, поточні економічні та фінансові можливості держави, параметри прогнозів соціально — економічного розвитку і демографічної ситуації в країні, структура та перспективи розвитку промислового і сільськогосподарського виробництва та споживання, рівень і темпи науково — технічного прогресу, а також можливості та технології самої системи державного матеріального резерву[2]. Інтервенційний фонд формується виключно за рахунок об'єктів державного цінового регулювання, перелік яких визначається за результатами моніторингу аграрного ринку, а його обсяг стосовно кожного об'єкта не може бути меншим ніж 20% обсягів їх річного внутрішнього споживання за попередній маркетинговий період. Виходячи з вищесказаного можна зробити висновок про різну правову природу зазначених фондів.

Література:

1. Відом. Верхов. Ради України. – 1997. – № 13. – Ст. 112.
2. Коваленко С.О. Державний резерв як головний компонент системи забезпечення національної безпеки України//Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси.-№3.-2012.-С.255.
3. Офіційний вісник України від 21.08.2009.-№154
4. Офіційний вісник України від 26.04.2011.-№29.-с.№324.-Ст.1269.
5. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення: монографія / А.П. Гетьман, М.В. Шульга, А.М. Стагівка та ін.; за ред. А.П. Гетьмана та В.Ю. Уркевича. – Х.: Право, 2012. – С. 266.

Костур О. Д.

*Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника
Юридичний інститут, аспірантка*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЧЛЕНІВ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ СНД

Важливе значення у системі внутрішньогосподарських відносин, що складаються в процесі ведення фермерських господарств, мають членські відносини. На сьогодні їх законодавче регулювання, що забезпечується Законом України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року, потребує вдосконалення.

Склад фермерського господарства є спеціальним. По-перше, створити його може лише громадянин України (самостійно чи спільно з членами сім'ї). Це зумовлено тим, що власниками земель сільськогосподарського призначення в Україні можуть бути лише громадяни України. Іноземні громадяни та особи без громадянства такого права не мають. Не можуть створювати фермерські господарства і юридичні особи. По-друге, здебільшого, тими громадянами, що створюють фермерське господарство, є селяни [3, с.171]. По-третє, громадяни, які утворюють фермерське господарство, повинні бути згідно з п. 2 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 р. «родичами або членами сім'ї, відповідно до закону».

Відповідно до законодавства України та більшості держав СНД фермерське господарство може бути організоване одним громадянином України. Заперечує таке

положення В.М.Єрмоленко, який зазначає, що за наявності єдиного члена фермерського господарства, воно не відповідатиме ознаці організаційної форми (організаційної єдності), яка відбиває родинно-трудова ознаку [1, с.17]. Сьогодні фермерське господарство може бути створене й одним громадянином, але у процесі його функціонування членами господарства можуть стати інші члени сім'ї чи родичі, що, на наш погляд, відображає ключову ознаку фермерського господарства – сімейно-трудова.

Ще одним проблемним моментом врегулювання членських відносин у фермерських господарствах є те, що чинне законодавство взагалі не містить норм, які би встановлювали порядок вступу (прийняття) осіб до членів фермерського господарства. Закон України «Про фермерське господарство» не містить чітких приписів щодо порядку набуття особою статусу члена господарства та моменту виникнення членських правовідносин у фермерському господарстві. Лише ч. 4 ст. 1 даного Закону визначає, що порядок вступу до господарства й виходу з нього зазначаються у статуті господарства. Науковці відзначають, що, оскільки фермерське господарство базується, в основному, на сімейних традиціях і правилах, то й законодавець не має можливості жорсткого втручання в ці відносини [2, с.47]. Але членські відносини мають певні правові наслідки, тому в статуті господарства повинні бути встановлені чіткі й зрозумілі правила виникнення членства.

На відміну від законодавства України, у Законі Республіки Таджикистан «Про дехканське (фермерське) господарство» від 19 травня 2009 року (ст. 21) встановлено порядок прийняття у члени дехканського господарства інших громадян. Також, у Законі Республіки Білорусь «Про селянське (фермерське) господарство» від 18 лютого 1991 року є окрема глава «Членство у фермерському господарстві», в якій чітко врегульовані правові питання щодо прийняття до членів фермерського господарства, порядок виходу і виключення із членів фермерського господарства.

Ст. 14, 15 Закону України «Про фермерське господарство» визначають права та обов'язки членів фермерського господарства, проте даний перелік прав стосується в основному відносин землекористування. Таким чином, визначені законом права та обов'язки членів фермерських господарств є недостатньо повними. Щодо інших держав СНД, то в законодавстві, що регулює діяльність фермерських господарств, містяться положення щодо прав та обов'язків їх членів (зокрема, у ст. 25 Закону Республіки Таджикистан «Про дехканське (фермерське) господарство», ст. 14 Закону Республіки Білорусь «Про селянське (фермерське) господарство» тощо).

Таким чином, існує необхідність у врахуванні досвіду держав СНД щодо законодавчого регулювання членських відносин у фермерських господарствах та закріпленні прав і обов'язків членів фермерських господарств у законодавстві України.

Література

1.Єрмоленко В.М. Аграрні майнові правовідносини приватних сільськогосподарських підприємств в Україні: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора юрид. наук: 12.00.06 / В.М. Єрмоленко; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2008. – 36 с.

2.Жушман В. Правове регулювання майнових аспектів діяльності фермерських господарств за новим законодавством: окремі проблеми / В.Жушман, В.Уркевич // Право України. – 2004. – № 6. – С.46-50.

3.Титова Н. І., Ващишин М. Я. Фермерське господарство як організаційно - правова форма реалізації громадянами України прав на землі // Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України / [Титова Н.І., Федорович В.І., Ващишин М.Я. та ін.]; за ред. Н.І.Титової. // Львів: ПАІС. – 2005. – С. 167 - 193.

Кульчій І.М.
аспірант кафедри земельного та аграрного права
Національного університету «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ ЯК ФОРМИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УКРАЇНІ

На важливість сільського туризму для забезпечення сталого розвитку вперше вказувалося в Повістці дня на ХХІ століття (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), де в пункті 14.25 зазначалося, що «для задоволення в майбутньому попиту на сировинні товари необхідною є інтенсифікація сільського господарства шляхом диверсифікації виробничих систем з метою досягнення максимальної ефективності при використанні місцевих ресурсів, при зведенні в той же час до мінімуму екологічних та економічних ризиків. Там, де неможлива інтенсифікація систем ведення сільського господарства, необхідно виявляти і розвивати інші можливості виробництва, використання ресурсів дикої природи, аквакультури і рибальства і таких несільськогосподарських видів діяльності, як наприклад, виробництво товарів легкої промисловості, переробка сільськогосподарської сировини, агробізнес, відпочинок та туризм та ін.» [1].

В подальшому, керуючись положеннями декларації «Повістки дня на ХХІ століття», три міжнародні організації Всесвітня рада подорожей та туризму, Рада Землі, а також Всесвітня туристична організація розробили план дій «Повістка дня на ХХІ століття для індустрії туризму та подорожей» (1996 р.) з метою покращання стану оточуючого середовища і забезпечення сталого розвитку туризму і міжнародних подорожей. У цьому документі вказується на те, що туризм, будучи наймасштабнішою галуззю промисловості в світі, має потенціал для забезпечення сталого розвитку общин та країн, де були розроблені пріоритетні напрямки діяльності для організацій та держав по розвитку туризму, в тому числі і планування стійкого розвитку туризму.

Згодом, у 2002 році питання сталого туризму більш детально були розглянуті в пункті 43 Йоханесбурзького плану виконання рішень, прийнятого на Всесвітній зустрічі на вищому рівні по сталому розвитку, де зазначалося, що «необхідно сприяти сталому розвитку туризму і зростанню потенціалу на благо сільського і міського населення»[2].

Разом із тим, варто звернути увагу на те, що Всесвітньою туристичною організацією у 2004 році було сформовано концепцію сталого розвитку туризму, відповідно до якої, норми і практику управління сталим розвитком туризму можна застосовувати до всіх видів туризму та до всіх типів напрямків, включаючи масовий туризм і різні інші туристичних сегментів. Принципи стійкості відносяться до охорони навколишнього середовища, економічним і соціально-культурним аспектам розвитку туризму і між цими трьома аспектами повинен бути встановлений відповідний баланс, щоб гарантувати довготривалу сталість туризму. Таким чином, сталий туризм повинен: 1) забезпечити оптимальне використання ресурсів навколишнього середовища, які складають ключовий елемент розвитку туризму, підтримуючи основні екологічні процеси і допомагаючи зберігати природну спадщину та біологічне різноманіття; 2) поважати своєрідні соціально-культурні особливості приймають співтовариств, зберігаючи властиву їм створене і сформоване культурну спадщину і традиційні звичаї, і вносити внесок у взаєморозуміння різних культур і терпимість до їх сприйняття; 3) забезпечувати життєздатність довгострокових економічних процесів, враховуючи їх вигоду для всіх зацікавлених кіл, які їх неупереджено поширюють, включаючи постійну зайнятість і можливості надходять доходів і соціальних послуг для приймаючих співтовариств і внесок у скорочення масштабів убогості.

Уже в 2012 році у підсумковому документі конференції ООН зі сталого розвитку (Ріо + 20) «Майбутнє, якого ми хочемо», було виокремлено окремий підрозділ «Сталий туризм», де

зазначалося, що детально спланована і керована діяльність в сфері туризму може вносити значний вклад в рамках всіх трьох компонентів сталого розвитку, тісно пов'язана з іншими секторами і може забезпечити створення достойних робочих місць і відкривати можливості в області торгівлі. А також наголошувалося на необхідності надавати більш масштабну підтримку заходам в області сталого туризму і відповідним заходам по створенню необхідного потенціалу в країнах, що розвиваються з метою сприяти забезпеченню сталого розвитку»[3].

Враховуючи динамічність суспільних відносин нині потрібно вести мову не лише про розвиток сільського туризму, але необхідним видається пропонувати розроблення національної програми сталого розвитку сільського туризму, як складової стратегії сталого розвитку сільських територій. Таким чином, доцільно розробити та прийняти Закон України «Про сталий розвиток сільського туризму», в якому необхідно передбачити поняття сільського туризму, принципи сталого розвитку сільського туризму, його основні напрямки, суб'єктів надання таких послуг та інші особливості в цій сфері. Адже забезпечення розвитку сільського туризму має надзвичайно важливе значення в аспекті розвитку сільських територій через створення додаткових робочих місць, розширення об'єктів соціальної інфраструктури, відновлення ремесел, звичаїв і культурної самобутності місцевих жителів та охорони і збереження навколишнього природного середовища.

Література:

1.План дій щодо сталого розвитку «Agenda 21» // Електронний ресурс. - http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/res_agenda21_01.shtml

2.Йоханнесбургская декларация по устойчивому развитию // Електронний ресурс. - http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_wssd.shtml

3.Резолюция Генеральной ассамблеи ООН «Будущее, которого мы хотим»// Електронний ресурс. - <http://www.un.org/ru/sustainablefuture/>

Лушпаєв С.О.

Національний університет

“Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”, аспірант

ПРО ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Для дослідження державно-правового регулювання продовольчої безпеки України, необхідно з'ясувати, як визначають цю правову категорію науковці в сфері аграрного права. Проблема правового регулювання відносин у сфері продовольчої безпеки нашої держави віднайшла свій відбиток у працях вчених-юристів: В.З. Янчука [1, с. 190], О.О. Погрібного [2, с. 149], В.П. Жушмана [7, с. 20], Г.Ю. Бистрова і М.І. Козиря [5, с. 115], В.І. Курило [8, с. 77-80], М.В. Гребенюка [6, с. 92-98], А.Ю. Тригуба [9, с. 85-119], Т.В. Курман [3, с. 62-77], О.В. Гафурової [4, с. 158-159].

Наведене окреслює актуальність дослідження категорії “державно-правового регулювання продовольчої безпеки України”, сутність якої до цього часу не розкрито.

Ступінь теоретичної розробки проблеми характеризується тим, що в аграрно-правовій літературі бракує комплексного аналізу поняття державно-правового регулювання продовольчої безпеки України. Вчені-юристи досліджували поняття державно-правового регулювання сільського господарства України, зокрема В.З. Янчук, О.В. Гафурова, Т.В. Курман. М.В. Гребенюк зосередив свою увагу на визначенні поняття державно-правового регулювання забезпечення продовольчої безпеки України.

Для того, щоб з'ясувати зміст поняття державно-правового регулювання продовольчої безпеки України, звернем увагу на погляди науковців в цій сфері. Так, В.П. Жушман визначає державне регулювання сільського господарства як економічний вплив держави на виробництво, перероблення і реалізацію сільськогосподарської продукції, сировини і

продовольства [3, с. 20]. О.О. Погрібний підкреслює, що державне регулювання сільського господарства має на меті досягнення максимальної ефективності для задоволення попиту населення на продукти харчування, сировину й продовольство рослинного й тваринного походження [2, с. 149]. В той же час Г.Ю. Бистров і М.І. Козир, стверджуючи про необхідність державного регулювання, зумовлюють таке регулювання тим, що держава є відповідальною щодо забезпечення у достатній кількості продовольством [4, с. 115]. В.З. Янчук зазначає, що державно-правове регулювання сільського господарства становить сукупність заходів щодо визначення системи органів державного управління, прийняття і належне виконання аграрних законів і нормативно-правових актів про сільське господарство, закріплення кола повноважень цих органів [1, с. 190]. Т.В. Курман вважає, що державно-правове регулювання сільського господарства являє собою сукупність економіко-правових заходів щодо цілеспрямованого впливу держави на аграрні правовідносини [8, с. 62-77]. На думку М.В. Гребенюка, державно-правове регулювання забезпечення продовольчої безпеки з урахуванням набуття Україною членства у Світовій організації торгівлі є сукупністю заходів держави щодо запровадження загальнонаціональної стратегії продовольчого забезпечення населення, прискорення прийняття проекту закону “Про продовольчу безпеку”, визначення державних органів, які є відповідальними за створення та підтримання державного продовольчого резерву та поставок продукції для споживчих потреб населення [6, с. 93].

Проте аналіз поглядів вчених-юристів на визначення поняття державно-правового регулювання продовольчої безпеки дозволяє виокремити його ознаки: задоволення попиту населення на продукти харчування, сировину й продовольство рослинного й тваринного походження; економічний вплив держави на виробництво, перероблення і реалізацію сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства; сукупність економіко-правових заходів щодо цілеспрямованого впливу держави на аграрні правовідносини; сукупність заходів держави щодо запровадження загальнонаціональної стратегії продовольчого забезпечення населення, прискорення прийняття закону “Про продовольчу безпеку”, визначення державних органів, які є відповідальними за створення та підтримання державного продовольчого резерву та поставок продукції для споживчих потреб населення.

Підсумовуючи викладене, надамо поняття наукової категорії “державно-правове регулювання продовольчої безпеки України”. Цю категорію можна визначити як сукупність правових, економічних та організаційних заходів щодо впливу держави в особі її органів на відносини у сфері продовольчої безпеки України.

Перелік використаних джерел:

1. Аграрне право України: підручник / В.З. Янчук, В.І. Андрейцев, С.Ф. Василюк та ін.; за редакцією В.З. Янчука. – 2 – ге видання, перероблене та доповнене. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 720 с.
2. Аграрне право України: підручник / за редакцією О.О. Погрібного. – К.: Істина, 2007. – 448 с.
3. Аграрне право: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.П. Жушман, В.М. Корнієнко, Г.С. Корнієнко та ін.; за ред В.П. Жушмана та А.М. Статівки. – Х.: Право, 2010. – 296 с.
4. Аграрне право України: Підручник / В.М. Єрмоленко, О.В. Гафурова, М.В. Гребенюк та ін.; за заг. ред. В.М. Єрмоленка. - К.: Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.
5. Быстров Г.Е., Козырь М.И. Аграрное право: учебник для вузов. – М.: Юристь, 2001. – 534 с.
6. Гребенюк М. Державно-правове регулювання забезпечення продовольчої безпеки // Право України. – 2009. – № 5. – С. 92-98.
7. Жушман В.П. Аграрне право та законодавство України: навчально-практичний посібник. – Х.: ТОВ “Одіссей”, 2006. – 688 с.
8. Курило В.І. Забезпечення продовольчої безпеки як принцип державного управління аграрним сектором економіки України / В.І. Курило // . – 2007. – № 7. – С. 77-80.
9. Тригуб А.Ю. Адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / А.Ю. Тригуб. - К., 2012. – 211 с.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЛІЗИНГУ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ У МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ТА ЗАКОНОДАВЧИХ АКТАХ УКРАЇНИ

У зарубіжних країнах використовують різні категорії для визначення лізингових відносин. Неодноразові спроби дати визначення лізингу робилися різними лізинговими асоціаціями, на конференціях, присвячених питанням лізингу, а також міжнародними організаціями. Наприклад в трактовці Європейської федерації національних асоціацій по лізинговому устаткуванню (Євроліз), визначення лізингу звучить так: «лізинг – це договір оренди заводу, промислових товарів, устаткування, нерухомості для використання їх у виробничих цілях орендаром, у той час як товари купуються орендодавцем, і він зберігає за собою право власності (на весь період лізингового договору)» [1. С. 111].

Але слід зазначити, що вперше на міжнародному рівні визначення поняття «лізинг» було закріплено в положеннях Конвенції УНІДРУА «Про міжнародний фінансовий лізинг». Відповідно до цієї Конвенції договір фінансового лізингу характеризується наступними ознаками: а) лізингоодержувач визначає обладнання та обирає постачальника не зважаючи передусім на досвід та думку лізингодавця; б) обладнання придбає лізингодавець у зв'язку з договором лізингу, який укладений або має бути укладеним між лізингодавцем і лізингоодержувачем; в) періодичні платежі, що підлягають виплаті за договором лізингу, розраховуються, зокрема, з урахуванням амортизації або суттєвої частини вартості обладнання [2. С. 110- 119].

Слід зазначити, що на сьогодні офіційне визначення поняття лізингу закріплено цивільним (ч.1 ст. 806 Цивільного кодексу України), господарським(ч.1 ст. 292 Господарського кодексу України) та податковим законодавством (п. 14.1.97 ст. 14 Податкового кодексу та у ч.1 ст.1 Закону України від 16 січня 2004 року «Про фінансовий лізинг»). Узагальнюючи всі ці положення, можна визначити спільні риси у визначенні поняття лізингу, це зокрема: а) на момент укладення договору лізингу лізингодавець не є власником предмета лізингу; б) згідно з умовами договору лізингодавець зобов'язується придбати предмет лізингу у встановленого продавця; в) вибір продавця предмета лізингу здійснюється за домовленістю між лізингодавцем та лізингоодержувачем; г) предмет лізингу передається у володіння та користування за плату визначену та на визначений строк. Однак, існують і певні розбіжності щодо наступних питань: встановлення розміру лізингових платежів; меж строку користування; щодо права та обов'язку у подальшому викупі лізингоодержувачем предмету лізингу.

Наведене свідчить, на сьогодні розвиток лізингу можна простежити в багатьох сферах господарювання. Вагоме значення лізинг має і для розвитку сільського господарства. Адже, лише вдосконалення лізингу в аграрному секторі економіки дозволить за досить короткий час модернізувати відповідно до світових стандартів вітчизняне сільське господарство.

Лізинг – один із найсуттєвіших шляхів матеріально-технічного забезпечення і є прискорювачем темпів виробництва сільськогосподарськими товаровиробниками аграрної продукції, засіб сприяння економічного розвитку аграрного виробництва. Сільське господарство не може розвиватися без лізингу як джерела кредитування капіталовкладень. Оскільки сільське господарство має специфічні риси, властиві тільки даній галузі виробництва (сезонність, уповільнений обіг капіталу, розрив у часі між витратами виробництва та надходженням фінансових ресурсів), і ці особливості відрізняються об'єктивним характером, сільське господарство потребує значно більшої підтримки з боку держави, одним з провідних видів якої є лізинг на пільгових умовах. Основні засади розвитку лізингових відносин в Агропромисловому комплексі як виду державної підтримки

сільськогосподарських виробників повинні перш за все визначатися в уніфікованих актах аграрного законодавства України. Вищевикладене свідчить про необхідність закріплення на рівні закону України поняття «аграрний лізинг», який увібрав би у себе найбільш важливі та необхідні риси, враховуючи специфічність даної галузі господарювання. Це сприятиме більш ефективному його застосуванню, створенню сприятливого середовища щодо впровадження і розвитку лізингу в аграрному секторі України.

Список використаних джерел

1. Белов А. П. Лізинг в мировій економіці [Текст] / А. П. Белов // Мировая економіка. – 1998. – № 12. – с.111.
2. Різник В. С. Поняття лізингу згідно з положеннями законодавства України, міжнародно-правових уніфікацій та зарубіжного законодавства [Текст] / В. С. Різник // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2005. - № 11. - С. 110-119.
3. Ментух Н. Ф. Лізинг в окремих сферах господарювання [Текст] / Н. Ф. Ментух // Адвокат. - 2012. - № 9. - С. 29-32

Філюк О.С.

*аспірант Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки*

ПРО ОБ'ЄКТ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

Серед аграрних правовідносин самостійне місце посідають ті, що виникають з приводу захисту майнових прав сільськогосподарських товаровиробників. Будучи специфічними за своєю юридичною природою, тим не менш, як будь-які інші правові відносини, до свого складу, поряд з іншими елементами, включають об'єкт правовідносин, стосовно якого між суб'єктами права встановлюється правовий зв'язок. Специфіка об'єкту захисних правовідносин, які розглядаються, обумовлює особливість таких правовідносин взагалі.

При визначенні поняття об'єкта правовідносин, передусім, слід звернути увагу на доцільність розмежування таких категорій як «об'єкт права» і «об'єкт правовідносин». Об'єктом правовідносин є ті суспільні відносини, які, будучи врегульовані або визнані нормами права, стають правовідносинами. Натомість, об'єктом юридичних суб'єктивних прав є матеріальні та нематеріальні блага – явища та предмети навколишнього середовища, що мають здатність задовольняти інтереси учасників правовідносин. Іншими словами – це все те, з приводу чого ці права виникають. Саме завдяки об'єкту правовідносин ці блага «прив'язуються» до системи реальних життєвих відносин та системи матеріальних і духовних цінностей суспільства.

Так, професор В.М. Єрмоленко наголошує, що не слід ототожнювати предмет правового регулювання галузі, об'єкт права й об'єкти окремих аграрних правовідносин [1; 139]. Так, об'єктом правовідносин щодо захисту майнових прав сільськогосподарських товаровиробників є майнові права виробників сільськогосподарської продукції. Об'єктом майнових прав є визначене майнове право сільськогосподарського товаровиробника, об'єктом якого, в свою чергу, є конкретний предмет матеріального світу.

Слід зазначити, що до об'єкту захисних аграрних відносин, які розглядаються, відносяться не будь-які майнові права, а тільки ті, які стали предметом порушення, оспорювання або невизнання. Тобто, майнові права, які належать суб'єктам аграрно-майнових правовідносин, незважаючи на однаковий правовий склад, не відносяться до об'єкту захисних правовідносин до тих пір, поки не з'явиться один із юридичних фактів, з наявністю яких виникають правовідносини щодо захисту майнових прав. Іншими словами, майнові права, які складають об'єкт аграрних майнових відносин, не відрізняються від майнових прав, які становлять об'єкт аграрних захисних правовідносин. Однак, в останніх правовідносинах, уповноважений сільськогосподарський товаровиробник, не може

користуватися або розпоряджатися своїми майновими правами, у зв'язку з їх порушенням, оспоруванням чи невизнанням.

Враховуючи наведене, об'єкт правовідносин, які розглядаються, пропонується визначити як конкретно визначені права на матеріальні та інтелектуальні блага, які є об'єктами аграрно-майнових правовідносин, з приводу яких сільськогосподарські товаровиробники вступають у захисні аграрні правовідносини.

До основних ознак такого об'єкту можна віднести наступне:

– характеризується як дискретний, тобто чітко визначений і відособлений від інших об'єктів;

– закріплений за конкретним суб'єктом аграрного права – сільськогосподарським товаровиробником;

– це майнові права на конкретні матеріальні та/або інтелектуальні блага;

– є частиною аграрних захисних правовідносин;

– майнові права, які є об'єктом, потребують захисту.

Таким чином, правовідносини щодо захисту майнових прав сільськогосподарських товаровиробників характеризуються специфікою свого об'єкта, правовий аналіз якого має важливе значення, оскільки лише наявність об'єкта викликає необхідність виникнення і здійснення самих правовідносин, а його відсутність позбавляє сенсу їх існування. Крім того, визначення об'єкта захисних правовідносин, які розглядаються, має важливе практичне значення для якісного покращення механізму захисту майнових прав сільськогосподарських товаровиробників.

Список використаних джерел:

1.Єрмоленко В.М. Щодо відмінностей між об'єктом правовідносин і об'єктом права / В.М.Єрмоленко // Право України. – 2004. - № 1. С. 136-139.

Древаль В. Ю.

*стажист-дослідник кафедри земельного та аграрного права
Національного університету «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СЕЛА В ПОСТАНОВАХ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Аграрна політика держави охоплює як різнобічні аспекти розвитку аграрного виробництва, так і проведення широкої системи соціальних заходів на селі [1, с. 8]. Правове регулювання розвитку соціальної сфери села має здійснюватися засобом всіх необхідних нормативно-правових актів, які мають прийматися на основі Конституції України та відповідати їй (ст. 8 Конституції України). Серед таких актів важливу роль відіграють і постанови Верховної Ради України, які містять значну кількість важливих норм з відповідною сферою правового регулювання.

У змісті таких актів якнайповніше розкривається сутність сучасних підходів до розуміння джерел аграрного права. Це стосується як окреслення значного кола соціальних проблем, що потребують правового регулювання, так і здійснення контрольної функції щодо виконання аграрної політики та конкретних регламентуючих норм. На думку професора В. М. Єрмоленка, джерела аграрного права характеризуються «як зумовлені об'єктивними вимогами суспільного розвитку чинники, що спричинюють виникнення волевиявлення держави чи інших суспільних утворень до встановлення загальних правил поведінки у сфері аграрних відносин» [2, с. 79].

Для прикладу можна назвати постанови Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань про хід реформування та заходи щодо поліпшення ситуації на селі» від 6 лютого 2003 р. та «Про недопущення закриття об'єктів соціально-культурного призначення в сільській місцевості» від 6 вересня 2005 р.

У Постанові Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань про хід реформування та заходи щодо поліпшення ситуації на селі» від 6 лютого 2003 р. відсутність своєчасного фінансування заходів соціального розвитку села названо однією з основних причин, які не дозволили забезпечити стабілізацію сільського господарства і отримати очікувані позитивні результати. З метою розвитку соціальної сфери села Кабінету Міністрів України пропонувалося, окрім іншого, щорічно спрямовувати не менше 30% капітальних вкладень, передбачених у Державному бюджеті України, для виконання заходів Державної програми розвитку соціальної сфери села; передбачити збільшення видатків на реалізацію програми індивідуального житлового будівництва на селі «Власний дім», залучення до її реалізації сільської молоді, в тому числі через Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву [3].

У Постанові Верховної Ради України «Про недопущення закриття об'єктів соціально-культурного призначення в сільській місцевості» від 6 вересня 2005 р. в резолютивній частині зазначалося: а) вважати неприпустимим закриття шкіл, клубів, фельдшерсько-акушерських пунктів, дільничних лікарень, інших об'єктів соціально-культурного призначення в сільській місцевості без відповідного рішення територіальної громади; б) Кабінету Міністрів України вжити невідкладних заходів щодо недопущення скорочення кількості шкіл, клубів, фельдшерсько-акушерських пунктів, дільничних лікарень, інших об'єктів соціально-культурного призначення в сільській місцевості та відновлення діяльності зазначених об'єктів із визначенням необхідних джерел їх фінансування; в) доручити комітетам Верховної Ради України з питань науки і освіти, з питань культури і духовності та з питань бюджету в тижневий термін підготувати та внести на розгляд Верховної Ради України узгоджений з Кабінетом Міністрів України відповідний законопроект [4].

Отже, постанови Верховної Ради України мають розглядатися в якості важливого компоненту джерел аграрного права. Це стосується, окрім іншого, і правового забезпечення соціального розвитку села. У них, зокрема, надається змістовна оцінка стану соціальної сфери села та окреслюється значне коло питань, які необхідно врегулювати законами України та постановами Кабінету Міністрів України. Водночас виразно спостерігається й деяка розбалансованість у відповідних нормативно-правових актах, в яких відсутня внутрішня логіка та дотримання єдиної чіткої лінії у питанні правового забезпечення соціальної сфери села. Відтак назрілим є питання щодо проведення спеціальних парламентських слухань з таких питань та прийняття окремої узагальнюючої парламентської постанови з правових проблем соціальної сфери села.

Список використаних джерел:

1. Статівка А. М. Організаційно-правові питання соціального розвитку села в Україні: Монографія / А. М. Статівка. – Х. : Право, 2007. – 208 с.
2. Єрмоленко В. М. Сучасні джерела і форми аграрного права / В. М. Єрмоленко // Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України : Серія «Право». 2011. – Вип. 165. Ч. 2. – С. 77–83.
3. Про рекомендації парламентських слухань про хід реформування та заходи щодо поліпшення ситуації на селі : Постанова Верховної Ради України від 06.02.2003 р. № 478-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 16. – Ст. 134.
4. Про недопущення закриття об'єктів соціально-культурного призначення в сільській місцевості : Постанова Верховної Ради від 06.09.2005 р. № 2794-IV // Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 46–47. – Ст. № 469.

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИРОЩУВАННЯ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ВИРОБНИКАМИ

Вирощування лікарських рослин аграрними підприємцями є розповсюдженою практикою у багатьох країнах світу. Зокрема значна кількість лікарських рослин виробляється у Китаї та інших країнах Азії [1]. У період перебування України у складі Радянського Союзу на її території спеціально створювалися радгоспи із вирощування лікарських рослин, у якості супутньої діяльності вирощуванням таких рослин займалися також лісогосподарські радгоспи [3]. Однак, на сьогодні вирощування лікарських рослин не є активним серед сільськогосподарських виробників, які віддають перевагу вирощуванню «традиційних» сільськогосподарських культур: пшениці, соняшника, цукрових буряків, картоплі та ін. Проте, лікарські рослини широко використовуються в фармацевтичній промисловості. За останні роки потреба у лікарських рослинах, як сировини, зросла більш ніж на 25 % [2]. Отже, постає питання: з яких причин вирощування лікарських рослин не здійснюється сільськогосподарськими виробниками?

Вбачається, що однією із причин виникнення такої ситуації є відсутність спеціального правового регулювання здійснення даної діяльності, яким було б охоплено особливості в частині встановлення пільг для виробників такої продукції. Справа в тому, що вирощування лікарських рослин є порівняно складним технологічним процесом, у зв'язку із чим сільськогосподарські виробники віддають перевагу іншим культурам. Саме тому держава значні кошти витрачає на закупку лікарських рослин із інших країн.

На сьогодні діють лише деякі державні стандарти, що встановлюють вимоги до технічних умов та правила вирощування деяких лікарських рослин, зокрема: ДСТУ 3121-95 «Насіння шавлії мускатної. Сортові та посівні якості. Технічні умови», ДСТУ 3658-97 «Саджанці лаванди справжньої. Технічні умови», ДСТУ 4263-2003 «Саджанці чорної, золотистої смородини, порічок червоних і білих та йошти. Загальні технічні умови», ДСТУ 4775:2007 «Насіння стевії медової (*stevia rebaudianabertoni*). Вимоги до заготовляння», ДСТУ 4776:2007 «Лист стевії медової (*stevia rebaudianabertoni*). Заготівля для промислової переробки» тощо. На даний момент вирощування лікарських рослин сільськогосподарськими виробниками відбувається відповідно до вимог земельного законодавства в частині правомірного використання земельних ділянок для таких потреб (Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року, Закон України від 06 жовтня 1998 року «Про оренду землі» тощо); господарського та цивільного законодавства в частині збуту даної сировини, а також деяких інших нормативних актів, наприклад, щодо вимог до вмісту пестицидів у лікарських рослинах (Закон України від 02 березня 1995 року «Про пестициди та агрохімікати»), щодо захисту лікарських рослин від шкідників (Закон України від 14 жовтня 1998 року «Про захист рослин») та ін.

Отже, необхідним є встановлення спеціального правового регулювання вирощування лікарських рослин сільськогосподарськими виробниками в частині:

- спрощення оподаткування даного різновиду діяльності;
- спрощення процедур кредитування, а також встановлення законодавчо передбачених та економічно гарантованих можливостей отримання кредитів на пільгових умовах;
- встановлення особливого порядку реалізації виробленої продукції на умовах, сприятливих для сільськогосподарських виробників.

Перелік використаних джерел

1. Губаньов О. Актуальні проблеми лікарського рослинництва України [Текст] / О. Губаньов, В. Рак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com/?page=146&itemid=2409>

2.Мойсієнко В.В. Екологічний стан лікарських рослин в умовах природних фітоценозів Житомирщини [Текст] / В.В. Мойсієнко[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vzhnau/2012_1_1/96.pdf

3.Романюк Л. Закарпатці могли б заробляти, культивуючи лікарські рослини [Текст] / Л. Романюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpattyua.net.ua/Zmi/86505-Zakarpattsi-mohly-b-zarobliaty-kul'tyvuiuchy-likarski-roslyny>

Машевська Л.А.

*здобувач Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки*

ЮРИДИЧНИЙ КОНФЛІКТ ЯК ПРИЧИНА ВИНИКНЕННЯ АГРАРНО-ПРАВОВОГО СПОРУ

Загальновідомим є те, що результатом будь-якої правотворчої діяльності державних органів стають прийняті ними джерела права, які формують основу правового регулювання суспільних аграрних відносин, вирішення аграрно-правових спорів. Вивченню поняття «аграрно-правовий спір» присвячено публікації дослідників проблем науки аграрного права [1, с. 73; 2, с. 48].

Суб'єктивні причини виникнення юридичних конфліктів у аграрному праві, які врегульовуються саме рішеннями судів із аграрно-правових спорів, умовно можна поділити на дві групи. До першої групи відносяться власне правові причини, що виникають «усередині аграрного права» (низька якість аграрних законів, суперечності між актами та суб'єктами правотворчості тощо); до другої групи – причини, що привносяться ззовні, з інших сфер суспільних відносин (політична боротьба, криза влади, протиріччя в економіці та ін.). Як правило, причини першої і другої груп досить часто переплітаються.

Юридичний конфлікт за участю аграрних товаровиробників, в його «чистому» вигляді, можна представити як протиборство за участю суб'єктів аграрного права з приводу застосування, порушення або тлумачення правових норм. Якщо визнати, що поява юридичних конфліктів неминуча в нашому складному і суперечливому соціальному просторі, то слід також погодитися з тим, що в наслідках будь-якого юридичного конфлікту закладені можливі стимули утримання соціального балансу, політичної врівноваженості та стабільності правових систем, наприклад, удосконалення чинного аграрного, земельного законодавства, правові процедури розв'язання спірних суперечок, «зв'язування» правовими механізмами неупорядкованих аграрних суспільних відносин тощо. Вирішальний (резолютивний) зміст правосуддя, полягає у судовому вирішенні аграрно-правового спору, саме як формалізованого юридичного конфлікту. Об'єктом змісту правосуддя в цьому випадку є сам аграрно-правовий спір, як формалізований конфлікт, юридизований та оформлений в судову справу.

Відзначимо відсутність єдиної думки серед науковців щодо співвідношення понять «конфлікт» і «спір». Ці поняття як розрізняють, так і ототожнюють. Конфлікт, як зіткнення поглядів, інтересів, позицій, що супроводжується конфронтацією, суперництвом, конкуренцією чи протиборством його учасників, переростає у правовий конфлікт (в українському правознавстві зустрічається розрізнення правових, більш ширше поняття, і юридичних конфліктів, як вузького поняття). Правовий конфлікт переростає в аграрно-правовий спір, який може бути як судовим так і позасудовим. Судові аграрно-правові спори є об'єктом, а судові справи – безпосереднім предметом діяльності зі здійснення правосуддя. Судове вирішення, передбачає як рішення суду, так і інші способи вирішення аграрно-правового спору, санкціонованого судом, як-от мирне судове чи позасудове врегулювання такого спору. У аграрному праві сутність аграрно-правового спору з'ясовується «у межах категорії соціального конфлікту через аналіз понять «спір» – «конфлікт», які співвідносяться між собою як конкретне та загальне, де конфлікт є ширшим поняттям, а у певних випадках

може виступати лише елементом останнього. Цей висновок повністю поширюється й на кореляційність таких понять, як «аграрний конфлікт» – «аграрний спір».

Рішення суду являє собою складну правову конструкцію, зміст якої може бути проаналізований з різних позицій; разом з тим, визначальним для досягнення мети даного дослідження є розуміння рішення суду, як акту правосуддя і одночасно, як процесуального документу, який врегульовує аграрні відносини. Судове рішення з аграрно-правового спору являє собою органічне поєднання цих двох важливих ознак. Однак, таке поєднання не веде до втрати кожною із сторін свого власного правового призначення. Відповідно, від рішення суду, як акту правосуддя, слід відрізнити рішення суду, як процесуальний документ.

Наведене вище дозволяє прийти до наступного висновку.

Винесення судом рішення в окремих випадках є саме правотворчою та правостановлюючою діяльністю суду, оскільки, по-перше, застосування суддівського розсуду в судовому процесі може здійснюватися тільки суддями, по-друге, для нього характерним є державно-владний характер. Це означає, що акти, які приймає суд, є юридично обов'язковими, а їх невиконання тягне за собою державний примус.

Судові джерела аграрного права можна розглядати власне як акти нормативного тлумачення первинних джерел аграрного права, в яких творення норм аграрного права відбувається саме як інтерпретація конституційних та інших законодавчих норм. Адже, рішення суду з аграрно-правового-спору – це все-таки вторинні джерела аграрного права, тобто такі, що використовують вихідний матеріал з інших, первинних джерел права. Рішення суду саме тому й може бути вторинним джерелом аграрного права, оскільки його остаточний зміст є інтерпретацією іншого офіційного тексту (первинного джерела аграрного права). Рішення суду з аграрно-правового спору визначається, як належним чином оформлений та обов'язковий для виконання акт судового органу, прийнятий за результатами відкритого і неупередженого судового розгляду юридичного конфлікту за участю аграрних товаровиробників – основних суб'єктів аграрних правовідносин з приводу застосування норм законодавства, яким врегульовуються аграрні правовідносини.

Використана література:

1. А.М. Земко, Л.А. Машевська. Щодо поняття «аграрно-правовий спір» / Земко А.М., Машевська Л.А. // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України, серія «Право» – 2013 — Вип. 173 — Ч. 3 — С. 48 — 58.

2. Уркевич В.Ю. Про значення судової практики у регулюванні аграрних відносин / В.Ю. Уркевич // Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних відносин і природокористування в Україні та країнах СНД: матер. Міжнар. наук. практ. конф. (10 – 11 вересня 2010 р. м. Луцьк). – Луцьк: ЛНТУ, 2012. – С. 73– 75.

Полюхович Л. І.

*здобувач кафедри земельного та аграрного права
Національного університету «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»*

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА У КОНТЕКСТІ ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В СОТ

Питання правового забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції на цей час є надзвичайно актуальним, адже ефективне аграрне виробництво є основою забезпечення продовольчої безпеки держави.

У контексті членства України в СОТ потребують перегляду правові підходи до регулювання виробництва вітчизняними товаровиробниками окремих видів сільськогосподарської продукції. Зокрема, у спеціальній літературі відмічено невідповідність законодавства в галузі державного регулювання виробництва зерна вимогам СОТ, що призводить до неефективного використання коштів державного бюджету на державну

підтримку цієї сфери [2, с. 423]. У зв'язку з цим, нестача на вітчизняному ринку зерна призводить до необхідності імпортувати його з інших держав у той час, як зерно, вирощене українськими товаровиробниками, направляється на експорт (адже ціни на нього на внутрішньому ринку нижчі у порівнянні зі світовими). Членство України в СОТ вимагає розроблення та втілення механізмів економічного розвитку виноградарства, оскільки при вступі до СОТ Україна взяла на себе зобов'язання з обмеження підтримки цієї сфери. Зокрема, єдиною підтримкою вітчизняного виробника винограду залишився тільки 1% збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства. Подальший розвиток виноградарства в Україні головним чином залежить від підвищення якості його нормативно-правового регулювання..., що відповідатиме сучасним економічним відносинам і міжнародним вимогам у цій царині [2, с. 231].

Основним документом СОТ, яким врегульовано виробництво сільськогосподарської продукції є Угода про сільське господарство [5]. Сфера дії цієї Угоди поширюється на такі його аспекти, як внутрішня підтримка вітчизняного виробника, санітарні та фітосанітарні заходи. Оскільки відповідно до ст. 3 вищезгаданої Угоди кожний член СОТ (і зокрема Україна) не може надавати підтримку вітчизняному сільськогосподарському виробнику у розмірі, більшому за рівень зобов'язань, взятих на себе при вступі до СОТ [5], зменшення рівня державної підтримки має компенсуватись іншими заходами, спрямованими на підвищення конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів сільськогосподарського виробництва. Розглядаючи питання державної підтримки, слід підкреслити, що 70 % всіх прямих компенсаційних платежів в ЄС витрачається на вирощування зернових культур [1]. Це необхідно враховувати при наданні державної допомоги виробникам даної продукції в Україні.

Важливою правовою вимогою СОТ, яка впливає з Угоди про технічні бар'єри в торгівлі, є відповідність сільськогосподарської продукції технічним регламентам. Відповідно до цієї Угоди технічний регламент – це документ, у якому визначено характеристики товару або пов'язані з ними виробничі процеси чи способи виробництва, включаючи чинні адміністративні положення, дотримання яких є обов'язковим [6]. Слід відмітити, що технічний регламент (так само як і стандарт) може містити виключно вимоги щодо пакування, маркування, етикування, тобто не визначати вимог щодо якості продукції. Відмінною рисою технічного регламенту, що відрізняє його від стандарту, є обов'язковість, адже стандарт відповідно до Угоди про технічні бар'єри в торгівлі є необов'язковим до застосування [6].

Норми національного законодавства не відповідають визначеним вище положенням угод СОТ. Так, відповідно до ст. 1 Закону України від 23 грудня 1997 р. «Про безпечність та якість харчових продуктів» обов'язковими є положення як стандартів, так і технічних регламентів [3]. Водночас Закон України від 17 травня 2001 р. «Про стандартизацію» дає визначення стандарту як документу, дотримання якого не є обов'язковим [4]. Визначення технічного регламенту в ньому не дається, натомість використовується термін «технічні умови». Однак, з метою забезпечення продовольчої безпеки держави, доцільно у вітчизняному законодавстві залишити вимогу про обов'язковість дотримання і стандартів, і технічних регламентів.

Таким чином, виробництво сільськогосподарської продукції в Україні має здійснюватись з урахуванням правових вимог СОТ щодо обов'язковості дотримання стандартів і технічних регламентів, та надання державної допомоги сільськогосподарським виробникам у напрямках, не заборонених угодами СОТ.

Перелік використаних джерел:

1. Богдан А. Й. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у контексті вимог законодавства ЄС: дис. ... канд. ю. наук : 12.00.06 / Богдан Андрій Йосипович. – Х., 2010. – 227 с.

2. Діброва А. Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика / Діброва А. Д. – К. : ВПД «Формат», 2008. – 488 с.

3. Про безпечність та якість харчових продуктів : Закон України від 23 грудня 1997 р. // Голос України. – 1998. – 3 лютого.

4. Про стандартизацію : Закон України від 17 травня 2001 р. // Голос України. – 2001. – № 108. – 20 червня.

5. Угода про сільське господарство : Угода від 15.04.1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – 12 листопада. – Ст. 2989.

6. Угода про технічні бар'єри в торгівлі : Угода від 15.04.1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – 12 листопада. – Ст. 2989.

*Савельєва О.М.,
Національний університет “Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого”*

ПРО ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розбудови ринкової економіки в Україні відбуваються реформаційні процеси, які торкаються майже всіх сфер суспільного життя в державі. І залежно від того, наскільки будуть ефективними такі перетворення, значною мірою залежить добробут наших громадян та імідж держави у світі. Саме через призму державної політики України є змога проаналізувати основні пріоритетні напрямки розвитку аграрних відносин в державі, оскільки правове закріплення цих напрямків складає реальну основу їх врегулювання, вдосконалення та захисту.

Окрім цього, в Указі Президента України “Про Основні засади розвитку соціальної сфери села” були окреслені основні проблеми, які торкнулися українського села та сільських жителів в період започаткування реформування аграрного сектора незалежної України. Так, у ньому зазначається, що у сільській місцевості проживає і в найближчій перспективі проживатиме близько третини населення України, основна частина якого зайнята в аграрній сфері виробництва. Село не тільки виконує функцію продовольчого забезпечення держави, а й залишається носієм і продовжувачем самобутніх матеріальних, культурних, моральних надбань і традицій минулих поколінь. У селі сконцентрована значна частина соціально-економічного потенціалу суспільства. Економічна криза 90-х років призвела до занепаду села, що характеризується значним перевищенням смертності над народжуваністю, скороченням чисельності сільського населення, руйнацією сільської соціальної інфраструктури, зростанням безробіття, відтоком найбільш активної частини селян у місто. Жителі багатьох сіл втрачають можливість отримувати за місцем проживання найпростішу медико-санітарну допомогу, навчати дітей, користуватися послугами культурно-освітніх, торговельних та побутових закладів. Багато сіл залишилося поза сферою обслуговування громадського транспорту. Обсяги будівництва житла скоротились удвічі, а об'єктів соціально-культурного призначення – у 10 разів.

Як бачимо, ситуація дуже невтішна, і соціальна криза на селі триває. Відповідно, треба комплексно підходити до вирішення цієї проблеми. По-перше, необхідно розвивати відносини в сфері сільськогосподарського виробництва – основного виду трудової зайнятості сільського населення; по-друге, на законодавчому рівні простимулювати розвиток відносин в сфері інвестування сільськогосподарського виробництва та соціального розвитку села, а також екологічного ведення сільського господарства; по-третє, збільшити обсяг держфінансування розвитку соціальної сфери села, визначивши його однією з пріоритетних статей фінансування з державного бюджету на кожний наступний рік; по-четверте, стимулювати розвиток відносин в сфері альтернативних сільськогосподарському виробництву додаткових видів виробництва, зокрема, розвивати сільський туризм (окрему увагу слід приділити Карпатському та Кримському регіонам – найбільш перспективним районам для залучення інвестицій, в тому числі іноземних); по-п'яте, розвивати відносини в

сфері сільськогосподарської дорадчої діяльності; по-шосте, стимулювати розвиток відносин в сфері тваринництва та аквакультури; по-сьоме, розвивати міжнародні відносини в сфері сільського господарства, в тому числі в сфері організації експорту сільськогосподарської продукції, проведення міжнародних оптових ярмарок сільськогосподарської продукції тощо.

В сучасний період інтенсифікації аграрних відносин постійно змінюються і вектори їх розвитку. До пріоритетних напрямків розвитку аграрних відносин в умовах сьогодення відносяться наступні: (1) відносини у сфері виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції фізичними та юридичними особами – суб'єктами аграрного виробництва; (2) відносини у сфері забезпечення ефективного сільськогосподарського виробництва вказаними особами (матеріально-технічного забезпечення, відносини у сфері забезпечення якості та безпеки сільськогосподарської продукції; державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників; агрострахування, агроінвестування, оподаткування сільськогосподарських товаровиробників; пільгове кредитування виробників сільськогосподарської продукції, агросервісне, агрохімічне та агро меліоративне обслуговування суб'єктів аграрного виробництва; сертифікація, зберігання, транспортування та збут сільськогосподарської продукції тощо), (3) відносини у сфері забезпечення сталого розвитку сільських територій (соціальний розвиток села, диверсифікація аграрного виробництва, сільськогосподарське дорадництво, підсобні виробництва та промисли тощо) та ін.

Як бачимо, аграрні відносини урізноманітнюються, їх спектр суттєво розширюється, з'являються нові, раніше невідомі відносини, які потребують свого регулювання відповідними правовими приписами. Такі приписи зазвичай відносять до аграрно-правових, оскільки вони фактично регламентують аграрні відносини, які складають предмет аграрного права як самостійної галузі в системі права України.

Отже, розвиток аграрних відносин в Україні наразі набирає чималих обертів і повинен стати домінуючим на шляху економічної та правової реформи в країні.

Список використаних джерел

1. Головні проблеми українського села: безробіття, погані дороги і пияцтво // Коментарі. – 17 травня 2011 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.comments.ua/life/150729-golovni-problemi-ukrainskogo.html>.

СЕКЦІЯ 3. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

Бредіхіна В.Л.

Національний університет

«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»,

доцент кафедри екологічного права

АКТУАЛЬНІ ЗАДАЧІ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасний розвиток суспільства, розробка і реалізація в Україні всесвітньої стратегії сталого розвитку з необхідністю вимагають впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем з урахуванням екологічних та економічних інтересів людей, їх гармонізації. Це передбачає передусім дотримання екологічних вимог і пріоритетів при здійсненні будь-якої господарчої, виробничої діяльності, яка може справляти вплив на довкілля.

В цих умовах гарантування екологічно безпечного природного середовища для життя й здоров'я населення, стабілізація і поліпшення стану довкілля шляхом інтеграції екологічних вимог до соціально-економічної сфери являють собою на сьогодні мету і головний напрямок національної екологічної політики [2].

Однак поліпшення екологічної ситуації неможливе без проведення комплексної системи організаційно-економічних перетворень на різних рівнях управління природокористуванням. Їх основою є ефективна комбінація заходів адміністративно-правового впливу на забруднювачів навколишнього природного середовища та способів економічного регулювання, стимулювання раціонального природокористування та охорони довкілля.

Загально визнано, що економіко-правовий механізм природокористування та охорони навколишнього природного середовища являє собою закріплену в законодавстві систему економічних заходів та стимулів, спрямованих на організацію раціонального природокористування, забезпечення екологічної безпеки та охорони довкілля [1, с. 299]. Зазначені заходи ґрунтуються передусім на концепції платності природокористування, охоплюють систему економічних інструментів, які в кінцевому рахунку забезпечують вплив на інтереси господарюючих суб'єктів екологічних відносин з метою стимулювання реалізації ефективних природоохоронних заходів, впровадження екологічно безпечних технологій, виробництва екологічно чистої продукції.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 41) визначає основні напрями (вони ж є і відповідними задачами) економіко-правового механізму охорони довкілля. Серед них: а) встановлення взаємозв'язку усіх видів діяльності підприємств, установ, організацій з раціональним використанням природних ресурсів та ефективністю заходів щодо охорони довкілля на основі економічних важелів; б) визначення джерел фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; в) встановлення лімітів використання природних ресурсів, викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та на утворення і розміщення відходів; г) встановлення ставок екологічного податку; д) надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними маловідходних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії, здійснення інших ефективних заходів щодо охорони довкілля; е) відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням природоохоронного законодавства [3].

Водночас аналіз сучасного законодавства дозволяє дійти висновку, що коло складових

елементів економіко-правового механізму природокористування та охорони навколишнього природного середовища є дещо ширшим, ніж ті, що встановлені у 41 статті названого закону. Серед додаткових напрямів можна назвати також облік та економічну оцінку природних ресурсів, природних та природно-антропогенних об'єктів; економічну оцінку впливу господарської та іншої діяльності на стан довкілля; відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва; екологічне страхування та екологічний аудит тощо.

Варто зазначити, що з розвитком ринкових відносин можуть виникати і формуватися й нові економічні способи регулювання відносин з раціонального природокористування та охорони довкілля. Необхідність пошуку інноваційних підходів до управління економікою та екологією, їх взаємоузгодження викликає створення, наприклад, спеціалізованої фінансово-економічної бази (екологічних фондів різного рівня), навіть спеціалізованих галузей господарства – так званої екологічної індустрії (ринку екологічних технологій та послуг). Останнім часом на національному рівні поширюються стратегії «екологізації економіки», «екологічно-чистого виробництва», «еко-ефективності» виробництва, переходу до «зеленої економіки» тощо. Однак зазначені новації економіко-правового регулювання в цій сфері ще знаходяться на стадії свого розвитку, а тому потребують свого наукового осмислення та подальшої законодавчої підтримки.

Література:

1. Кузнецова С.В. Економіко-правовий механізм природокористування та охорони навколишнього природного середовища [С.В.Кузнецова]/ Екологічне право України. Академічний курс /Заг. ред. Ю.С.Шемшученка.[Текст] – К.: Вид-во «Юридична думка», 2005. – С. 299-333.
2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21.12. 2010 р. № 2818 [Текст]// Офіційний вісник України. – 2011. – №3. – Ст. 158.
3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264 [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.

Бусуйок Д.В.

*старший науковий співробітник відділу
проблем аграрного, земельного та екологічного права
Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України, к.ю.н.*

ПОНЯТТЯ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТА СТАНДАРТУ У ЕКОЛОГО-ПРАВОВІЙ ТА ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Здійснювати комплексне правове регулювання стандартизації в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів не можливо без визначення поняття стандартизації та стандарту. Наведенні поняття визначались в роботах представників науки екологічного та земельного права. У зв'язку з цим постає потреба дослідити юридичну думку щодо стандартизації та стандартів в галузі охорони навколишнього середовища, а також охорони земель та відтворення родючості ґрунтів.

Шемшученко Ю.С. досліджував стандарт як норму права, а стандарти як систему правових норм. Позиція автора потребує уточнення в частині співвідношення стандарту як норми права та як нормативного акту [9,10]. Вчений під стандартами в галузі охорони навколишнього середовища розумів затверджені в установленому порядку уповноваженими на те державними органами обов'язкові до виконання показники та нормативи, розраховані на багаторазове застосування до випадків, які повторюються та направлені на забезпечення єдиних параметрів якості середовища проживання людини та вимог, які відносяться до раціонального використання природних ресурсів.

Представники сучасної науки екологічного та земельного права також займаються вивченням правової природи стандартів та стандартизації. Відбувається аналіз стандартів та стандартизації відповідно до земельного та екологічного законодавства [1- 2, 7]. Мірошниченко А.М. досліджував стандартизацію та стандарти у сфері правового регулювання земельних відносин. Позиція автора потребує уточнення в частині визначення співвідношення нормування з правотворчістю та правозастосовною діяльністю [5]. Вчений, досліджуючи нормування як засіб правового регулювання земельних відносин, обґрунтував положення відповідно до якого стандартизація є однією із форм здійснення нормування, а відповідні нормативи (якісні та кількісні показники) можуть отримувати правове закріплення у стандартах (нормативних документах зі стандартизації) [5]. При цьому нормування визначається ним як врегульована правовими нормами процесуальна діяльність уповноважених суб'єктів із розробки якісних та кількісних показників (нормативів) властивостей об'єктів права у складі проектів правових актів, а також діяльність щодо узгодження та експертизи таких правових актів, їх затвердження та оприлюднення у встановленому порядку[5]. У свою чергу земельно - правове нормування вчений визначає як врегульовану правовими нормами процесуальну діяльність уповноважених суб'єктів, що полягає у а) розробці якісних та кількісних показників (нормативів) властивостей об'єктів земельних правовідносин, б) включенні нормативів до проектів правових актів, в) узгодженні та експертизі останніх, г) їх затвердженні та д) оприлюдненні у встановленому порядку[5].

Кулинич П.Ф. обґрунтовує необхідність застосування стандартів та нормативів у процесі проведення агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення та запровадження сівозмін. Це, на його думку, дозволить деталізувати положення відповідних стандартів та нормативів щодо кожної земельної ділянки [4].

Таким чином, у наявних дослідженнях представників науки екологічного та земельного права не сформований єдиний підхід до визначення поняття стандартизації та стандарту в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів. Це вимагає проведення подальших досліджень та визначення на їх підставі поняття стандартизації та стандарту в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів.

Література:

1. Долина Л.Ф. Стандартизація та метрологія у сфері охорони довкілля: навчальний посібник / Долина Л.Ф. – К.: Знання, 2007. – 199 с.;
2. Екологічне право України. Академічний курс: підручник / [Балюк Г.І [та ін.]; за ред. Ю.С.Шемшученка. – К.: Юридична думка, 2005. – С.226, 399;
3. Колотинская Е.Н. Правовые основы природно - ресурсовых кадастров в СССР / Колотинская Е.Н. - М.: Издательство Московского университета, 1986. – С. 95 - 97.
4. Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: монографія / Кулинич П.Ф. – К.: Логос, 2011. - С.570
5. Мірошниченко А.М. Нормування як засіб правового регулювання земельних відносин: дис. ... доктора юр. наук: 12.00.06 / Мірошниченко Анатолій Миколайович. – К., 2004. - С. 15 - 78.
6. Окружающая среда под охраной закона / [Некрасова Г.А. [и др.]; под ред. О.С. Колбасов, М.М.Славин. – М.: Институт государства и права АН СССР, 1982. – С.59 – 60, 68.
7. Стойков В.Ф. Экологическая безопасность в строительной деятельности: организация и управление: учебное пособие для вузов / В.Ф. Стойков, И.М. Потравный. – М.: Экономика, 2011 – С.205.
8. Хламов И.Т. Формирование качества окружающей среды – научная основа её охраны и рационального природопользования / И.Т. Хламов // Советское государство и право. – 1985. - № 12. – С.64;

9. Шемшученко Ю.С. Государственное управление охраной окружающей среды в СССР: дис. ... доктора юр. наук: 12.00.02 / Шемшученко Юрий Сергеевич. – К., 1978. – С. 130 – 142;

10. Шемшученко Ю.С. Организационно-правовые вопросы охраны окружающей среды в СССР / Шемшученко Ю.С. – К.: Наукова думка, 1976. – С. 68 – 74.

Заржицький О.С.

*Завідувач кафедри конституційного та адміністративного права юридичного факультету Державного ВНЗ «Національний гірничий університет»
кандидат юридичних наук, доцент*

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

На сучасному етапі розвитку державної політики все більш характерною її рисою стає те, що серед учасників державної політики активно виступають регіони.

Розглядаючи регіони як суб'єкт, як учасника державно-політичних відносин, можна прийняти позицію лідерів місцевих і регіональних влад й розглядати регіон у значенні «регіон адміністративний», тобто як вищу адміністративно-територіальну одиницю держави (АРК, область, місто-регіон), для жителів якої характерна наявність спільних політичних, економічних та соціальних інтересів, з метою репрезентації яких утворюються органи регіонального самоврядування [1].

З огляду на об'єктивну необхідність врахування інтересів регіонів держава здійснює політику регіоналізації. Така політика відповідає положенню Конституції України, відповідно до якого «територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням їх історичних, економічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій» [4].

З огляду на екологічну ситуацію, що склалася, та важливість суспільних еколого-значущих відносин, роль збалансування та урівноваження екологічних та пов'язаних з ними інтересів бере на себе держава, яка, здійснюючи екологічну функцію, формує та реалізовує державну екологічну політику. Політика та екологія пов'язуються шляхом застосування політичних механізмів, заходів державного примусу для впорядкування еколого-значущих суспільних відносин, узгодження екологічних інтересів. Внаслідок цього еколого-значущі суспільні відносини набувають політичного змісту, а політична діяльність набуває екологічного значення. Здійснена державою екологічна політика є складовою державної політики. Вони співвідносяться як частина та ціле, як окреме і загальне [2].

Виступаючи як складова державної політики, регіоналізація в її еколого-політичній площині покликана створити ефективно діючу систему влади та управління на місцях, здійснити фінансово-економічне, організаційне, нормативно-правове забезпечення регіонів на основі поєднання загальнодержавних та регіональних екологічних інтересів. Іншими словами, державна екологічна політика регіоналізації має створити умови для здійснення регіонами правового забезпечення регіональної екологічної політики, спрямованої на досягнення екологічної безпеки. З цього логічно випливає, що правове забезпечення регіональної екологічної політики є відображенням регіоналізації як загального напрямку державної політики та органічною складовою державної екологічної політики, важливим механізмом її реалізації [3].

Досліджуючи регіональну екологічну політику, науковці підкреслюють що принциповим моментом осмислення її суті та змісту є необхідність усвідомлення двох її

зрізів. Перший – це екологічна політика держави по відношенню до регіонів (державна регіональна екологічна політика), другий – екологічна політика здійснювана самими регіонами (регіональна екологічна політика). Першу реалізують центральні органи виконавчої влади, другу – місцеві органи державної влади і самоврядування. Оскільки будь-яка політика покликана обслуговувати певні інтереси, то і державна політика в сфері екологічної безпеки має забезпечувати реалізацію державних регіональних екологічних інтересів та створювати умови для реалізації місцевих екологічних інтересів силами регіонів [5].

Для виконання завдань сформульованих вище, необхідно розвивати відповідний механізм реалізації, який має включати такі компоненти: державну інституційну інфраструктуру регулювання екологічної безпеки, систему екологічного законодавства, регіональні екологічні програми, економічний механізм природокористування. В свою чергу, регіональна екологічна політика повинна об'єднувати такі сфери діяльності як науки, система екологічного моніторингу, експертні процедури прийняття рішень, економічні важелі управління регіонального рівня, механізм формування екологічної культури господарювання та інші, що значно активізує процес управління природоохоронною діяльністю [6].

Регіональна екологічна політика може бути реалізована як через виконання спеціально розроблених екологічних планів дій або програм, так і інтегруванням екологічних вимог та пріоритетів у секторальні стратегії, програми розвитку або конкурентні проекти.

Список використаних джерел

1. Заржицький О.С. Правові аспекти регіональної екологічної політики. Монографія., Дніпропетровськ, вид. «Наука і освіта». - 2003., - с. 26-27.
2. Заржицький О.С. Правові аспекти регіональної екологічної політики. Монографія., Дніпропетровськ, вид. «Наука і освіта». - 2003., - с. 28.
3. Там же, ст. 28-29.
4. Конституція України // ВВРУ № 30., - 1996. – с. 141.
5. Кравців В. Екологічна безпека як об'єкт регіональної політики // Регіональна економіка. – 1999. - № 1. – с. 124-135.
6. Крук В.Ю. Екологічна політика України: сучасний стан та перспективи розвитку (регіональний аспект). // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць. ОРІДУ. – О., 2006. – Вип. 2 (26). – с. 264-270.

Ільків Н.В.

*Львівський державний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін*

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПРОЦЕС

Перебіг екологізації, тобто наповнення екологічним змістом правових приписів, охопив практично всі галузі вітчизняного права. У науці екологічного права екологізація законодавства часто розглядається як метод екологічного права. [1, с.12] Однак дане положення є спірним, оскільки виникають сумніви в ототожненні методів екологічного права з методами екологізації законодавства. Під методами екологізації законодавства слід розуміти не способи правового впливу на суспільні відносини, а способи юридичного оформлення екологічних вимог у законодавстві. Постає питання про те, яким чином екологічні вимоги виявляються втіленими у саме законодавство.

Певна спроба з'ясувати способи екологізації законодавства в юридичній літературі вже були. Так, В.В.Петров визначаючи екологізацію нормативно-правових актів вказував, що необхідність такого процесу пояснюється тим, що норми екологічного права, закладені у спеціальних законах, не завжди здатні діяти напряму у регулюванні екологічних питань. По відношенню до господарюючих суб'єктів, тобто тим, хто забруднює і виснажує природне

середовище, норми екологічного права діють через нормативні акти, які регулюють економічну діяльність цих суб'єктів». [2, с.95]

Справді, поширення еколого-правових норм в неекологічних галузях дозволяє конкретизувати і необхідним чином інтерпретувати ті чи інші норми стосовно окремих видів діяльності. Однак, важливим напрямом екологізації на сучасному етапі є гармонізація спеціальних екологічних правових норм та екологізованих нормативно-правових норм, які регулюють суспільні відносини в господарській, управлінській та інших сферах діяльності. Виходячи з того, що Закон і в системі екологічного законодавства, і в системі інших галузей законодавства наділений однаковою юридичною силою, поширеним є те, що у судовій практиці при виробленні позиції суду перевага часто надається екологізованим нормам. Сучасна систематизація екологічного законодавства хоча й не має на меті усунення із законодавства екологізованих норм, але все ж неминуче призведе до інвентаризації цих норм, виявленню пробілів в екологізації різних галузей законодавства, аналізу екологізованих норм по суті, в тому числі в аспекті їх повноти, якості, необхідності і обґрунтованості.

Екологізація законодавства у технологічному змісті є таким самим процесом, як, наприклад, соціалізація особистості, чи хімізація сільського господарства з допомогою законодавства. Екологізація законодавства є процесом, що відбувається у відповідності з загальноприйнятими стадіями правотворчості. Як правило, готується спеціальний закон і одночасно готуються зміни і доповнення в інші нормативно-правові акти. При цьому законодавець не обмежений якими-небудь галузевими перешкодами цих актів чи міркуваннями пріоритетності певних норм.

Крім того, процес екологізації законодавства похідний від процесу екологізації, що здійснюється в інших природничо-наукових галузях. Найвиразніше це проявляється у тому, що призначення юриспруденції у випадках, пов'язаних з екологізацією полягає саме у тому, щоб нормативно закріпити визначену природничими науками міру оптимального рівня впливу виробництва на навколишнє природне середовище з урахуванням всієї специфіки певної сфери діяльності.

У змістовному плані процес екологізації законодавства можна охарактеризувати і аналізувати як міждисциплінарний, який включає взаємодію екологічної і юридичної складових. Екологічний підхід є пріоритетним і передбачає діяльність екологів по виділенню і аналізу існуючих і виникаючих екологічних проблем за ступенем пріоритетності їх вирішення. Цей підхід можна розглядати як процес формування соціального замовлення суспільства у галузі екології. Завданням юристів у межах юридичного підходу є оформлення існуючих і виникаючих екологічних проблем юридичною мовою.

У процесуальному аспекті важливим напрямом в екологізації законодавства є розробка нормативної регламентації відповідних способів отримання об'єктивної і достовірної інформації для виявлення, попередження і припинення екологічних правопорушень, які характеризуються досить високим рівнем латентності.

Екологічний і юридичний підходи не реалізуються синхронно — практика природокористування показує, що у соціальному розвитку народів промислово розвинутих держав до свідомості споживача спочатку «доводилась вся глибина» руйнування природи і тільки потім усвідомлювалась потреба її охорони. [3, с.19] Законодавець в Україні, на жаль, здійснює ту ж саму помилку, не розділяючи врегульовані екологічні відносини по пріоритетності їх вирішення.

Істотною проблемою екологізації законодавства є забезпечення можливості адекватного відображення у законі зростаючого об'єму екологічних знань. М.І.Васільєва вважає, що «правозастосовна практика у майбутньому буде мати справу не тільки з буквою екологічного закону, але і зі зростаючим об'ємом наукових знань, які дозволять виносити юридично значимі рішення про сприятливість (несприятливість) навколишнього середовища» у якому завгодно широкому контексті сталості і поза нею» [4, с.119]. А це, в свою чергу, актуалізує питання екологічної освіти працівників правоохоронних структур.

Література:

1. Комарницький В.М., Шевченко В.І., Єлькін С.В. Екологічне право: Навч. посібник. - К.: Центр навч. літ-ри, 2006. - 224 с.
2. Петров В.В. Экологическое право России: Учебник для вузов. — М.: Бек, 1996.
3. Лисицын Е.Н. Охрана природы в зарубежных странах. – М.: Агропромиздат, 1987.
4. Васильева М.И. Публичные интересы в экологическом праве. – М.: Изд-во МГУ, 2003.

Кирєєва І.В.

*доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності
Навчально-наукового інституту права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ВНАСЛІДОК ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Особливе значення для забезпечення захисту прав природокористувачів та власників природних ресурсів має належне правове регулювання відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Як зазначається в правовій літературі, екологічна шкода своїм безпосереднім об'єктом посягання має природне середовище, а через нього – екологічні інтереси суспільства в безпечному, стабільному, комфортному середовищі перебування людини. Екологічну шкоду не визнають однорідною, виділяють природоресурсну екологічну шкоду, гуманітарну екологічну шкоду та майнову екологічну шкоду.

Так, відповідно до ч. 1 та ч. 2 Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” [2] шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації, як правило, в повному обсязі без застосування норм зниження розміру стягнення та незалежно від збору за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів. Особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування неодержаних прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням. Однак як бути, коли шкоду заподіяно не окремим особам, а, наприклад, територіальній громаді чи Українському народу як власнику природних ресурсів в межах території України, її континентального шельфу чи виключної (морської) економічної зони.

Вбачається, що під особами, яким завдано шкоду, заподіяну внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, можна розуміти й Український народ, право власності якого здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України.

Таким чином, незалежно від специфіки самого права щодо використання природного об'єкта (постійне, тимчасове, орендне використання), форми власності на цей природний об'єкт (державна, комунальна, приватна) в разі порушення громадянином при використанні природного об'єкта законодавства про охорону навколишнього природного середовища серед іншої шкоди – відшкодуванню мають підлягати неодержані прибутки за час, необхідний для відновлення якості навколишнього природного середовища, відтворення природних об'єктів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням.

Вбачається, що названа вище норма Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» цілком охоплює випадки, коли користувач добровільно відмовляється від використання природного об'єкта з метою приховування заподіяної природному об'єкту шкоди. Проте ця норма не охоплює відшкодування власникові витрат на

перевірку якісного стану належного йому природного об'єкта під час вирішення питання про добровільну відмову від права використання природних об'єктів в разі виявлення заподіяної шкоди.

Уявляється, що власник відповідного природного об'єкта вправі вимагати стягнення в установленому порядку як тих збитків, які він зазнав у зв'язку з порушенням природокористувачем обов'язків, так і збитків, обумовлених витратами на перевірку якісного стану належного йому природного об'єкта, під час вирішення питання про добровільну відмову від права використання природних об'єктів в разі виявлення заподіяної шкоди. Доцільним було б таке положення закріпити у відповідній статті Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища”.

Вважаємо за необхідне подібне положення закріпити як загальне по відношенню до всіх видів використання природних об'єктів. На сучасному етапі розвитку законодавства єдиним нормативним актом, в якому можливо закріпити таке загальне положення, є Закон України „Про охорону навколишнього природного середовища”. Однак враховуючи відсутність в ньому загальних положень, присвячених припиненню прав щодо використання природних об'єктів, закріплення такого положення може виявитися доволі складним. В літературі було запропоновано в якості найбільш оптимального варіанту правового регулювання екологічної шкоди прийняття спеціального закону в цій галузі [1, с. 167]. На сьогодні уявляється доцільним закріплення названого вище положення у пропонованому підзаконному нормативно-правовому акті на рівні постанови Кабінету Міністрів України. Сформулювати це положення можливо таким чином: „Припинення права спеціального використання природних об'єктів не звільняє підприємства, установи, організації та громадян від зобов'язань щодо відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону, використання і відтворення цих природних об'єктів”.

Список використаної літератури: 1. Краснова М. В. Правове регулювання компенсації шкоди за екологічним законодавством зарубіжних країн : порівняльно-правовий аналіз / М. В. Краснова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2007. – № 4 (66). – С. 149–168. 2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України : від 26 червня 1991 р. – Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.

*Кірін Р.С.,
завідувач кафедри цивільного та
господарського права юридичного факультету
Державного ВНЗ «Національний гірничий
університет, кандидат юридичних наук,
доцент*

ПРАВО БЕЗПЕКИ НАДР: КОДИФІКАЦІЙНІ ЗАСАДИ

Про існування інституту права безпеки надр (далі - ПБН) наголошувалось неодноразово. Так, досліджуючи правове забезпечення безпеки надрокористування проф. І.М.Козьяков запропонував класифікацію різновидів безпеки, що можуть виникати під час одного з видів користування надрами – видобуванні корисних копалин [1, с. 475 - 479], а також окреслив об'єктне коло «права безпеки» за стратифікаційною моделлю «людина – суспільство – держава» [1, с. 468].

Деталізуючи складові елементи «безпеки вивчення та освоєння ресурсів надр», автори [2, с. 191] виділяють такі її види: 1) безпека населення зон впливу процесів надрокористування; 2) безпека будівель і споруд; 3) безпека довкілля; 4) безпека права власності, які, на їх думку, формують такі види безпеки надрокористування: - геоморфологічна (ландшафтна); - геоекологічна; - техніко-технологічна; - соціальна.

До цього переліку І.М. Козьяков додає види «безпеки видобування корисних копалин»: - індивідуальна (особиста); - економічна; - енергетична; - екологічна; - літосферна

(геологічна); - виробнича (техніко-технологічна); - радіаційна; - техногенна; - інформаційна; - майнова; - продовольча; - кримінологічна; - безпека державного кордону (територіальна, транскордонна). Крім того, при інших видах користування надрами, зазначений автор пропонує виділяти такі види безпеки як: - військова (воєнна, оборонна); - психологічна; - соціокультурна (безпека культурних цінностей).

Окрім класифікаційних засад, при визначенні змісту відповідної частини загального кодифікаційного акту в сфері використання, охорони та безпеки надр слід орієнтуватися на чинне законодавство, пропозиції з його реформування та певний зарубіжний досвід.

Щодо останнього, відзначимо пропозицію російського правника С.В. Гудкова, який запропонував закріпити в Концепції нового законодавства про надра вимогу щодо розробки нових федеральних законів, у тому числі й «Про екологічну безпеку надр та надрокористування» [3]. Важливі питання інституту права екологічної безпеки підіймали й інші російські вчені [4,5]. Певні підсумки інституційних засад ПБН були підведені й автором [6].

Серед завдань чинного Кодексу України про надра виділимо позицію про гарантування при користуванні надрами безпеки людей, майна та навколишнього природного середовища, а також охорону прав і законних інтересів підприємств та громадян. Гірничий закон України (ст.ст. 34 - 36) в більшій мірі конкретизує особливості екологічної безпеки гірничих робіт, встановлюючи зокрема: - основні екологічні вимоги у сфері проведення гірничих робіт; - запобігання шкідливому впливу гірничих робіт; - заходи щодо забезпечення екологічної безпеки при проведенні гірничих робіт.

Виходячи з аналізу проекту нового кодифікаційного акту про надра Російської Федерації [7], можна дійти висновку про те, що у ньому пропонується виділити два блоки правового регулювання: 1) етапи користування надрами - вивчення та використання надр, у тому числі будівництво, реконструкція, експлуатація, консервація, перепрофілювання та ліквідація гірничих виробництв; 2) об'єкти забезпечення безпеки при користуванні надрами - життя та здоров'я людей, - природні ландшафти, - енергетичний (геомеханічний) стан верхньої оболонки надр, - будівлі, споруди, компоненти інфраструктури на гірничому об'єкті. При цьому перелік вимог щодо забезпечення екологічної безпеки при користуванні надрами пропонується регламентувати правилами екологічної безпеки, що мають бути затвердженими урядом.

Крім цього, при кодифікації законодавства про безпеку надр, конче необхідно врахувати та врегулювати головні, на мій погляд, причини виникнення екологічних проблем освоєння надр, що полягають у наступному: - розгляд їх поза системою екологічних відносин, відносин екологічної безпеки, що виникають у зв'язку з освоєнням надр Землі; - рішення їх у локальній постановці, оскільки техногенний вплив на природне середовище фіксується і вивчається по-факторно, не як взаємодія природних і техногенних геосистем; це призводить до значної неповноти знань про реальні результати такої взаємодії, до фрагментарності методичного і інформаційного забезпечення вирішення проблем; - відсутність необхідної і достатньої правової, а також інструктивної регламентації діяльності підприємств - надрокористувачів, що в сукупності мають забезпечити дотримання екологічно безпечних меж і форм освоєння надр; - недостатнє за своїм станом і дієвістю організаційне забезпечення вирішення екологічних проблем; - недовіра економічного механізму для здійснення екологічно збалансованої діяльності суб'єктів надрокористування; - невідповідність наявної нормативної бази повноті складу впливу на довкілля, ступеню їх екологічної небезпеки і темпам наростання її інтенсивності, а також масштабам, властивим сучасним процесам освоєння надр; - відсутність критеріїв оцінки екологічної небезпеки освоєння надр; - обмеженість геоекологічного моніторингу в процесі освоєння надр; - недостатність екологічного контролю виконання необхідних вимог.

Підсумовуючи зазначу, що викладені результати дослідження розглядаються як етап на шляху до наступних, не менш актуальних завдань:

1. Визначення та групування видів і факторів екологічної небезпеки освоєння

надр у зв'язку із відповідними, поб'єктними видами шкоди, що можуть їх супроводжувати.

2. Визначення об'єктивних та суб'єктивних ознак складу надзвичайних ситуацій, пов'язаних із надрами.

3. Визначення сфери регулювання відносин безпеки надр, розробка на цій основі структури права безпеки надр та відповідного проекту книги «Право безпеки надр» як складової нового кодифікованого законодавчого акту в сфері використання, охорони та безпеки надр – Кодексу законів України про надра [8, с. 70 – 73].

Перелік використаних джерел

1. Козьяков И.Н. Недропользование в странах СНГ: сравнительно-правовой анализ: монография: в 2 кн. / И.Н. Козьяков. – Киев: ООО «Имидж Принт», 2009. – кн.1. – 575 с.

2. Горное законодательство России: вчера, сегодня, завтра. // [Трубецкой К.Н., Краснянский Г.Л., Курский А.Н., Панфилов Е.И.]. – М.: Издательство Академии горных наук. – 2000. – 247 с.

3. Гудков С. В. Правовое обеспечение государственного регулирования недропользования: Диссертация...канд. юрид. наук по спец. 12.00.06. - Москва., 2005. - 234 с.

4. Панфилов Е.И. Экологическая безопасность недр и недропользования / Строительные материалы. 2004. № 4. С. 9-10.

5. Басыров Р.Н. Правовые проблемы экологической безопасности при недропользовании // Государство в меняющемся мире: материалы VI Международной школы-практикума молодых ученых-юристов (Москва, 26-28 мая 2011 г.). - М.: Институт закон-ва и сравнит. правовед. при Правительстве РФ, 2012. - С. 651-657.

6. Кірін Р.С. Право безпеки надр: інституційні засади / Р.С. Кірін / Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави: Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (2013 р., м. Київ) / Уклад.: Б.В. Новіков, Т.О. Чепульченко, І.П. Голосніченко, В.Ю. Пряміцин. - К.: НТУУ "КПІ", 2013. - С. 153 - 155.

7. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.lawmix.ru/law_project/20441/25428

8. Кірін Р.С. Надра і право: нова модель законотворчого конструктивізму / Р.С. Кірін / Экономико-правовые исследования в XXI веке: правовое обеспечение рационального использования природных ресурсов в сфере хозяйствования: Материалы Третьей международной научно-практической интернет-конференции (г. Донецк, 27 октября – 5 ноября 2009 года) / науч. Ред. В.К. Мамутов; НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк: Изд-во «Ноулидж», 2009. – 196 с.

Ковальчук Т.Г.

*кафедра екологічного права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
доцент кафедри*

ЩОДО МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ СПЕЦКУРСУ «ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ»

У зв'язку із запровадженням на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка нової спеціалізації «Енергетичне право України» для підготовки студентів на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістр права, кафедрою екологічного права було започатковано читання спецкурсу «Еколого-правові проблеми енергетичного права України».

Розробка робочої навчальної програми зазначеного спецкурсу здійснювалась з урахуванням наступних чинників:

1.Негативного впливу об'єктів енергетики на стан навколишнього середовища.

2.Проведення в Україні державної екологічної політики у сфері енергетики та зацікавленості держави у формуванні енергетичного законодавства України.

3. Відсутності серед вчених єдиної позиції щодо предмету енергетичного права України, як комплексної галузі права, що знаходиться на стадії формування.

Так, зокрема, негативний вплив об'єктів енергетики на стан навколишнього природного середовища та людей проявляється як у багатоплановості (одночасний вплив на різні компоненти навколишнього середовища: атмосферу, гідросферу, літосферу, біосферу) так і у різноманітності характеру впливу (відчуження територій, спотворення ландшафтів, механічні порушення, хімічне та радіоактивне забруднення, теплові, радіаційні, акустичні та інші фізичні впливи). Зазначені та інші чинники стали підставами визнання на законодавчому рівні енергетики як однієї із екологічно небезпечних галузей промисловості та віднесення підприємства електро- та теплоенергетики до основних забруднювачів атмосферного повітря, на які, за даними державної статистичної звітності 2009 року, припадає 40 відсотків загального обсягу викидів забруднюючих речовин [2].

Екологічна політика держави в сфері енергетики, що визначена на рівні Конституції України, Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року (2010р.), Зasad внутрішньої і зовнішньої політики» (2010р.), Державної програми розвитку внутрішнього виробництва(2011р.), Енергетичної стратегії України на період до 2030 року(2006 р.), Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища (1991р.), «Про електроенергетику» (1997р.), «Про охорону атмосферного повітря» (в нов.ред. 2001 р.), «Про нафту і газ» (2001 р.) , «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»(1995), Гірничому законі України (1999 р.), та інших законів і підзаконних актів, спрямована на охорону навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки та попередження настання екологічних ризиків в галузі енергетики, раціонального та ефективного використання суб'єктами господарювання всіх природних ресурсів для потреб енергетики.

Що ж стосується предмета енергетичного права, то з урахуванням позицій вчених України (Шемшученка Ю.С. [8], Семчика В.І. [7], та Росії

(Вершиніна О.П. [1], Селиверстова С.С. [6], Лахна П. Г. [4], Попондопула В.Ф. [5]) предмет енергетичного права як комплексної галузі права доцільно визначити як сукупність суспільних енергетичних відносин, які за своїм змістом є господарськими, адміністративними, екологічними, природоресурсними, фінансовими, цивільними, трудовими, кримінальними тощо, які виникають у процесі здійснення суб'єктами господарювання, діяльності яка пов'язана з розвідуванням, видобуванням, переробкою, виробництвом, зберіганням, транспортуванням, передачею, розподілом, торгівлею, збутом чи продажем та споживанням енергетичних продуктів (енергоносіїв) – палива, електричної і теплової енергії, а також діяльності у сфері використання відновлюваних джерел енергії. [6].

З урахуванням зазначеного в рамках спецкурсу «Еколого-правові проблеми енергетичного права розглядаються наступні теми».

1. Формування енергетичного права України та його співвідношення з екологічним правом України;
2. Правове регулювання використання та охорони земель енергетики
3. Правове регулювання використання та охорони надр як джерел мінеральних, сировинних, паливно-енергетичних ресурсів.
4. Правове регулювання використання та охорони вод для потреб гідроенергетики.
5. Правова охорона атмосферного повітря від впливу об'єктів енергетики.
6. Правове регулювання забезпечення екологічної безпеки в галузі енергетики.
7. Правове регулювання відносин по використанню відновлюваних джерел енергії.

Перелік використаних джерел:

1. Вершинин А.П. Энергетическое право. Учебно-практический курс.- СПб.: Издательский Дом С.-Петербур. гос.ун-та, Издательство юридического факультета СПбГУ. 2007. – 248 с.

2. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 21.12. 2010 р. // Відомості Верховної Ради України – 2011.- №26.- Ст.218.

3. Ковальчук Т.Г. Щодо співвідношення екологічного, природоресурсного та енергетичного права України //Співвідношення екологічного, природоресурсного, земельного та аграрного права: матеріали до круглого столу 9 грудня 2011 р. / за заг ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги.- Х.: Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2011.- 250 с.- С. 52-58.

4. Лахно П. Г. Принципы энергетического законодательства / П. Г. Лахно // Энергетика и право. – М. : Изд-во «Юрист», 2008. – С. 150–177.

5. Попондопуло В. Ф. Энергетическое право и энергетическое законодательство: общая характеристика, тенденции развития / В. Ф. Попондопуло // Энергетика и право. – М. : Изд-во «Юрист», 2008. – С. 205–217.

6. Селиверстов С.С. К вопросу о понятии энергетического права // Энергетическое право.- 2008.- №1.-С.52-58.

7. Семчик В.И. Роль и место энергетического права в системе права Украины // Энергетическое право.- 2008.- № 2.- С.5-8.

8. Шемшученко Ю.С. Современная система энергетического законодательства Украины и основные направления ее совершенствования // Энергетическое право.- 2008.- № 2.- С.2-4.

Краснова Ю.А.

к.ю.н., старший викладач кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка

В.З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРАВА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

В сучасному екологічному праві активно формується така його підгалузь, як право екологічної безпеки [1, с. 8]. Як і при формуванні будь якої іншої галузі та підгалузі права, у становленні права екологічної безпеки важливу роль відіграє визначення її предмету, методу, принципів, системи і т. ін. .

Зокрема, право екологічної безпеки, як підгалузь екологічного права має свою систему, тобто науково обґрунтований, об'єктивно існуючий зв'язок інститутів і норм, що складають його основу. За такою системою можуть розміщуватися норми в єдиному правовому акті, в якому зібрані основні норми галузі (кодекс, закон). Але така науково обґрунтована класифікація й послідовність системи законодавства не завжди ідентична із системою галузі права, оскільки ряд норм в інших актах, що належать даній галузі, цією системою не охоплені. Норми галузі права екологічної безпеки не лише не кодифіковані, а й не систематизовані. Тому в даному випадку йдеться про наукову класифікацію норм, що закріплені різними нормативними актами.

Визначення системи сучасного права екологічної безпеки України ускладнюється тим, що жодним законодавчим актом вона не встановлена. Лише одним актом передбачено окремі її структурні частини - це Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року (розділ 11). Однак і до тих видів діяльності, при здійсненні яких Закон визначає необхідність забезпечувати екологічну безпеку, не визначаються всі можливі впливи і заходи їх державного регулювання.

Керуючись загальними підходами науки екологічного права до системи цієї галузі, доцільно систему права екологічної безпеки розглядати наступним чином. Правові норми, що формують таку підгалузь можна поділити на норми її загальної, особливої та спеціальної частини. До

загальної частини права екологічної безпеки пропонується відносити норми, що характеризують предмет, метод, завдання галузі за чинним законодавством (ст. 16, 50 Конституції України; ст. 1, 3, ч. 3 ст. 5, 9, 10, 11, розділ XI Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»); повноваження органів державної влади у сфері забезпечення екологічної безпеки; основні правові засоби забезпечення екологічної безпеки та види відповідальності за порушення законодавства в зазначеній галузі [2, с. 87 - 100].

До особливої частини права екологічної безпеки в науці пропонується відносити норми, що детально регламентують забезпечення екологічної безпеки у різних сферах суспільної діяльності [1, с. 15]. Однак, визначення системи особливої частини права екологічної безпеки є більш складною процедурою. Перш ніж аналізувати її, треба зазначити, що дана галузь має у своїй структурі не тільки правові інститути, а й підгалузі. Сьогоднішня наука екологічного права підгалуззями права екологічної безпеки називає забезпечення екологічної безпеки від хімічного, фізичного, біологічного та радіоактивного впливу. Кожна з цих структурних частин має власну загальну частину та принципи. В той же час вони перебувають під дією загальної частини права екологічної безпеки, а також дозволяють врегульовувати питання забезпечення екологічної безпеки в окремих сферах економіки. Звичайно, такий підхід є досить умовним, однак він не спрощує вивчення особливостей правового забезпечення екологічної безпеки за галузями економічної діяльності, оскільки, в більшості випадків, галузеве законодавство містить відсилочні норми до природоохоронного законодавства, або містить значну кількість підзаконних нормативних актів різного рівня, які тим чи іншим чином намагаються вирішити такі питання. В зв'язку з цим і на науковому рівні розкриття питань правового забезпечення екологічної безпеки відбувається за двома напрямками: а) за видами шкідливих впливів [4; 6] та б) за видами екологічно небезпечних видів діяльності [3; 5]).

В основу формування спеціальної частини права екологічної безпеки можуть бути покладені норми міжнародного, європейського законодавства та законодавства інших країн, з урахуванням адаптації, імплементації та оптимізації таких норм у національному законодавстві.

Тому, видається актуальним на сьогоднішній день питання про визначення на науковому рівні загального підходу до розкриття системи права екологічної безпеки, що не лише спростить методологію його викладення у навчальних закладах, а й певним чином вплине на формування національного законодавства з цього питання.

Література

1. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. – К.: Знання-Прес, 2002. – 332 с.
2. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. – К.: Вентурі, 1996. – 207 с.
3. Балюк Г.І. Право екологічної безпеки / В підручнику: Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. – Друге видання / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – с. 119 – 165.
4. Бондар Л.О. Правове забезпечення екологічної безпеки / В підручнику: Екологічне право України: підруч. для студ. вищих навч. закладів / за ред. Каракаша І.І. – Одеса: Фенікс, 2012. – с. 272 – 297.
5. Жолнович О.І. Правове забезпечення екологічної безпеки/ В підручнику: Право довкілля (екологічне право): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П.Д. Пилипенко, В.І. Федорович, М.Я. Ващишин [та ін.]; за ред. П.Д. Пилипенка. – К.: Ін Юре, 2010. – с. 119 – 136.
6. Правове регулювання екологічної безпеки в Україні: навч. посіб. / А.П. Гетьман, М.В. Шульга, В.Л. Бредіхіна та ін. – Х.: Право, 2012. – 296 с.

Мельник П.В.
*Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького,
к.ю.н., доцент кафедри кримінального права і процесу
Дождук І.Я.
Аспірант*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ЛІСОВОГО РЕЄСТРУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

У законодавстві Російської Федерації розрізняється державний облік лісового фонду в межах ведення державного лісового реєстру (ст. 91 Лісового кодексу РФ) і державного кадастрового обліку лісових ділянок (ст. 92 Лісового кодексу РФ).

Згідно ст. 91 Лісового кодексу РФ державний лісовий реєстр являє собою систематизований звід документованої інформації про ліси, їх використання, охорону, захист і відтворення, про лісництва і лісопарки.

Державний лісовий реєстр ведеться для організації раціонального використання, охорони, захисту і відтворення лісів, систематичного контролю за кількісними та якісними змінами лісів і забезпечення достовірними відомостями про ліси органи державної влади Російської Федерації, органи державної влади суб'єктів Російської Федерації, органи місцевого самоврядування, які здійснюють управління у галузі використання, охорони, захисту, відтворення лісів, зацікавлених громадян та юридичних осіб.

Відповідно до ст. 91 Лісового кодексу РФ і п.п. 3-7 Порядку ведення державного лісового реєстру, затвердженого наказом Федерального агентства лісового господарства від 30 травня 2011 року № 194, реєстр складається з чотирьох розділів, які вміщують документовану інформацію про: 1) ліси і лісові ресурси (склад земель лісового фонду та земель інших категорій, на яких розташовані ліси, кількісні, якісні, економічні характеристики лісів і лісових ресурсів); 2) використання лісів; 3) охорону і захист лісів; 4) відтворення лісів.

Ведення державного лісового реєстру, внесення до нього змін здійснюються органами державної влади, органами місцевого самоврядування в межах їх повноважень, за формами та в порядку, встановленому уповноваженим Урядом РФ федеральним органом виконавчої влади. Уповноважений державний орган виконавчої влади здійснює узагальнення документованої інформації, що міститься у державному лісовому реєстрі, а також встановлює порядок подання йому цієї інформації органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Цим уповноваженим федеральним органом виконавчої влади є Державне агентство лісового господарства, яке підпорядковане Міністерству природних ресурсів та екології РФ.

Відповідно до Положення про Федеральне агентство лісового господарства воно є федеральним органом виконавчої влади, що здійснює функції з контролю та нагляду у сфері лісових відносин (за винятком лісів, розташованих на особливо охоронюваних природних територіях), а також з надання державних послуг і управління державним майном у сфері лісових відносин.

Ведення державного лісового реєстру щодо лісів, які знаходяться в межах територій суб'єктів РФ, може бути передано органам державної влади цих суб'єктів РФ (ст. 83 Лісового кодексу РФ). У разі, якщо здійснення цих повноважень, не передано в установленому порядку, то ведення реєстру здійснюється уповноваженим федеральним органом виконавчої влади.

Тому відповідно до п. 1.3. Адміністративного регламенту виконання державної функції з ведення державного лісового реєстру та надання державної послуги з надання витягу з державного лісового реєстру, затвердженого наказом Міністерства природних ресурсів Російської Федерації від 31 жовтня 2007 року № 282, у виконанні державної функції з

ведення державного лісового реєстру беруть участь органи виконавчої влади суб'єктів РФ щодо лісів, розташованих у межах територій цих суб'єктів, а також Федеральне агентство лісового господарства щодо лісових ділянок, розташованих на землях лісового фонду в межах лісництв і лісопарків.

Слід також відмітити, що у випадках надання громадянам та юридичним особам лісових ділянок у межах земель лісового фонду, за винятком випадків надання лісових ділянок для здійснення рекреаційної діяльності, за ініціативою органів державної влади, уповноважених на надання в межах земель лісового фонду лісових ділянок в постійне (безстрокове) користування, оренду, безоплатне термінове користування, ведеться також державний облік лісових ділянок у складі земель лісового фонду. При здійсненні цього обліку органи державної влади, які ведуть державний лісовий реєстр, вносять у цей реєстр відомості, що підтверджують існування даної земельної ділянки. Дана процедура закріплена у Порядку ведення державний облік лісових ділянок у складі земель лісового фонду, затвердженому наказом Федерального агентства лісового господарства від 13 квітня 2012 року № 139.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, слід відмітити, що основними нормативно-правовими актами, які регулюють ведення державного лісового реєстру РФ є:

- Лісовий кодекс РФ (ст.ст. 81-83, 91);
- Положення про Федеральне агентство лісового господарства, затверджене постановою Уряду РФ від 23 вересня 2010 року №736;
- Адміністративний регламент виконання державної функції з ведення державного лісового реєстру та надання державної послуги з надання витягу з державного лісового реєстру, затверджений наказом Міністерства природних ресурсів Російської Федерації від 31 жовтня 2007 року № 282;
- Порядок ведення державного лісового реєстру, затверджений наказом Федерального агентства лісового господарства від 30 травня 2011 року № 194.
- Порядок ведення державний облік лісових ділянок у складі земель лісового фонду, затверджений наказом Федерального агентства лісового господарства від 13 квітня 2012 року № 139.

*Петлюк Ю. С.
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
доцент кафедри аграрного, земельного та
екологічного права ім. акад. В. З. Янчука,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ ЛІКУВАЛЬНИХ РЕСУРСІВ

До природних лікувальних ресурсів, згідно зі ст. 6 Закону України «Про курорти» [3], належать мінеральні й термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропа лиманів та озер, морська вода, природні об'єкти та комплекси із сприятливими для лікування кліматичними умовами, придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації і профілактики захворювань.

Вищезазначений нормативний акт (ст.1) містить також визначення особливо цінних та унікальних природних лікувальних ресурсів (під якими варто розуміти ресурси, які нечасто трапляються на території України, мають обмежене поширення або невеликі запаси у родовищах та є особливо сприятливими й ефективними для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань), а також загальнопоширених природних лікувальних ресурсів (тобто ресурсів, які трапляються в різних регіонах України, мають

значні запаси та придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань).

Природні лікувальні ресурси містять землі оздоровчого призначення, тобто землі курортів та лікувально-оздоровчі зони.

Використання цих об'єктів здійснюється відповідно до вимог проекту організації використання цих територій та генерального плану їх забудови з урахуванням вимог до правових режимів округів та зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів.

Виявлення природних лікувальних ресурсів здійснюється через проведення комплексних медико-біологічних, кліматологічних, геолого-гідрологічних, курортологічних та інших дослідницьких робіт.

Медико-біологічна оцінка якості та цінності природних лікувальних ресурсів, визначення методів їх використання здійснюються центральним органом виконавчої влади з охорони здоров'я на підставі даних дослідницьких робіт, зазначених у частині першій цієї статті.

Визначені за результатами геолого-розвідувальних робіт експлуатаційні запаси родовищ лікувальних підземних мінеральних вод, лікувальних грязей та інших корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів, затверджуються та вносяться до Державного фонду родовищ корисних копалин України [2] та передаються для використання за призначенням відповідно до законодавства України.

Порядок надання родовищ корисних копалин, які відносяться до природних лікувальних ресурсів, у користування юридичним та фізичним особам для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань визначається Кодексом України про надра [1].

Розробка родовищ підземних лікувальних мінеральних вод, лікувальних грязей та інших корисних копалин, які відносяться до природних лікувальних ресурсів, здійснюється за спеціальними дозволами (ліцензіями) на користування надрами.

Добування, переробка та використання підземних лікувальних мінеральних вод, лікувальних грязей та інших корисних копалин, які відносяться до природних лікувальних ресурсів, здійснюється відповідно до затверджених проектів і квот, встановлених центральним органом виконавчої влади з геології та використання надр – Державною службою геології та надр України.

Родовища корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів, надаються у користування юридичним і фізичним особам для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. Підземні лікувальні мінеральні води можуть використовуватися для промислового розливу. Порядок надання у користування таких родовищ визначається Кодексом України про надра та іншими актами законодавства.

Мінеральні води, лікувальні грязі видобуваються в обсягах, ліміт яких затверджується Державною комісією України по запасах корисних копалин. Видобуток, підготовка, переробка та використання підземних лікувальних мінеральних вод, лікувальних грязей та інших корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів, здійснюється згідно з затвердженими проектами та встановленими Міністерством екології та природних ресурсів України квотами.

Сутність економічного обґрунтування проектів розвитку курортів та економічної оцінки їх природних лікувальних ресурсів полягає у здійсненні заходів щодо розвитку курортів, їх інвестування та поліпшення інфраструктури, збереження кліматичних умов. При цьому мають обов'язково зазначатися конкретні джерела фінансування цих заходів – державний бюджет, республіканський бюджет Автономної Республіки Крим, місцеві бюджети, кошти інвесторів тощо. Ще однією важливою складовою системи економічного обґрунтування проектів розвитку курортів та економічної оцінки їх природних лікувальних ресурсів є розрахунок економічних показників діяльності курортів з визначенням режимів

використання природних лікувальних ресурсів з урахуванням екологічних та санітарно-гігієнічних обмежень.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про надра : затв. Законом України від 27 липня 1994 р. : за станом на 12 квітня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 8. — Ст. 66.

2. Про Державний фонд родовищ корисних копалин України : постанова Кабінету Міністрів України від 2 березня 1993 р. № 150 // Зібрання постанов Уряду України. — 1993. — № 6. — Ст. 187

3. Про курорти : Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2026-III // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 50. — Ст. 435.

Романко С.М.

*Юридичний інститут Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
канд.юрид.наук, доцент*

ВПЛИВ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ТА ПРИРОДНОРЕСУРСОВОГО ПРАВА

Сучасне екологічне та природноресурсове право, хоч і почали формуватись у радянську епоху, коли домінував споживацький підхід до природних благ та відсутність платності за користування природними ресурсами, все більше відчувають на собі вплив глобальної екологічної політики, яка базується на принципах сталого розвитку, «забруднювач платить», відповідальності органів виконавчої влади за доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації та інших.

Констатуючи, за відносно короткий період незалежності державою і громадянським суспільством України чимало зроблено у визначенні підходів до поліпшення екологічної ситуації в країні. Розроблено нормативно-правові акти, які регламентують засади природокористування і охорони природи, розробляються засоби для їх виконання. Але цього недостатньо для розв'язання наслідків екологічної кризи в країні. Людина, будучи конституційно проголошеною пріоритетною цінністю для держави (а її здоров'я та благополуччя – основною метою діяльності держави), виступає також основним каталізатором негативних змін у довкіллі. Наприклад, попри застосування заходів щодо зменшення викидів у атмосферу парникових газів та наявне міжнародне та національне правове регулювання, останні і далі стрімко зростають. В останні роки все більш вагомий та зростаючий внесок у викиди парникових газів дає транспорт. Зростає кількість відходів, викидів у атмосферу, скидання недостатньо очищених зворотних вод у поверхневі водні ресурси, зменшується якість та кількість орних земель. Людство шукає нові джерела енергії, використання яких є екологічно небезпечним для довкілля як середовища існування самої людини (сланцевий газ, вітрова енергія тощо), проте уже не може не споживати природні блага.

У законодавстві України відсутнє визначення глобальної екологічної політики. В цілому, «глобальний» у характеристиці політики у більшості наукової літератури позначає її рівень, а не якісну характеристику окремого явища. Можна визначити глобальну екологічну політику як розв'язання екологічних питань планетарного масштабу – потепління клімату внаслідок забруднення, руйнування озонового екрану, створення еталонних біосферних резерватів, планетарного моніторингу та багато інших; вироблення міжнародних угод і конвенцій, що є обов'язковими до виконання і – регулюють міжнародні відносини у сфері використання світових ресурсів, у сфері зменшення загальних рівнів забруднення та інші. Усі ці напрямки отримали закріплення у чинному екологічному та природноресурсовому законодавстві України – починаючи із ратифікації 42 основних міжнародно-правових документів (за даними Мінекоресурсів) та реалізації владою функції планування та

програмування у новому, європейському розрізі – із дотриманням принципів міжнародного права у сфері природокористування. Принцип сталого розвитку як загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їхню потребу в безпечному і здоровому довкіллі, отримав закріплення у законодавстві України – Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 р., який визначив довгострокові пріоритети екологічної політики України щодо окремих природних об'єктів, а також інструменти реалізації такої політики. Також принципи сталого розвитку та басейнового управління втілено у нормах Закону України «Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року» від 24.05.2012 року.

У науці екологічного та природноресурсового права також було вперше закріплено у 2005 році поняття та правове регулювання інституту «нематеріалізованих природних ресурсів»[1], що стало відображенням основних пріоритетів глобальної екополітики у період з 1992 року і по сьогодні; закріплення «права відходів» [2], інших важливих сучасних складових та напрямків екологічного та природноресурсового права [3-5].

Як висновок, варто зазначити, що необхідно видається активізація діяльності відповідних органів державної та виконавчої влади щодо законодавчого, інформаційного та технічного забезпечення інтеграції екологічної складової в галузеві політики; активізація діяльності неурядових громадських організацій шляхом впровадження екологічної освіти та просвіти; забезпечення на практиці реальних механізмів інформування населення й впровадження принципів і положень Директив ЄС та Орхуської конвенції; створення умов для політичної пріоритетності вирішення екологічних проблем, економічної відповідальності бізнесу і промисловості за задану екологічну шкоду та вжиття інших заходів для покращення екологічної ситуації в Україні.

Література

1. Каракаш І.І. Природоресурсове право України. Навч. посібник для ВНЗ [Текст]: Істина, 2005. – 376с.
2. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. – 2-е видання [Текст] : / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ "Видавництво "Юридична думка", 2005. – 848с.
3. Экологическое право Украины : учебное пособие / [А. В. Анисимова, А. П. Гетьман, В. И. Гордеев и др.]; под ред. проф. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги. – Х. : ООО „Одиссей”, 2009. – 464 с.
4. Право довкілля: екологічне право. Навчальний посібник для ВНЗ [Текст] : / Пилипенко П.Д., Федорович І.В., Ващишин М.Я. [та ін] ; за ред. П.Д.Пилпенка. – К. : ІнЮре, 2010. - 401 с.
5. Костицький В.В. Екологічне право України [Текст] : Підручник, - Дрогобич: Коло, 2012. – 360с.

Саннікова М.В.,

науковий співробітник

НДІ Державного будівництва та місцевого самоврядування

НАПрН України

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДЖЕРЕЛ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

В умовах динамічного розвитку вітчизняної правової системи особливого значення набуває удосконалення механізмів правового регулювання, створення умов для покращення діяльності інститутів громадянського суспільства та демократії, що обумовлюється також

намаганням України увійти до Європейського правового простору. В зв'язку з цими процесами визріває необхідність оновлення системи джерел права та форм їх зовнішнього вираження, покращення правотворчої, у тому числі законотворчої, діяльності. Ускладнення системи суспільних відносин і правової дійсності в цілому потребує досконалих правових рішень, прописаних у джерелах права і покликаних розв'язати нові проблеми, що постають перед суспільством. Все частіше особливо гостро назрівають завдання щодо підвищення якості механізму правового регулювання суспільних відносин, його соціальної обумовленості і, відповідно, ефективності.

Особливої уваги окреслені теоретико-правові проблеми заслуговують в контексті розвитку окремих галузей права та законодавства, оскільки їх предмет правового регулювання становить особливий суспільний інтерес, а наявність прогалин та колізій законодавства спричинює публічний характер шкоди, яка беззаперечно завдається суспільним відносинам. До таких пріоритетних галузей належить екологічне право, з приводу систематизації якого наукові дискусії точаться тривалий час.

В сучасній науковій літературі панує думка щодо неможливості урегулювання екологічних правовідносин нормами закону. В зв'язку з цим висловлюються пропозиції кодифікації чинного законодавства, результатом якого має стати прийняття Екологічного кодексу України або іншого систематизованого акту законодавства. Зазначений шлях розвитку системи джерел сучасного екологічного права уявляється недоцільним. Для обґрунтування наведеної тези варто звернути увагу на такі фактори.

Так, в основі якісного нормотворення та правозастосування лежать, насамперед, способи (шляхи) формування права, які закладають засади його ефективності. Держава визначає свою законодавчу політику через призму об'єктивних закономірностей розвитку суспільства, врахування можливостей законодавчого впливу на такий розвиток для досягнення певної мети власне самого процесу регулювання суспільних відносин та враховує фактори, що ілюструють можливість сприйняття правовою системою зазначеного законодавчого впливу.

Важливим фактором удосконалення системи джерел права України є те, що форму їх зовнішнього виразу мають визначати ті відносини, які підлягають врегулюванню. І це принципово, адже від їх сутності і ролі в житті суспільства залежить режим правового регулювання, котрий має обрати держава і сформулювати за допомогою норм права відповідного законодавчого акту. Варто зауважити, що процес виявлення кола тих суспільних відносин, які потребують урегулювання, має носити постійний і обґрунтований характер, спиратись на чіткий та відточений механізм, що дасть змогу своєчасно та правильно виявляти такі суспільні відносини, аналізувати інформацію щодо ефективності їх законодавчого регулювання і виявляти проблеми правозастосування.

Юридична природа екологічних правовідносин є надзвичайно складною, оскільки не дивлячись на єдність загальних засад та принципів природокористування, механізми правового регулювання використання окремих природних ресурсів суттєво різняться. З одного боку, це пояснюється різноманітністю власне самих природних ресурсів, що має своїм наслідком різноманітність їх правових режимів. З іншого, необхідністю охорони конкретних об'єктів природи з боку держави, що, знову ж таки, потребує розробки специфічних юридичних механізмів.

В зв'язку з цим уявляється сумнівним можливість об'єднання в одному кодифікованому акті і загальних засад механізмів правового регулювання екологічних правовідносин, і безпосередньо самих цих механізмів. Уявляється абсолютно виправданим існування чинних кодифікованих актів, направлених на врегулювання окремих груп екологічних правовідносин залежно від предмету природокористування. Разом з тим вбачається за необхідне розробити комплексний загальний законодавчий акт, який містив би у собі загальні засади та принципи регулювання екологічних відносин в цілому та став би юридичною базою для заданих вище кодексів. З одного боку, це б відповідало вимогам нормотворчої техніки, оскільки виключило б дублювання фактично однакових положень різними джерелами права, а з іншого – впорядкувало б ієрархію джерел екологічного права України.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНІ ОБ'ЄКТИ

На сьогодні на законодавчому рівні передбачається різке розширення переліку природних об'єктів та їх категорій, які можуть перебувати у приватній власності фізичних і юридичних осіб. Серед таких об'єктів слід назвати землю, об'єкти природно-заповідного фонду, тваринний світ тощо. Це треба визнати одним з проявів звуження адміністративного впливу держави на екологічні відносини, що підтверджує активне функціонування ринкового механізму.

Найсуттєвіші зміни сьогодні відбуваються в тих відносинах власності, об'єктом яких виступає рослинний світ, у тому числі й ліси. Про це свідчать, насамперед, зміни в екологічній та інших галузях законодавства, пов'язані з гармонізацією публічно-правових і приватноправових засад. Це викликає нагальну потребу дослідження питань права приватної власності взагалі на природні об'єкти, так і розуміння цього права конкретно на об'єкти рослинного світу.

У правових джерелах слушно зазначається, що проваджені реформи, які мають на меті створення ринкової економіки, неможливі без зміни відносин власності на природні ресурси. Розширення сфери приватної власності на ці ресурси потребує чітко вираженого аналізу можливих негативних економічних, екологічних та інших наслідків. Об'єктивна потреба вирішення проблеми забезпечення інтересів суспільства і приватного власника на природні ресурси зумовлюється встановленням права приватної власності на деякі з них і необхідністю регулювання відносин у галузі охорони навколишнього природного середовища чи природокористування [1, с. 33].

Дослідники в цілому позитивно оцінюють саму можливість існування приватної власності на природні об'єкти. Але в той же час вони висловлюють цілком виражені, справедливі застереження і пропозиції щодо потреби у збалансованості, поєднанні приватних і публічних інтересів у цій царині. Особливо, на нашу думку, таке взаємовідношення стосується сфери регламентування відповідних флористичних правовідносин.

Оскільки Законом України «Про рослинний світ» не вирішені питання правового регулювання відносин власності, в тому числі приватної, виникає потреба у зверненні до приписів інших нормативних актів. Отже, відповіді на питання щодо власності на конкретні об'єкти рослинного світу слід шукати у правових приписах щодо цих об'єктів.

У Законі України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» від 8 липня 2011 р. тлумачиться поняття «водні біологічні ресурси». Це сукупність водних організмів (гідробіонтів), життя яких неможливе без перебування (знаходження) у воді. До водних біоресурсів належать, зокрема, водорості та інші водні рослини.

За загальним правилом водні біоресурси є об'єктами права власності Українського народу. До форм власності на водні біоресурси, в тому числі й на визначені об'єкти рослинного світу, віднесено державну, комунальну і приватну форми. Так, у власності об'єктів господарювання та фізичних осіб можуть перебувати окремі види водних біоресурсів, які на законних підставах, з додержанням умов і правил добування вилучені з природного середовища або розведені у штучно створених умовах, що підтверджено документами, які засвідчують законність їх набуття.

Як свідчить аналіз наведених законодавчих приписів щодо приватної власності встановлено певні особливі умови: по-перше, лише окремі види біоресурсів можуть

знаходиться у приватній власності (тобто їх перелік має бути чітко визначений законом); по-друге, йдеться про вилучені (тобто відокремлені від довкілля) біоресурси або розведені у штучних умовах.

Законодавець визначив також їх класифікацію залежно від місця знаходження (перебування). Так, до зазначених біоресурсів (гідробіонтів) належать, зокрема, водні біоресурси, види яких занесені до Червоної книги України.

Російські науковці зазначають, що виходячи із закону, включення рослин і тварин до Червоної книги означає повсюдне вилучення даного виду флори і фауни з господарського обороту й торгівлі, повну заборону на будь-яке використання (збирання, виловлення, заготівля, відстріл, інші дії, спрямовані на знищення рідкісних і зникаючих видів) або зміни умов їх перебування [2, с. 482, 483].

Між тим, Законом України «Про Червону книгу» встановлено менш суворий правовий режим щодо рідкісних рослин і тварин порівняно з законодавством інших держав. Однак названий Закон визначив лише основні положення права власності на вказані об'єкти.

Питання приватної власності на об'єкти Червоної книги України в даному Законі теж висвітлені в загальному вигляді. Згідно із цим нормативно-правовим актом об'єкти Червоної книги України, надані відповідно до законодавства з дозволу центрального органу виконавчої влади з питань охорони довкілля у приватну власність, розведені (отримані) у штучних умовах від законно набутих у приватну власність об'єктів Червоної книги України, а також ввезені в Україну з-за кордону або набуті в ній в осіб, які мають право приватної власності на ці об'єкти, виступають приватною власністю юридичних або фізичних осіб.

Доцільно було б на законодавчому рівні закріпити, які з категорій рослин і тварин вилучені з обороту і не можуть знаходитись у приватній власності, вказавши при цьому види флори і фауни, які є обмеженими в обороті і не підлягають наданню у приватну власність громадян або юридичних осіб. Запропоновані рекомендації є цілком обґрунтованими з огляду на відповідні положення екологічного законодавства.

Література:

1. Крассов О.И. Право государственной собственности на природные ресурсы / О.И. Крассов, Р. Б. Рюмина // Государство и право. – 1995. – № 9. – С. 33-41.
2. Петров В.В. Экологическое право России: учеб. для вузов / В.В. Петров. – М.: БЕК, 1995. – 557 с.

Сушик О. В.

*Київський національний університет імені Т. Шевченка
асистент кафедри екологічного права
кандидат юридичних наук*

ЮРИДИЧНА СИЛА АКТІВ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Серед міжнародних організацій, які сприяють розвитку міжнародного співробітництва в мирному використанні ядерної енергії виділяють дві групи: по-перше - міжнародні організації, які хоча і не ставлять своїм безпосереднім завданням об'єднання зусиль держав у мирному використанні ядерної енергії, але сприяють цьому; по-друге – міжнародні організації, для яких розвиток міжнародного співробітництва щодо різноманітних напрямів і проблем мирного використання ядерної енергії є їх головною метою, зафіксованою в установчому документі[1]. До останніх відносимо Міжнародну комісію з радіологічного захисту (МКРЗ), Міжнародне агенство з атомної енергії (МАГАТЕ), Європейське співтовариство з атомної енергії (Євроатом), Агенство з ядерної енергії (АЯЕ).

МКРЗ - це незалежна група наукових експертів, що надає консультації та рекомендації щодо забезпечення захисту населення і персоналу у сфері використання ядерної енергії від негативного впливу іонізуючого випромінювання. Серед публікацій МКРЗ важливу роль

відіграє Публікація № 60 (1990) “Радіаційний захист”[2], рекомендації якої лежать в основі національних нормативних актів у сфері використання ядерної енергії та радіаційної безпеки багатьох країн, в тому числі й України. Слід відмітити, що в 2007 році вийшла нова Публікація №103 МКРЗ “Радіаційний захист” [3], яка вносить зміни до публікації № 60 (1990) щодо розуміння поняття джерело іонізуючого випромінювання, виокремлення аспектів радіаційного захисту на основі характеристик впливу надзвичайних ситуації, розробки основ для демонстрації радіологічного захисту навколишнього середовища. Як наслідок це призведе до змін міжнародної, а потім і національної нормативної бази в даній сфері. Серед публікацій МКРЗ слід виокремити: № 114 (2009) Охорона навколишнього середовища: передача параметрів за контролем тварин і рослин[4], № 121 (2013) Радіологічний захист в дитячій діагностиці та інтервенційній радіології[5] та інші.

Особливу роль у контексті міжнародної системи радіаційного захисту, відіграє МАГАТЕ, що розробляє і видає достатньо широку серію стандартів безпеки у сфері використання ядерної енергії. Так, структура публікацій “Серії Безпеки МАГАТЕ”, складається із “Серії стандартів безпеки” та “Серії звітів по безпеці”, а “Серія стандарти безпеки”, в свою чергу, включає в себе “Основи безпеки”, “Вимоги безпеки” та “Інструкції з безпеки”[6]. До основних актів, які розробило МАГАТЕ, належать: “Основні міжнародні стандарти безпеки для захисту від іонізуючого випромінювання і безпеки радіаційних джерел”[7], “Основні стандарти безпеки для захисту здоров’я населення і персоналу від небезпеки іонізуючого випромінювання”[8], “Інспекція радіоактивних джерел і правила підсилення” [9] та інші.

Таким чином, норми міжнародних організацій, на нашу думку, у випадку відсилки до них норм національного законодавства можуть мати таке ж значення, як і загальнообов’язкові норми і правила для регулювання відносин радіаційної безпеки тої чи іншої держави. Виходячи з вищевикладеного, було б доцільним ст. 8 Закону України “Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку” доповнити положенням про обов’язковість дотримання норм міжнародних організацій у випадку відсилки до цих міжнародних норм у національному законодавстві.

Перелік використаних джерел:

1. Г. І. Балюк Міжнародно-правові засади співробітництва України у сфері нерозповсюдження ядерної зброї // Вісник Київського нац. університету ім. Т. Шевченка. - Серія: Юридичні науки. - Випуск 41. - К, 2001. 2. 1990 Recommendations of the International Commission on Radiological Protection ICRP Publication 60 (Users Edition) [Електронний ресурс]// Режим доступу: [http://www.icrp.org/publication.asp?id=ICRP Publication 60](http://www.icrp.org/publication.asp?id=ICRP%20Publication%2060). 3. The 2007 Recommendations of the International Commission on Radiological Protection ICRP Publication 103 [Електронний ресурс]// Режим доступу: [http://www.icrp.org/publication.asp?id=ICRP Publication 103](http://www.icrp.org/publication.asp?id=ICRP%20Publication%20103). 4. Environmental Protection: Transfer Parameters for Reference Animals and Plants ICRP Publication 114 [Електронний ресурс]// Режим доступу: [http://www.icrp.org/publication.asp?id=ICRP Publication 114](http://www.icrp.org/publication.asp?id=ICRP%20Publication%20114); 5. Radiological Protection in Paediatric Diagnostic and Interventional Radiology ICRP Publication 121 [Електронний ресурс]// Режим доступу: [http://www.icrp.org/publication.asp?id=ICRP Publication 121](http://www.icrp.org/publication.asp?id=ICRP%20Publication%20121); 6. Measures to strengthen international co-operation in nuclear, radiation and waste safety. Safety Standards Series No.41, Vienna (1997) [Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://www.iaea.org/About/Policy/GC/GC47/Resolutions/gc47res7.pdf>; 7. International basic Safety Standards for Protection against ionizing Radiation and for the Safety of Radiation Sources, Safety Series No.115, Vienna (1996) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.iaea.org/About/Policy/GC/GC47/Resolutions/gc47res7.pdf>; 8. Basic Safety Standards for the Health Protection of the General Public and Workers against the Dangers of ionizing Radiation, Safety Series No.115, Vienna (1996) [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/ss-115.../Pub996_web-1a.pdf; 9. Inspection of Radiation Sources and Regulatory Enforcement. (Supplement to IAEA Safety Standards Series No. GS-G-1.5) Vienna (2007) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www->

.iaea.org/MTCDD/publications/PDF/te_1526_web.pdf; 10. Договор об учреждении Европейского сообщества по атомной энергии (Рим, 25 марта 1957 года) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://arhiv.inpravo.ru/texts4/document4068/index.htm>.

Черкашина М.К.

*к.ю.н., доц. кафедри екологічного права
Національного університету «Юридична
академія України ім. Ярослава Мудрого»*

ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ ЗАБРУДНЕННЯ ВОД В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ

Проблема забезпечення належної кількості та якості води має глобальне значення та стосується більшості країн світу. Водокористування в Україні здійснюється переважно нерационально: збільшуються непродуктивні витрати води та внаслідок забруднення і виснаження зменшується об'єм придатних до споживання водних ресурсів. Недостатньо дослідженими досі залишаються проблеми забруднення водних об'єктів.

Ключовими поняттями Водного кодексу України (ВК) та Водної Рамкової Директиви ЄС (ВД) з охорони вод є забруднення, забруднююча речовина та якість води. Саме ці поняття є вихідними для більшості нормативно – правових актів з водокористування як України, так і Європейського Союзу. Але ці категорії у Водному Кодексі та Водній Директиві представлені у різних інтерпретаціях, що у подальшому розрізняє практичне виконання обох правових документів та регулювання природокористування у рамках спільних транскордонних водних басейнів.

Головною категорією обох законодавчих документів є поняття «**забруднення вод**». Відповідно до діючого ВК України забруднення вод (поверхневих, підземних, джерел, внутрішніх морських вод та територіального моря) – це надходження до водних об'єктів забруднюючих речовин, при цьому забруднююча речовина – це речовина, яка привноситься у водний об'єкт в результаті господарської діяльності людини (ст.1). Отже, ВК України під забрудненням розуміє привнесення до поверхневих і підземних вод сторонніх домішок, що розчиняються, внаслідок чого вода стає непридатною для використання за призначенням, тобто для потреб водокористування. ВД орієнтована не тільки на потреби водокористування, але й на охорону водної та прибережної екосистеми, її природного фонового стану (п. 33). У ВК України показники якості води є санітарно-гігієнічними, тобто до пріоритету відноситься захист здоров'я людини, а ВД визначає саме екологічні показники, що направлені на охорону екосистеми водного об'єкта. Таким чином, згідно ВК України забруднення – це безпосередньо надходження забруднюючих речовин, тобто розглядається саме прямий вплив на водний об'єкт. У той час ВД розглядає поняття забруднення більш ширше – додаючи не тільки прямий але й непрямий вплив на водний об'єкт, пов'язаний з природними та антропогенними факторами користування водного басейну.

Відповідно до діючого Водного кодексу України (ст.1) забруднююча речовина – це речовина, яка привноситься у водний об'єкт в результаті господарської діяльності людини, наприклад, забору води з водних об'єктів із застосуванням споруд або технічних пристроїв, використання води та скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти, включаючи забір води та скидання забруднюючих речовин із зворотними водами із застосуванням каналів, тобто внаслідок спеціального водокористування. Отже, забруднюючою речовиною відповідно до ВК України є будь яка речовина, що привноситься у водний об'єкт у результаті антропогенної діяльності. У такому разі поняття «забруднююча речовина» є цілковито санітарно-гігієнічним, направленим на задоволення потреб у воді різних галузей господарства та людини, зв'язок з природним станом екосистему майже відсутній. Протилежно до ВК України, ВД визначає забруднювача (полютанта) як чинника впливу на екосистему у порівнянні до її природного стану. Розглядаються дві головні категорії

забруднювачів: «пріоритетні» та «небезпечні», відповідно яким проводиться екологічна оцінка стану екосистеми. Граничні значення забруднювачів відповідають сучасним екотоксикологічним дослідженням та постійно доповнюються та змінюються разом з переліком забруднюючих речовин. Також нормативи ВД можливо визначити як екологічні, що направлені насамперед на підтримку природного стану екосистеми водного басейну.

Відповідно до екологічного законодавства, на підставі наявності та концентрації забруднюючих речовин визначається якість води для конкретного виду природокористування. У рамках ВК України якість води визначається відповідно до її придатності для окремих категорій водокористування на основі ГДК та класу небезпеки речовини із застосуванням виключно фізико-хімічних показників води. Водна Директива визначає не «якість води», а «якість екосистеми», враховуючи стан та зміни природних параметрів води, донних відкладень, гідробіонтів. Таким чином, ВД навіть у цьому понятті визначає саме необхідність збереження природного балансу, а не особливості природокористування.

На підставі вищезазначеного, можна зробити наступні висновки:

1. Так ВД орієнтовано цілком на комплексний підхід до охорони екосистем водного басейну з усіма її основними компонентами: ґрунт, повітря, вода та біота. ВК України спрямовано на задоволення потреб саме водокористувачів, тобто майже не враховуються потреби екосистеми, та вода не розглядається як середовище існування для живих істот. Ці відмінності відображено у визначенні понять забруднення, забруднююча речовина та якість води.

2. Європейське законодавство розвивається відповідно головних економічних змін та змін у споживанні різних хімічних матеріалів у виробництві та у домогосподарствах, українське законодавство майже не змінюється відповідно сучасних тенденцій та є застарілим.

3. Перехід з однокомпонентного підходу у природокористуванні України до екосистемного надасть можливість проводити комплексний моніторинг довкілля з урахуванням його головних компонентів. Також іншим важливим етапом інтеграції європейського екологічного законодавства стане можливість практичної реалізації програм з охорони транскордонних водних басейнів та спільний контроль якості усіх її компонентів. Проте, перш за все, інтеграція європейського екологічного законодавства повинна починатися з перегляду та доповнення його головних понять, а саме «забруднення», «забруднююча речовина» та «якість довкілля».

Барабаш Т.О.

*к.ю.н., молодший науковий співробітник
НДІ ПЗІР НАПрН України*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ПРОМИСЛОВИМИ ТА ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ

У нашій країні, як і в багатьох інших, конституційним правом громадян є «право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди» (ст. 50 Конституції України). Безпечне для життя людей довкілля – це такий стан навколишнього середовища, за якого забезпечується запобігання погіршенню екологічної обстановки і виникненню небезпеки для життєдіяльності населення.

Критерії безпечного стану довкілля визначаються екологічними стандартами, нормативами та іншими нормами, у тому числі і нормами галузевого законодавства: екологічного, аграрного, природоресурсового, адміністративного, кримінального тощо. В цих нормах містяться вимоги щодо охорони навколишнього природного середовища. Відповідно до них здійснюється: розміщення, проектування, будівництво, реконструкція, введення в дію та експлуатація підприємств, застосування засобів захисту рослин,

мінеральних добрив, токсичних, хімічних речовин, експлуатація і обслуговування автомобільного транспорту, вирішення питання про охорону довкілля від акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого впливу фізичних факторів та від забруднення радіоактивними, виробничими, промисловими та побутовими відходами тощо.

Досить широке коло повноважень у галузі охорони довкілля надано не тільки державним органам і суспільним організаціям, й окремим громадянам. Вони в порядку, що визначений законодавством, мають право брати участь в обговоренні матеріалів, щодо розміщення, забудови земельних ділянок загального користування, будівництва і реконструкції екологічно небезпечних об'єктів та вносити пропозиції в державні та господарські органи з цих питань, а також в проведенні громадської екологічної експертизи, виконувати функції громадських інспекторів охорони навколишнього природного середовища та ін.

Конституційне закріплення отримали дві найважливіші складові екологічних прав громадян: право на відшкодування шкоди, заподіяної погіршенням стану довкілля, та право на отримання і використання екологічної інформації. Порядок реалізації громадянами права на інформацію, включаючи екологічну, визначається Законом України «Про інформацію», прийнятим 2 жовтня 1992 року, в редакції закону від 13 січня 2011 року. Кожен громадянин має право на подання до суду позовів про відшкодування шкоди внаслідок негативного впливу на довкілля діяльності підприємств, установ, організацій та окремих громадян. Така шкода відповідно до ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. підлягає компенсації, як правило у повному обсязі.

Однак слід додати, що в Україні створена необхідна нормативно-законодавча база щодо охорони довкілля, хоча деякі питання, у тому числі по державному регулюванню відносин у сфері поводження із промисловими та побутовими відходами, потребують подальшої розробки і вдосконалення. До того ж в Україні започатковано створення цивілізованої системи регулювання відносин у сфері поводження з відходами, що передбачає гармонізацію національного законодавства у цій сфері з міжнародним (наприклад, створення підприємств із переробки побутових відходів).

У Харківській області розроблена і впроваджується система управління промисловими відходами на обласному рівні. Особлива увага приділяється питанню забезпечення повного збирання, належного зберігання та недопущення знищення у випадках можливості їх переробки, псування відходів, для утилізації яких в Україні існує відповідна технологія. Для збереження відходів існує п'ять відомчих полігонів промислових відходів. На жаль, полігонів промислових відходів недостатньо, а деякі з них давно і дуже переповнені промисловими відходами.

Проте як на законодавчому, так і на практично – господарському рівні залишаються невирішеними питання щодо охоплення планово – регулярною санітарною очисткою території приватного житлового сектора деяких регіонів, прибирання пустирів, території зелених насаджень, водоохоронних зон та інших місць обласного підпорядкування, обладнання твердим покриттям місць встановлення контейнерів для сміття, забезпечення потрібної кількості таких контейнерів.

Тому для покращення ситуації необхідно:

- подальше розроблення і запровадження низки нормативно-правових документів для нормального функціонування правового механізму вводу в дію положень Закону України «Про відходи» від 05 березня 1998 року;

- удосконалювати і технічно переоснащувати підприємства новими технологіями виробництва і, таким чином, зменшувати кількість (об'єми) відходів;

- з огляду на недостатню екологічну свідомість, запровадити екологічний всеобуч населення;

- розробити належну нормативно-правову документацію щодо регулювання процесу поводження з відходами;

- розробити і запровадити дійові економічні важелі заохочення підприємств самостійно вирішувати власні екологічні проблеми;

- розробити та запровадити міри щодо покращення фінансового забезпечення заходів у сфері поводження з відходами.

В Україні існує величезна кількість звалищ твердих побутових відходів. Зазвичай вживаються заходи по збиранню та переробці твердих відходів як вторинної сировини, але їх недостатньо. Звалища негативно впливають на підземні води, у тому числі й питні, створюють загрозу навколишньому середовищу, здоров'ю громадян тощо.

Отже, назріла об'єктивна необхідність виявлення і вивчення, а також правового забезпечення і регулювання того чи іншого просторового розміщення відходів виробництва і споживання на земельній поверхні, їх наслідків як для цілей комплексного використання відходів у сировинному комплексі України, так і щодо зменшення навантаження на довкілля.

Гордєєв С.В.

*Аспірант кафедри екологічного права
Національного університету «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ОРЕНДИ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ

Договірна форма використання природних об'єктів в сучасних умовах набуває все більшого значення. Договір, як підстава виникнення права спеціального користування природними ресурсами, є більш ефективним в порівнянні з адміністративним актом з точки зору забезпечення раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища. В теперішній час договірне регулювання у сфері природокористування продовжує свій розвиток, що підтверджується відповідними змінами в екологічному законодавстві.

Оренда водних об'єктів є різновидом права спеціального водокористування. Зазначені відносини регулюються виключно ст. 51 Водного кодексу України (далі ВК України) [1]. Проте у зв'язку з прийняттям Закону України «Про аквакультуру» [2], який набирає чинності з 1 липня 2013 року, передбачено зміни до низки нормативно-правових актів. Так ст. 51 ВК України буде викладена у новій редакції.

Аналіз змісту водного законодавства надає можливість зробити певні висновки. По-перше, нова редакція передбачає більш широкий перелік цілей для яких водні об'єкти передаються у користування на умовах оренди. Діюче законодавство вказує тільки чотири цілі використання водних об'єктів на умовах оренди. Нова редакція ст. 51 ВК України закріплює наступні цілі: рибогосподарські потреби; культурно-оздоровчі; лікувальні; рекреаційні; спортивні і туристичні; для проведення науково-дослідних робіт.

Нові зміни до законодавства не передбачають можливість надання у користування на умовах оренди річок, які належать до водних об'єктів місцевого значення відповідно до затвердженого Переліку річок та водойм, що віднесені до водних об'єктів місцевого значення [4]. Слід погодитися, що використання на умовах оренди річок місцевого значення є проблематичним.

Також нововведенням є положення про те, що не підлягають передачі у користування на умовах оренди для рибогосподарських потреб водні об'єкти, які: використовуються для питних потреб; розташовані в межах територій та об'єктів, що перебувають під охороною відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України». Таке обмеження є обґрунтованим.

По-третє, нова редакція ст. 51 ВК забезпечує права громадян на загальне водокористування, встановлюючи що водні об'єкти надаються в користування на умовах оренди без обмеження права загального водокористування, крім випадків, визначених законом. Орендарі водного об'єкта зобов'язані передбачити місця для безоплатного

забезпечення права громадян на загальне водокористування (купання, плавання на човнах, любительське і спортивне рибальство тощо). А у межах населених пунктів забороняється обмеження будь-яких видів загального водокористування, крім випадків, визначених законом. На практиці дуже велика кількість спорів та конфліктів виникає між орендарями та громадянами щодо можливості здійснення загального водокористування. Тому вказана норма законодавства буде виступати гарантією захисту загального водокористування громадян.

Водні об'єкти будуть надаватися у користування за договором оренди земель водного фонду на земельних торгах у комплексі із земельною ділянкою. Згідно ВК України Типова форма договору оренди водних об'єктів затверджується Кабінетом Міністрів України. У зв'язку з чим Урядом України запропоновано проект постанови яким передбачалося доповнити пункт 1 постанови Кабінету Міністрів України від 03.03.2004 р. № 220 «Про затвердження Типового договору оренди землі» новим абзацом, яким затверджується Типовий договір оренди землі з розташованим на ній водним об'єктом або рибогосподарською технологічною водоймою. Але Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва рішенням від 15 січня 2013 року № 33 відмовила в погодженні проекту цієї постанови, так як Держпідприємство не вбачає правових підстав для затвердження окремого Типового договору оренди землі з розташованим на ній водним об'єктом [3].

Таким чином нові зміни в законодавстві України з 01.07.2013 року розширюють перелік цілей використання водних об'єктів на умовах оренди, іншим чином визначають водні об'єкти які можуть бути об'єктом оренди, встановлюють особливий порядок надання у користування таких об'єктів, захищають та гарантують право загального водокористування громадян на орендованих об'єктах, а також регулюють питання щодо оренди частини водного об'єкту для цілей аквакультури. Проте є недоліки, оскільки не розроблено і не затверджено Типову форму договору оренди водного об'єкту, не врегульовано процедуру проведення земельних торгів, не визначено розмір орендної плати за водний об'єкт. Вказані недоліки призведуть до труднощів під час укладення відповідних договорів та отримання водних об'єктів у користування на умовах оренди. Проте в будь-якому разі прийняття зазначених змін до ВК України визначає новий етап розвитку правового регулювання відносин спеціального водокористування на умовах оренди.

Список використаних джерел:

1. Водний кодекс України від 06.06.1995 № 213/95-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1995. – № 24. – Ст. 189.
2. Про аквакультуру: Закон України від 18.09.2012 № 5293-VI// Офіц. вісник України. – 2012. – № 79. – Ст. 3193.
3. Про відмову в погодженні проекту регуляторного акта: рішення Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємства від 15 січня 2013 року № 33[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-vidmovu-v-pogodzhenni-proektu-reguljatornogo-akta-doc131310.html>
4. Про затвердження Переліку річок та водойм, що віднесені до водних об'єктів місцевого значення: наказ Держводгоспу України від 03.06.1997 № 41// Офіц. вісн. України. – 1998. – № 2. – Ст. 60.

Кондратьєва К.А.

*аспірантка кафедри екологічного права юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ КОНТРОЛЮ ЗА ОХОРОНОЮ ЗЕМЕЛЬ ВІД ЗАБРУДНЕННЯ ПЕСТИЦИДАМИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

У Національній доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні у

2011 році [2, с. 180] відзначено, що протягом останнього часу відбулося суттєве збільшення обсягів пестицидів, що вносяться під посіви сільськогосподарських культур. Зважаючи на те, що вказані речовини, окрім безсумнівної користі, несуть у собі й значну екологічну небезпеку (в тому числі, забруднюють ґрунти), на нашу думку, здійснення ефективного контролю за станом земель, які були піддані впливу цих препаратів є необхідним.

Актуальність окресленого питання постійно привертає до себе увагу вчених. Так, окремі аспекти правового регулювання контролю за екологобезпечним використанням пестицидів розкривались у роботах М.М. Бринчука, Р.Х. Габітова, Т.Г. Ковальчук, В.С. Кайдашова, О.М. Козир, О.С. Колбасова, В.Н. Петрини, К.Б. Сакаджи, Л.Ф. Усманової, Ю.С. Шемшученка, Р.С. Ярандайкіна та деяких інших представників еколого-правової науки. Водночас, структурно функціональні зміни, що відбулись у системі органів державної влади України за останні декілька років, вимагають проведення нових досліджень у цій сфері. Відтак, вважаємо за доцільне в межах нашої роботи проаналізувати систему органів державної влади України, які здійснюють державний контроль за охороною земель від забруднення засобами захисту рослин.

На підставі аналізу чинного законодавства, положень, що визначають компетенцію органів державної влади, а також матеріалів практики можемо зробити висновок, що повноваженнями у вказаній сфері наділені наступні центральні органи виконавчої влади: 1) Держекоінспекція України (організовує і здійснює державний нагляд (контроль) за додержанням вимог законодавства про використання та охорону земель щодо здійснення заходів із запобігання забрудненню їх хімічними речовинами та додержання екологічних нормативів з питань використання та охорони земель); 2) Держсільгоспінспекція України (здійснює державний контроль за дотриманням вимог земельного законодавства щодо недопущення псування земель шляхом їх забруднення хімічними речовинами); 3) Держветфітослужба України (здійснює контроль за додержанням регламентів застосування засобів захисту рослин, а також за вмістом залишкових кількостей пестицидів, агрохімікатів та важких металів у ґрунті на землях сільськогосподарського призначення); 4) Держсанепідслужба України (здійснює державний нагляд за вмістом залишкової кількості пестицидів і агрохімікатів у ґрунтах, на землях населених пунктів, оздоровчого та рекреаційного призначення).

З викладеного стає очевидним, що повноваження названих органів значною мірою між собою перетинаються. Спроба розмежувати їх функції в досліджуваній галузі здійснена на рівні Земельного кодексу України, законів України «Про охорону земель» та «Про державний контроль за використанням та охороною земель». Проте, жоден із вказаних актів чіткого розмежування контрольних повноважень між Держеко- та Держсільгоспінспекцією не проводить. Більше того, в цих документах зовсім не відображено роль Держветфіто- та Держсанепідслужби у реалізації контрольної-наглядової функції в названій галузі.

Водночас, Законом України «Про пестициди і агрохімікати» здійснення державного нагляду за вмістом залишкової кількості пестицидів у ґрунті на землях сільськогосподарського призначення та у ґрунтах на землях населених пунктів, оздоровчого та рекреаційного призначення покладено, відповідно, на Держветфітослужбу та Держсанепідслужбу України, а роль Держсільгоспінспекції не визначена взагалі.

Таким чином, повноваження в сфері контролю за охороною земель від забруднення пестицидами одночасно надані декільком органам державної влади, що, на нашу думку, призводить до неефективної реалізації самої контрольної-наглядової функції та до фактичної відсутності суб'єкта, відповідального за стан ґрунтів у державі.

З метою оперативного усунення виявленого недоліку, вважаємо за доцільне провести розмежування повноважень між існуючими органами та підтримати позицію Кулинич П.Ф. про те, що в основу критерію такого розмежування мають бути покладені функції землі [1, с. 560-561]. Відтак, здійснення державного контролю за використанням і охороною земель сільськогосподарського призначення, як операційного базису та об'єкта нерухомого майна, має бути покладено на Держекоінспекцію України, а контроль у сфері охорони і належного

використання земель сільськогосподарського призначення, як засобу аграрного виробництва та екологічного ресурсу, який забезпечує сталість агроландшафтів та агробіорізноманіття – на Держсільгоспінспекцію України.

Крім цього, для подальшого вирішення цієї проблеми, на нашу думку, слід підтримати пропозицію науковців щодо необхідності створення спеціального органу, уповноваженого здійснювати державний нагляд (контроль) за охороною земель в сфері сільськогосподарського виробництва (запобігання їх забрудненню хімічними речовинами, проведенням агромеліоративних заходів тощо). На нашу думку, ним повинна стати Державна інспекція захисту ґрунтів України як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства України. Вважаємо, що саме їй слід в подальшому передати повноваження Держветфітослужби України та Держсільгоспінспекції України в частині контролю за використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення.

Список використаних джерел

1. Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні. – К.: Логос, 2011. – 688 с.
2. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2011 році. – К.: Міністерство екології та природних ресурсів України, LAT & K. – 2012. – 258 с.

Муравська М.Л.
аспірант відділу проблем аграрного,
земельного та екологічного права
Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України

СТВОРЕННЯ ШТУЧНИХ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ В МЕЖАХ ПРИВАТНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Можливість набуття права приватної власності на штучні водні об'єкти для приватних потреб законодавством чітко не визначена, що не створює умов для заохочення до збереження водності та екологічно безпечного стану таких об'єктів. Але пунктом 2 ст. 59 Земельного кодексу України [2] (далі - ЗКУ) передбачена можливість створення власниками приватних земельних ділянок в їх межах штучних водойм для рибогосподарських, протиерозійних та інших потреб. Правовий режим штучної водойми та земельної ділянки, в межах якої така водойма створюється, визначений у п. 2 ст. 79 ЗКУ: право власності на земельну ділянку поширюється на водні об'єкти, розташовані в її межах. Проте, зазначена норма не знайшла відображення в Водному кодексі України [1] (далі - ВКУ), яким передбачена виключна державна власність на водні об'єкти (ст. 6 ВКУ). Це змушує зробити припущення, що водні об'єкти, створені в межах приватних земельних ділянок, не можуть мати гідравлічного зв'язку із природними водними об'єктами. Адже за наявності гідравлічного зв'язку із природними водними об'єктами норма п. 2 ст. 79 ЗКУ не може бути застосована на практиці через відсутність її узгодження із нормами ВКУ [3, с. 305]. На наш погляд, шляхом усунення зазначеного недоліку в законодавстві є внесення змін до ВКУ, якими необхідно передбачити можливість набуття права приватної власності на штучні водні об'єкти, створені в межах приватних земельних ділянок.

Окремого аналізу потребує правовий режим прибережної захисної смуги (ст. 60 ЗКУ, ст. 88 ВКУ) та водоохоронної зони (ст. 87 ВКУ), які мають встановлюватись вздовж або навколо штучного водного об'єкту, створеного в межах приватної земельної ділянки.

Приватні земельні ділянки, як правило, мають невеликий розмір. Тому площа створеної в їх межах водойми, ймовірно, не перевищуватиме 3 га. Згідно зі ст. 60 ЗКУ та ст. 88 ВКУ для ставків площею менш як 3 гектари прибережна захисна смуга встановлюється шириною

25 м, тобто може поширюватись на суміжні земельні ділянки, що є небажаним наслідком для суміжних землекористувачів. Але ст. 88 ВКУ передбачає можливість її встановлення з урахуванням конкретних умов, що склалися. Це стосується тільки водних об'єктів, які розташовані в межах населених пунктів. Але оскільки питання встановлення прибережної смуги навколо штучних водойм, побудованих в межах приватних земельних ділянок, не обумовлюється законодавством, то, якщо це не суперечить природним умовам, така норма права може бути застосована до даного випадку за аналогією закону. Тобто прибережна захисна смуга має обмежуватись межею земельної ділянки, але не ширше 25 м. Крім того, законодавством необхідно передбачити умови визначення правового режиму прибережної захисної смуги: якщо земельна ділянка, на якій створено штучну водойму, перебуває в приватній власності, то після встановлення вздовж нової водойми прибережної захисної смуги форма власності на неї не змінюється.

Відповідно до ст. 87 ВКУ зовнішня межа водоохоронної зони та режим ведення господарської діяльності на її території визначаються на основі нормативно-технічної документації за спеціально розробленими проектами землеустрою, які, на нашу думку, мають розроблятися та погоджуватись ще до створення штучної водойми. Порядок визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режим ведення господарської діяльності на них встановлюються Постановою КМУ „Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них”[4]. В ній ми пропонуємо передбачити умови встановлення водоохоронної зони навколо (вздовж) штучного водного об'єкту, створеного в межах приватної земельної ділянки.

Перелік використаних джерел

1. Водний Кодекс України від 6 червня 1995 р. № 213/92 – ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр>;
2. Земельний Кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>;
3. Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: [монографія] / П.Ф. Кулинич. - К.: Логос, 2011. – 688 с.;
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 08 травня 1996 р. № 486 „Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них” / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/486-96-п>.

Орендарець О. О.

*аспірантка кафедри екологічного права юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ВПЛИВ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ НА РОЗВИТОК ЕКОЛОГО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми якості навколишнього природного середовища, а саме: кількісне і якісне виснаження природних ресурсів, глобальна зміна клімату, хімічне та радіаційне забруднення атмосфери та багато інших факторів протягом останніх десятиліть досягло міжнародного характеру та переросло з локальних екологічних проблем в глобальну екологічну кризу.

Подолання глобальної екологічної кризи вимагає узгоджених зусиль як з боку державних інституцій різних країн, так і світової наукової спільноти, адже екологічні проблеми за своїм змістом не мають територіальних кордонів.

З метою вирішення глобальних екологічних проблем, була розроблена концепція сталого розвитку суспільства, яка передбачає поєднання екологічного, економічного та соціального розвитку. Утвердження ідеї сталого розвитку відбулося ще в 1992 році на конференції в Ріо-де-Жанейро, де вперше на міжнародному рівні було визнано, що

проблеми охорони навколишнього природного середовища і сталого розвитку не можуть розглядатися окремо. На конференції було прийнято ряд документів, які стали програмою дій для переходу суспільства до сталого розвитку. Але на жаль слід визнати, що на конференції ООН "Ріо+20" у 2012 році було визнано, що концепція сталого розвитку не виправдала покладених на неї сподівань.

Не можна не погодитись з думкою російського проф. М.М. Бринчука, який пропонує для вирішення вищевказаних проблем та подолання глобальної екологічної кризи формувати новий еколого-правовий світогляд у теперішніх і майбутніх поколінь [1, с.21], який має базуватися на наукових доробках в цій сфері.

Важливою проблемою в еколого-правовій науці є точність понятійного апарату та однозначне тлумачення термінів, що є однією з умов взаємопорозуміння між науковцями. Відомо, що це питання постійно привертає увагу вчених-екологів не тільки України [6, с.190-197], а й інших країн СНД [1, с. 20-28]. Результатом такої спільної роботи науковців має стати на нашу думку, чітке наукове обґрунтування та однозначне розуміння понятійного апарату екологічного права як галузі права, науки та навчальної дисципліни. Це, у свою чергу, сприяло б подоланню розбіжностей у використанні еколого-правової термінології у науковому обігу та нормативно-правових актах.

Позитивним прикладом такої роботи є видання збірника статей за участю представників еколого-правової науки Російської Федерації та України під назвою "Міжнародно-правове і національне регулювання екологічної сфери суспільства" [5, 320 с.].

Посилює роль понятійного апарату в еколого-правовій науці і те, що він є важливим фактором, який забезпечує єдину практику застосування законодавства.

На жаль, нині спостерігається ситуація коли пропозиції еколого-правової науки не використовуються в повному обсязі законодавцем, а іноді і зовсім відкидаються. Наприклад, із прийняттям Закону України "Про регулювання містобудівної діяльності" [3, ст. 343] від 17 лютого 2011 року, перелік об'єктів, що підлягають екологічній експертизі було значно звужено. Зокрема, зі ст. 27 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" [4, ст.546] виключені такі об'єкти екологічної експертизи як передпланова та передпроектна документація.

На думку тих, хто любив прийняття зазначених змін, зокрема забудовників, така процедура повідомлення про початок будівельних робіт, усунула будь-які затягування у сфері будівництва, тобто спростила цей процес. У свою чергу науковцям, які здійснюють еколого-правові дослідження, зрозуміло, що таке нововведення дозволяє уникнути перевірки проектів тих об'єктів, які планують зводити. Таким чином екологічна експертиза втратила своє значення превентивного заходу у такій важливій сфері як будівництво. А отже відсутність серед об'єктів екологічної експертизи передпланової та передпроектної документації на будівництво унеможливує визначення ризику для довкілля, життя та здоров'я людей величезної кількості об'єктів, оскільки як правило впровадження якоїсь діяльності починається з будівництва об'єктів і споруд.

Таким чином перед Україною на сьогодні постало декілька проблем пов'язаних з впливом глобальної екологічної кризи на розвиток еколого-правової науки, і, як результат, на розвиток законодавства в сфері охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки та раціонального використання природних ресурсів. На нашу думку, законодавець, перш ніж приймати кардинальні рішення стосовно внесення змін до законодавства, не повинен керуватися виключно економічними інтересами, а й брати до уваги еколого-правові дослідження, які спрямовані на запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на довкілля.

Список використаних джерел:

- 1.Бринчук М.М. О понятийном аппарате экологического права // Государство и право. – 1998. - № 9. - С.20-28.
- 2.Бринчук М.М. Экологическое право: Учебник. – М.- 2003. – С. 21
- 3.Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011. - N 34. - ст.343

4.Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991. - N 41. - ст.546

5.Международно-правовое и национальное регулирование экологической сферы общества: сборник статей / Ю.С. Шемшученко, С.А. Боголюбов. – М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации, 2011. – 320 с.

6.Шемшученко Ю.С. Правовые проблемы экологии. - К.: Наукова думка, 1989.- С. 67., Пилипенко П. Про право довкілля та його предмет // Вісн. Львів. Ун-ту. Серія юрид. - 2009. - Вип. 49. - С 190-197.

Реут В.Ю.,

*аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права
ім. академіка В.З. Янчука Національного університету
біоресурсів і природокористування України*

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СЕРТИФІКАЦІЇ

Екологічна сертифікація є новацією, використання якої повинно сприяти вирішенню проблеми управління станом навколишнього природного середовища, а також забезпечення споживачів якісною та безпечною продукцією. На сьогодні спеціального закону, який би регламентував процедуру проведення екологічної сертифікації, немає. Натомість різні аспекти її запровадження та здійснення розпорочені в численних нормативно-правових актах. Це обумовлює необхідність проведення аналізу законодавства у сфері здійснення екологічної сертифікації.

У теорії права системи законодавства прийнято упорядковувати за горизонтальним (за предметом правового регулювання) та вертикальним (за юридичною силою) критеріями. Законодавство зі здійснення екологічної сертифікації доцільніше класифікувати саме за вертикальним (ієрархічним) критерієм.

Найвищим за юридичною силою актом, який закладає фундаментальні підвалини для здійснення екологічної сертифікації, є Конституція України. Зокрема, ст.ст. 42, 50 гарантують споживачам захист їх прав державою, здійснення контролю за якістю та безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, а також право вільного доступу до інформації про стан довкілля та про якість харчових продуктів.

До законодавчих актів, які складають основу правового регулювання екологічної сертифікації, відносяться: декрет Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» від 10 травня 1993 р., закони України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р. (в редакції Закону від 1 грудня 2005 р.), «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 р., «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 23 грудня 1997 р. (в редакції Закону від 6 вересня 2005 р.), «Про підтвердження відповідності» від 17 травня 2001 р., «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» від 17 травня 2001 р., «Про екологічний аудит» від 24 червня 2004 р., «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» від 1 грудня 2005 р., «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 р. Незважаючи на те, що наведені нормативно-правові акти не оперують поняттям екологічної сертифікації, кожен з них стосується окремих аспектів її здійснення (захисту довкілля, прав споживачів, процедур оцінки відповідності тощо).

Важливе значення для запровадження екологічної сертифікації відіграють також норми європейського права, зокрема, положення статей 56 та 63 Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, ратифікованої Законом України від 10 листопада 1994 р. (в редакції від 22 листопада 2010 р.), які закріплюють засади співробітництва у сфері охорони

навколишнього природного середовища та в галузі оцінки відповідності.

Серед підзаконних нормативно-правових актів, які прямо чи опосередковано стосуються запровадження та здійснення екологічної сертифікації, необхідно відмітити: постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення процедури призначення органів з оцінки відповідності продукції, процесів і послуг вимогам технічних регламентів» від 24 січня 2007 р. № 59, «Про затвердження Технічного регламенту з екологічного маркування» від 18 травня 2011 р. № 529; розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції державної політики у сфері управління якістю продукції (товарів, робіт, послуг)» від 17 серпня 2002 р. № 447-р, «Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року» від 17 травня 2007 р. № 880-р, «Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки» від 25 травня 2011 р. № 577-р; Постанову Верховної Ради України «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 5 березня 1998 р. № 188/98-ВР. Зазначені підзаконні нормативно-правові акти, відмічаючи незадовільний стан навколишнього природного середовища, передбачають запровадження екологічно ефективного виробництва та екосистемного підходу, стимулювання суб'єктів господарювання до більш широкого застосування еколого-економічних інструментів, екологічного управління, аудиту та сертифікації.

Важливу роль у регулюванні відносин здійснення екологічної сертифікації відіграє нормативна документація, яка містить вимоги, правила, загальні принципи, характеристики проведення сертифікації. Це, зокрема, ДСТУ 3413-96 «Система сертифікації УкрСЕПРО. Порядок проведення сертифікації продукції», ДСТУ 3417-96 «Система сертифікації УкрСЕПРО. Процедура визнання результатів сертифікації продукції, що імпортується», ДСТУ ISO 14001:2006 «Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосування», ДСТУ ISO 14020-2003 «Екологічні маркування та декларації. Загальні принципи», ДСТУ ISO 14024-2002 «Екологічні маркування та декларації. Екологічне маркування типу I. Принципи та методи», ДСТУ ISO/TR 14062:2006 «Екологічне управління. Врахування екологічних аспектів у проектуванні та розроблянні продукції», ДСТУ EN 45011-2001 «Загальні вимоги до органів, які керують системами сертифікації продукції» та ін.

Отже, можна відмітити, що в Україні створено загальну основу нормативно-правового забезпечення запровадження та здійснення екологічної сертифікації, яка поступово наближається до світових стандартів. Водночас, у зв'язку з відсутністю спеціального нормативно-правового акта, присвяченого врегулюванню процедури здійснення екологічної сертифікації, багато аспектів її практичного проведення залишаються нерозкритими. Це обумовлює перспективу подальших наукових досліджень у вказаному напрямі.

Шпарик Н. Я.

*Аспірант кафедри трудового, аграрного та екологічного права
Львівського національного університету ім. І. Франка*

ВЗАЄМОВПЛИВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ І НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Україна як суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава виходить із принципу пріоритетності норм міжнародного права перед нормами національного законодавства. Адже відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Законодавство про охорону навколишнього природного середовища конкретизує дану норму Основного Закону. Зокрема, у ч. 2 ст. 71 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» зазначається, що якщо міжнародним

договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться в законодавстві України про охорону навколишнього природного середовища, то застосовуються правила міжнародного договору. Тобто після ратифікації міжнародно-правового акту у сфері довкілля, його норми матимуть вищу юридичну силу порівняно із нормами законодавства України (крім Конституції України).

Застосування цих статей дозволяє розширювати та збагачувати національне екологічне законодавство за рахунок норм міжнародного права, які містять у собі досягнення міжнародного співтовариства у вирішенні політичних, економічних, соціальних та екологічних проблем, у тому числі шляхом врахування їх системного зв'язку [4, С. 10]. Через укладання міжнародних договорів, імплементацію їх у національне законодавство Україна гармонізує своє екологічне законодавство не тільки з міжнародно-правовою системою у галузі охорони довкілля, а й з національними правовими системами окремих країн світу [1, С. 64].

Міжнародні договори мають пріоритет перед нормами національного законодавства. Реалізація міжнародно-правових норм досягається найкращим чином, коли вони включені (імplementовані) в національне законодавство. Проте незалежно від того, чи законодавець вчасно вніс зміни до законодавства про довкілля у зв'язку із ратифікацією міжнародного договору, норми національного законодавства встановлюють при правозастосуванні пріоритет на користь міжнародних договорів, надаючи їм при цьому вищу юридичну силу в ієрархії законодавства України по відношенню до інших нормативно-правових актів у сфері екологічного права.

Як зазначає професор Ю.С. Шемшученко, Україна не є байдужою й до тих міжнародних договорів, які не є ратифіковані парламентом. Це зумовлено конституційним визнанням Україною загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права (ст. 18 Конституції України). Отже, відповідні принципи і норми міжнародного права навколишнього середовища також є джерелами екологічного права України [2, С. 35].

Центральним принципом міжнародного права довкілля є обов'язок у рамках національної юрисдикції не заподіювати шкоди навколишньому середовищу інших держав. Основи його були закладені в арбітражному рішенні у *справі «Trial Smelter»* 1938 року (RIZZ III, S. 1905). Арбітражний суд повинен був розв'язати спір про забруднення повітря, яке канадська цинкова ливарня поширювала на територію Сполучених Штатів Америки [3, С. 395].

У міжнародному праві охорони довкілля існує багато інших принципів, які без договірної закріплення повинні безспірно дотримуватися суб'єктами міжнародного права. До таких принципів відносяться, зокрема, заборона заподіювати чи створювати загрозу заподіяння значної шкоди на території чужої держави, або дозволяти таке заподіяння приватним особам; принцип суверенного права держав розробляти свої природні ресурси; обов'язок держав приймати ефективне законодавство у сфері довкілля тощо. Більшість з них закріплена у Декларації Ріо-Де-Жанейро про довкілля і розвиток від 14 червня 1992 року та у Стокгольмській декларації про довкілля 1972 року. Ці декларації є базовими джерелами міжнародного права навколишнього середовища. Вони не є міжнародними договорами у загальнопоширеному розумінні, а політико-правовими документами (так зване "м'яке право").

Співробітництво у сфері навколишнього середовища розглядається як один із пріоритетних напрямків у відносинах між Україною та Європейським Союзом. Головним документом, що визначає основи цієї співпраці є Угода про партнерство і співробітництво між Європейським Співтовариством та його державами-членами й Україною, підписана ще у 1994 році.

Як зазначає Ю.С. Шемшученко, своєю чергою, міжнародне право збагачується за рахунок прогресивних новел у національному законодавстві (ст. 50 Конституції України, якою зафіксоване право громадян України на безпечне навколишнє середовище) [5, С. 48]. Таким чином, окрім впливу міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля на

розвиток і вдосконалення національного екологічного законодавства, присутнім є також і зворотній вплив.

Література:

1.Гвоздик П.О. Міжнародні договори у системі джерел екологічного права України. – Міжнародне право навколишнього середовища: стан та перспективи розвитку. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: ТОВ "Видавництво географічної літератури "Обрії", 2010. – 213 с.

2.Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. – Друге видання / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 720 с.

3.Міжнародне право / Матіас Гердеген / Пер. з німецької. – К.: «К.І.С.», 2011. – 516 с.

4.Опришко В.Ф. Гармонізація законодавства України з міжнародним правом – важлива умова ефективності міжнародного співробітництва. / Законодавство України та міжнародне право (проблеми гармонізації). – К.: 1998.

5.Шемшученко Ю.С. Проблеми ефективності екологічного законодавства України. – Часопис Київського університету права, 2003/1.

Кравець Н.В.

пошукувач кафедри земельного та аграрного права

Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ЩОДО МІСЦЯ ПРИНЦИПУ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА У СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ АГРАРНОГО ПРАВА

Починаючи дослідження питання екологізації аграрного виробництва в системі принципів аграрного права, слід зазначити, що останнім часом у аграрно-правовій науці значного розповсюдження зазнали дослідження галузевих, аграрно-правових принципів, а також принципів правового регулювання певних видів аграрних відносин, зокрема, у сфері насінництва, цукробуряківництва, забезпечення продовольчої безпеки, охорони праці у сільському господарстві, соціального розвитку села тощо. Дану тенденцію слід вважати позитивною, оскільки це сприяє формуванню цілісної картини уявлень про механізм правового регулювання аграрних відносин в цілому. Важливим при цьому є той факт, що дослідники акцентують свою увагу на екологічному аспекті забезпечення безпеки у процесі сільськогосподарської виробничої діяльності, зокрема і щодо здоров'я людини, і щодо охорони навколишнього природного середовища.

На нашу думку, під принципами аграрного права слід розуміти основні, висхідні, керівні положення-вимоги законодавства, які визначають сутність та спрямованість механізму правового регулювання аграрних відносин. За сучасних умов система принципів аграрного права має чотириланкову (чотирирівневу) структуру і включає в себе загальноправові принципи (законність, рівність учасників аграрних відносин, демократизм та ін.), міжгалузеві принципи, галузеві (спеціальні) принципи аграрного права та принципи окремих аграрно-правових інститутів.

На сьогодні, як вбачається, особливої актуальності набувають такі галузеві (спеціальні) принципи аграрного права, як: 1) принцип пріоритетності сільського господарства у системі інших галузей економіки України; 2) принцип забезпечення продовольчої безпеки держави; 3) принцип свободи аграрного підприємництва; 4) принцип урахування особливостей аграрного виробництва в процесі правового регулювання аграрних відносин; 5) принцип державного аграрного протекціонізму; 6) принцип забезпечення розвитку сільських територій та соціального розвитку села; 7) принцип екологізації аграрного виробництва.

Виділення останнього принципу є цілком обґрунтованим з огляду на реалії сьогодення, а також приписи чинного законодавства України й вимоги міжнародного та Європейського права. Саме вказаний принцип у сучасних умовах має визначальну важливість для

регулювання аграрних відносин. Проблема охорони і збереження навколишнього природного середовища у процесі господарської діяльності виробників сільськогосподарської продукції завжди стояла гостро. Адже, основним засобом аграрного виробництва є земельні ділянки сільськогосподарського призначення, а також інші природні ресурси (водні, лісові). Особливої актуальності це питання набуває сьогодні, що зумовлюється такими чинниками, як: триваюча екологічна криза на нашій планеті, коли навколишнє природне середовище зазнає величезного техногенного навантаження від діяльності людини; широке застосування у процесі аграрного виробництва різноманітних хімічних речовин (добрив, пестицидів, агрохімікатів у рослинництві, стимуляторів росту, гормонів, антибіотиків у тваринництві тощо); використання при виробництві сільськогосподарської продукції генетично-модифікованих організмів. Також це пов'язано з необхідністю забезпечення продовольчої безпеки нашої держави, що передбачає забезпечення населення держави необхідною кількістю продовольства, за умови належної якості цього продовольства. І лише така галузь національної економіки як сільське господарство здатна забезпечити продовольчу безпеку нашої держави, оскільки здебільшого продукція сільського господарства – це продукти харчування, продовольство та сировина для їх виробництва. Отже, проблема екологізації аграрного виробництва є вкрай актуальною.

Останнім часом державою розпочато здійснення екологічної політики у сільському господарстві, прийнято деякі нормативно-правові акти. Правову основу регулювання відносин у сфері екологізації аграрного виробництва становить ст.ст. 3 і 16 Конституції України [1, 1996. – № 30. – Ст. 141]. Подальшого розвитку та деталізації ці конституційні положення набувають у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [1, 2011. – № 26. – Ст. 218]. Відповідно до розділу 1 даного Закону наша держава має забезпечити інтеграцію екологічної політики до галузевих політик (в тому числі до державної аграрної політики) та екологізацію господарської діяльності. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [1, 2006. – № 1. – Ст. 17] у ст. 4 до основних напрямків підвищення ефективності діяльності суб'єктів аграрного сектору відносить сприяння впровадженню ресурсозберігаючих, безпечних та екологічно чистих технологій виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства.

Враховуючи викладене, є всі підстави стверджувати, що принцип екологізації аграрного виробництва на сьогодні отримав законодавче закріплення та виступає одним з основних та найактуальніших галузевих принципів аграрного права.

Використані джерела: Відомості Верховної Ради України.

ЗМІСТ

1. Андрейцев В.І. Витоки, сьогодення та перспективи розвитку природноресурсового права в контексті консолідації екологічних правовідносин.....	5
2. Гетьман А.П. Розуміння природоресурсного права в науковій спадщині проф. Ю.О. Вовка	7
3. Каракаш І.І. Професор Юліан Олександрович Вовк як прихильник природноресурсового права.....	9
4. Шульга М.В. Творча спадщина Ю.О. Вовка у сфері земельно-правової науки.....	10
5. Уркевич В.Ю. Наукові ідеї професора Ю.О. Вовка щодо трудових правовідносин у сільськогосподарських підприємств: розвиток у сучасному аграрному праві.....	13
6. Кулинич П.Ф. Проблеми конституційного регулювання відносин земельної власності в Україні	14
7. Мирошніченко А.М. Межі законодавчого регулювання у питанні про компетенцію центральних органів виконавчої влади (на прикладі земельних відносин)	16
8. Краснова М.В. Науково-методологічні та організаційні проблеми викладання еколого-правових дисциплін у вищих навчальних закладах України	17
9. Єрмоленко В.М. Проблемні новації сучасного аграрного законодавства	19
10. Балюк Г.І. Еколого-правова наука України: чи змінилися її завдання в сучасних умовах?.....	20
11. Жушман В.П. До питання формування та функціонування інвестиційної діяльності в АПК.....	22
12. Носік В.В. Розвиток доктрин земельного, аграрного та екологічного права у національній правовій системі України.....	24
13. Статівка А.М. Державна підтримка сільського господарства як предмет дослідження науки аграрного права	26

Секція 1. Правові проблеми цільового, раціонального та ефективного землекористування

1. Барабаш Н.П. Правове забезпечення земельних відносин у сфері надрокористування: стан та перспективи розвитку.....	28
2. Бевз О.В. Проблеми законодавчого забезпечення управління у сфері використання земель історико-культурного призначення.....	29
3. Ващишин М.Я. Юридичне оформлення суперфіцію.....	31
4. Гордєєв В.І. Проблеми застосування законодавства при здійсненні державного контролю за використанням та охороною земель.....	32
5. Єлькін С.В. Межі здійснення прав на землю агроландшафтів	34
6. Заєць О.І. Правові проблеми діяльності суб'єктів господарювання, що є виконавцями робіт із землеустрою.....	36
7. Заріцька І.М. Проблеми земельного права у науковій спадщині М.М. Гершонова.....	37
8. Коваленко Т.О. Вплив юридичних дефектів земельно-правового регулювання на національну безпеку України	39
9. Ковтун О. М. Планування охорони та використання земель, що входять до складу національної екологічної мережі	40
10. Лєдєхова Я.О. Державний кадастровий облік земель природних територій, що підлягають особливій охороні, за законодавством Російської Федерації	42
11. Лисанець О.С. Проблеми розмежування земель державної та комунальної власності.....	45
12. Лісова Т.В. Актуальні питання правової охорони земель	47
13. Мороз Г.В. Приватизація земельних ділянок: окремі питання процедурно-правового забезпечення.....	48
14. Настечко К.О. Правові питання оформлення спадщини на земельну ділянку	50

15. Настіна О.І. Межові земельні спори: позасудові механізми вирішення конфліктів	51
16. Ріпенко А.І. Зобов'язанні правовідносини, пов'язані з використанням земельних ділянок.....	53
17. Санніков Д.В. До питання подальшого розвитку земельного законодавства	54
18. Сидорова С.В. Оптимізація структури сільськогосподарського землекористування як комплексна правова форма забезпечення підвищення родючості ґрунтів.....	56
19. Федорович В.І. Юридичні моделі співвідношення та взаємодії прав на земельну ділянку з правами на розташовані на ній інші об'єкти за законодавством України	57
20. Шарапова С.В. Деякі питання використання й охорони земель лісгосподарського призначення	59
21. Шульга М.В. Сільськогосподарське землекористування – умова сталого розвитку сільських територій	60
22. Ігнатенко І.В. Правові проблеми співвідношення зонування земель із розподілом земель на категорії	62
23. Ковач Д.Л. Щодо підстав виникнення земельних прав	64
24. Федчишин Д.В. Особливості складу земель громадської забудови	65
25. Буракова А.М. Земельні спори із суб'єктом владних повноважень	67
26. Ситнік В.В. Історичний аспект реалізації земельних прав суб'єктів	68
27. Коваленко Д.А. Проблеми правового регулювання сільськогосподарського землекористування	70
28. Ситнік Т.М. До питання щодо складу земель фермерського господарства за законодавством України, Російської Федерації та Республіки Узбекистан	72
Секція 2. Правові проблеми сільськогосподарського виробництва	
1. Багай Н.О. Окремі проблеми законодавчого регулювання сільськогосподарської кооперації.....	74
2. Батигіна О.М. Особливості правового регулювання саморегульованих організацій оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні.....	75
3. Бейкун А.Л. Взаємоузгодження теоретичних аспектів визначення характерних ознак та універсальних методологічних підходів при з'ясуванні змістового навантаження державного регулювання у зв'язку з забезпеченням механізму природокористування в аграрній сфері	77
4. Воронина Н.П. Российская сельскохозяйственная кооперация: эволюция правового регулирования	78
5. Гаєцька-Колотило Я.З. Аграрна політика Української держави у контексті її побудови як соціальної та правової держави та інтеграції до ЄС	80
6. Гафурова О.В. Роль цільового методу у процесі управління соціальним розвитком села	82
7. Дейнега М.А. Міжнародні організаційно-правові засади формування органічного землеробства в Україні	83
8. Духневич А.В. Дослідження організаційно-правових проблем регулювання аграрних правовідносин в умовах участі України в СОТ у доктрині аграрного права..	85
9. Земко А.М. Деякі питання розвитку аграрно-правової науки	86
10. Костенко С.О. Стан та перспективи розвитку аграрного права в Україні	88
11. Пасечник О.С. Роль та місце порівняльно-правового аналізу аграрних реформ зарубіжних країн у сучасній науці аграрного права	89
12. Чабаненко М.М. Деякі питання системи аграрного права	91
13. Корнієнко В.М. Загальнотеоретичні аспекти правового регулювання відносин у сфері органічного сільського господарства.....	92
14. Корнієнко Г.С. Правове регулювання удосконалення системи виробництва безпечних та якісних продуктів харчування.....	93
15. Курман Т.В. Щодо принципів забезпечення продовольчої безпеки	94

16. Панченко В.В. Щодо економіко-правових питань регулювання сільськогосподарського виробництва як складової продовольчої безпеки	96
17. Покальчук М.Ю. Деякі аспекти припинення діяльності сільськогосподарських підприємств за рішенням суду.....	97
18. Радчук О.П. Деякі питання договору комісії на продаж сільськогосподарської продукції за законодавством України та Російської Федерації.....	99
19. Самсонова Я.О. Щодо проблеми визначення правового режиму багаторічних насаджень.....	100
20. Туєва О.М. Правові питання співвідношення державного продовольчого резерву та державного інтервенційного фонду.....	102
21. Костур О.Д. Правовий статус членів фермерських господарств за законодавством України та держав СНД	103
22. Кульчій І.М. Міжнародно-правове забезпечення сталого розвитку сільського туризму як форми диверсифікації сільських територій в Україні.....	105
23. Лушпаєв С.О. Про поняття державно-правового регулювання продовольчої безпеки України.....	106
24. Осадько А.С. Деякі питання визначення лізингу в сільському господарстві у міжнародно-правових та законодавчих актах України.....	108
25. Філюк О.С. Про об'єкт правовідносин у сфері захисту майнових прав сільськогосподарських товаровиробників.....	109
26. Древаль В.Ю. Питання соціального розвитку села в постановах Верховної Ради України.....	110
27. Кривко М.Є. Правові проблеми вирощування лікарських рослин сільськогосподарськими виробниками.....	112
28. Машевська Л.А. Юридичний конфлікт як причина виникнення аграрно-правового спору.....	113
29. Полюхович Л.І. Правові проблеми сільськогосподарського виробництва у контексті членства України в СОТ.....	114
30. Савельєва О.М. Про пріоритетні напрями розвитку аграрних відносин в Україні.....	116

Секція 3. Правові проблеми забезпечення екологічної безпеки та правової охорони довкілля

1. Бредіхіна В.Л. Актуальні задачі економіко-правового механізму раціонального природокористування та охорони довкілля в сучасних умовах.....	118
2. Бусуйок Д.В. Поняття стандартизації та стандарту у еколого-правовій та земельно-правовій доктрині.....	119
3. Заржицький О.С. Регіональна екологічна політика як складова правового забезпечення екологічної безпеки.....	121
4. Ільків Н.В. Екологізація законодавства як міждисциплінарний процес.....	122
5. Кирєєва І.В. Вдосконалення законодавства про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.....	124
6. Кірін Р.С. Право безпеки надр: кодифікаційні засади.....	125
7. Ковальчук Т.Г. Щодо методики викладання спецкурсу «Еколого-правові проблеми енергетичного права України».....	127
8. Краснова Ю.А. Проблеми формування системи права екологічної безпеки.....	129
9. Мельник П.В., Дожук І.Я. Правове регулювання ведення державного лісового реєстру Російської Федерації.....	131
10. Петлюк Ю.С. Правові аспекти використання природних лікувальних ресурсів.....	132
11. Романко С.М. Вплив глобальної екологічної політики на формування екологічного та природноресурсового права.....	134
12. Саннікова М.В. Теоретико-правові аспекти розвитку системи джерел екологічного права України в умовах функціонування вітчизняної правової системи.....	135

13. Соколова А.К. Актуальні питання права приватної власності на природні об'єкти.....	137
14. Сушик О. Юридична сила актів міжнародних організацій у сфері забезпечення радіаційної безпеки в Україні.....	138
15. Черкашина М.К. Щодо законодавчого визначення забруднення вод в Україні та Європі.....	140
16. Барабаш Т.О. Сучасний стан та перспективи правового регулювання поводження із промисловими та побутовими відходами.....	141
17. Гордєєв С.В. Новели законодавства щодо оренди водних об'єктів.....	143
18. Кондратьєва К.А. Правові проблеми контролю за охороною земель від забруднення пестицидами за законодавством України.....	144
19. Муравська М.Л. Створення штучних водних об'єктів в межах приватних земельних ділянок: правовий аспект.....	146
20. Орендарець О.О. Вплив глобальної екологічної кризи на розвиток еколого-правових досліджень.....	147
21. Реут В.Ю. Законодавство України у сфері здійснення екологічної сертифікації.....	149
22. Шпарик Н.Я. Взаємовплив міжнародно-правових актів і національного екологічного законодавства.....	150
23. Кравець Н.В. Щодо місця принципу екологізації аграрного виробництва у системі принципів аграрного права.....	152

Підписано до друку 20.05.2013 р. Формат 60х90 1/16.
Папір офсетн. Друк – різнографія. Ум. друк. арк. 9,2
Гарнітура Times New Roman. Наклад 100 прим. Зам. №157287

«ФОП Шевченко»
Свідоцтво про державну реєстрацію № 04058870Ф0070809
м. Харків вул. Петровського, 34
т.: 700-42-81